

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HAANDVÆRKERLIV I HELDIG OG SØGN

AF

R. BERG

VED UDVALGET FOR FOLKEOPLYSNINGS FREMME

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD
1926

»Folkelæsning« Aargang 1926
Nr. 345

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkier), København

FORORD.

Medens vor Litteratur efterhaanden har faaet en stor Række Skildringer af Bondestanden, saa vi er i Stand til at følge dens Udvikling fra de tidligste Tider ned til vore Dage, savner vi for Haandværkeren en tilsvarende lettilgængelig Fremstilling.

Aarsagen hertil ligger for saa vidt lige for. Bondestanden har fra Aarhundreders Undertrykkelse hævet sig til at være et af de førende Lag i vort aandelige og materielle Liv. Den har optaget alle de nye Ideer og omsat dem i frugtbart Muld til Gavn for en rig folkelig Udvikling.

Omvendt var den gamle Haandværkerstand et stærkt begrænset Lag, der levede sit Liv indenfor Købstadens Mure, omgivet paa alle Sider af andre sociale Klasser, der dels hæmmede den, dels traadte den ned. Den naaede aldrig at udfolde sig udover sine egne snævre Skranker, den havde intet nyt Land at erobre, kun gammel Grund at vogte.

Men indenfor sit eget levede den et rigt og fyldigt Liv, udviklede en Kærlighed til Arbejdet og en Dygtighed til at udføre det, som har sat dybe Mærker i vor Kultur. Og indenfor de smaa Hjem formede der sig en inderlig Følelse for Hus og Familie og en sund, kraftig Humor, der ogsaa havde sin Betydning for det aandelige Liv, og hvad der maaske vejer allermest til, Haandværkerstanden

skabte en Respekt for det personlige Arbejde, som man hidtil ikke havde kendt, og gjorde Ordsproget »Arbejdet adler Manden« levende i den almene Bevidsthed.

Det er disse Strømninger, der fortjener at kendes og vurderes, nu da den moderne Udvikling har bortryddet Grundvolden, hvorpaa den gamle Haandværkerstand levede.

Der er vel heller ingen Tvivl om, at alle de ejendommelige Former, der efterhaanden udviklede sig som Udtryk for dens Standsbevidsthed, har Krav paa at blive kendt og forstaaet, nu da vi er i Stand til roligt og med Sympati at sætte os ind i den Tankegang, der frembragte dem.

R. Berg.

I.

KØBSTADEN OG HAANDVÆRKEREN.

Naar man vil forstaa Fortidens Haandværk og det Arbejde, det har ydet, maa man besøge en af de gamle Købstæder, saaledes som man endnu kan finde dem i afsides Egne af Landet: Ribe, Rudkøbing, Ærøskøbing, Æbeltoft o. s. v.

Saaledes som disse gamle Byer viser sig for En, er de som Regel rene Idyller. Stille Gader, smaa Huse, store rummelige Købmandsgaarde med Svalegange Side om Side. Bag Husene og undertiden ogsaa ud til Gaden Haver med store gamle Træer. Over det hele Sognekirkens mægtige Murmasser, vaagende trofast over alle de røde Tegltage som en Høne over sine Kylinger.

For en overfladisk Betragtning er det hele saare ensformigt, men ser man nærmere til, vil man opdage, at ikke ét Hus er som det andet. Enten er det en Smule højere, eller det har en anden Profil. Ser man ned ad Gadelinjen, finder man en Rigdom og et Spil af Linjer, der veksler og skærer hinanden i en Uendelighed. Og Gadebilledets Livlighed forøges i endnu højere Grad af Farven paa Façaderne. Lette gule, blaa, blege og grønne Kalkfarver skifter, klare og fine i Sollys, dybe og mættede i Regn. Som hvert Hus har sin Farve, har det sine Ejendommeligheder. Snart er det en fint udskaaet Dør, en lille mærkelig formet

Kvist, en tykmavet Karnap, en morsomt formet Skorsten. Hvor man gaar og staar, finder man alle disse Hundreder af Smaating, der vidner om Glæden ved at udføre noget nyt og særegent. Man finder det i Dørenes forskellige Profiler, i de enkelte Mestres Evne til at hitte paa nu et, nu et andet Mønster eller Ornament, der var ejendommeligt for ham. Man kan gaa rundt i den samme By og finde den enkelte Snedkermesters »Firmamærke« snart i en Dørfylding, snart i en Karm eller i den Maade, han har filet sit Høvlejern til paa for at fremstille de morsomste Riller i en Dørindfatning.

Saaledes er Købstaden i sit Ydre Haandværkets Skabning, et Helhedsudtryk for, hvad det formaaede at yde ud af sit eget, et Vidnesbyrd om Arbejdets Glæde og Lysten til under den daglige Syssel at skabe noget forskelligt og særpræget.

Købstaden og Haandværkeren hører sammen. Thi vel har vi haft Haandværk i Danmark fra den tidligste Old, men først i Købstaden formedes de Betingelser, der gjorde Haandværkeren til en fri Mand, der, uafhængig af andre, kunde leve af sin Gærning. Først indenfor Købstadens Mure fandtes en saa til Pas talrig Befolkning og en saa nogenlunde gennemført Deling af Arbejdet, at der blev Mulighed for, at en særlig Haandværkerstand kunde trives.

Det maa være sket i Løbet af det 12. og 13. Aarhundrede, da Kongemagten havde skaffet Fred for ydre Fjender, og Landbruget havde udviklet sig saaledes, at der blev et Overskud til Salg og dermed ogsaa til Anskaffelse af Ting, som var finere og bedre end dem, Husfliden fremstillede.

Lidt efter lidt ser vi da det selvstændige Haandværk vokse frem af Husflidens Svøb ved Siden af

Købstadens oprindelige handels- og landbrugsdrivende Indbyggere. Ældst synes Smedene, Bagerne, Skrædderne og Skomagerne at være, senere slutter Tømrere, Snedkere, Malere, Guldsmede og Glarmestre og alle andre Haandværkere sig til, efterhaanden som der bliver Brug for dem.

Det er ejendommeligt at lægge Mærke til den Spaltning, der lidt efter lidt opstaar af et enkelt Haandværk. Af Smedehaandværket udløses saaledes i Tidens Løb en Række Særhaandværk, Grovsmed, Klein-smed, Sporesmed, Kedelsmed, Sværdfejer o. s. v. Tømrerne, der oprindelig udførte alt det Træarbejde, der var Brug for, spalter sig i Kistemagere, Billedsnidere, Snedkere og Stolemagere. Denne Spaltning hænger sammen med, at der i Fortidens Virksomhed kun var Brug for den lille Bedrift, som Enkeltmand med en eller faa Medhjælpere kunde overkomme. Al Teknik var jo rent haandværksmæssig, uden Hjælp af Maskiner, og til Oprettelse af en selvstændig Mestergerning behøvedes kun ringe Kapital. Haandværksmesteren arbejdede for største Delen med egne Hænder i sit eget lille Værksted. Store Fabrikker med mange Arbejdere vilde have været utænkelige, fordi den enkelte naar han havde lært Haandværket, ganske naturligt grundede sin egen Virksomhed.

Saaledes fyldtes da Købstaden med alle de smaa Værksteder, i hvilke Enkeltmand udfoldede al sin Flid. Ved Siden af de store Købmandsgaarde rejste de smaa Haandværkerboder sig Side om Side, Gade op og Gade ned. Foruden de gamle »Adelgader« kom der baade »Smedegader« og »Skomagergader«.

Hvorfra kom nu alle disse Smaahaandværkere? Rimeligvis fra Landet. Byen har ogsaa dengang virket dragende, og Landbruget ogsaa da haft en Overskuds-

befolkning at afgive. Men Smaafolk har de sikkert allesammen været, og i Rang med de oprindelige Beboere, Købmændene, kom de aldrig. Deres Arbejde gav dem kun Fortjeneste fra Haand til Mund. Ingen regnede rigtigt med dem. Af Bystyret kunde de ikke blive Medlem.

Aarsagen hertil er nu ikke vanskelig at finde. Thi ligesom i Oldtiden vandt man ogsaa i Middelalderen kun Ære og Anseelse ved at eje Gods og Jord. Selv om Haandværkeren havde Andel i Bymarken til Græsning for en Ko og ejede den »Bod«, han boede i, kunde han ikke blive rig alene ved sit Arbejde.

Fremstillingsmaaden var saa langsommelig og foregik uden nogen som helst Arbejdsdeling. Haandværkeren udførte hvert eneste Tag selv, lige fra Begyndelsen til Enden. Skulde en Skomager lave et Par Støvler, begyndte han med at garve Huden. En Snedker, der skulde fremstille et Møbel, maatte først tage fat paa at save Brædderne ud af den raa Træstamme. Paa den Maade blev den største Omkostning ved at forfærdige en Genstand Arbejdslønnen; men netop fordi det var saaledes, kunde Haandværkermesteren raade over selve Købstadmarkedet. Fremmed Konkurrence var umulig, fordi der, paa Grund af Levevilkaarenes Ensartethed, ikke kunde arbejdes billigere det ene Sted end det andet og Transporten var altfor dyr.

Arbejdslønnens Højde kunde Haandværkeren imidlertid ikke selv bestemme. Den var afhængig af den standsmæssige Lefevod — som al Løn jo i Virkeligheden altid er — og hvis nogen Haandværker havde prøvet paa at forlange mere end hans Standsfæller, vilde han intet Arbejde have faaet.

Da Lønnen ikke kunde sættes op, gjaldt det imid-

lertid om at sikre Markedet for dem, der sad inde med det. Thi selv om Konkurrence andetsteds fra var utænkelig, var det jo ingenlunde givet, at ikke andre paa selve det eksisterende Marked greb ind i Næringsvejen for dem, der i Øjeblikket havde deres Udkomme ved den.

Al Næringsret i Middelalderen gik derfor ogsaa ud paa at beskytte Markedet mod uberettiget Indgreb. Mest klart kommer dette til Orde i en af Erik af Pomern 1422 udstedt Forordning for de sjællandske Købstæder, hvori det hedder, at alle Embedsmænd (Haandværkere) skulde »bjærge sig og nære sig af deres Embede, saasom er, at Borgere og Bymænd, de som ikke saadanne Embeder have, som herefter nævnes, de bjærge sig med deres Købmandsskab og med deres Brygning og saadan Købmandshaandtering, Bagere bjærge sig af deres Bagning, Suder af hans Skogærning, Smed af hans Smedegærning, Skinnere af sit Embede og særdeles alle Embedsmænd, ihvad Embede de helst have, at hver dere bjærge sig af sit Embede.« »Enhver sit« og »Enhver det, han behøver«, bliver med andre Ord Grundreglen i al Næringslovgivning, og hvert enkelt Fag maatte sørge for, at det ikke udnyttede sin eneberettigede Stilling til at skaffe sig uberettiget Fordel.

Dette økonomiske Synspunkt, som deles af alle Middelalderens Lærde, bl. a. den berømte middelalderlige Teolog Thomas af Aquino, er aabenbart overtaget og videreført fra det primitive Landbrug. Den, der ejede sin Jord, brugte det Udbytte, denne gav. Jorden blev dyrket for at ernære dens Ejer og hans Familie, men ikke i forretningsmæssigt Øjemed. Hvad den gav udover det nødvendige, var i Grunden ikke hans, men burde gives til de fattige.

Paa samme Maade saa man nu paa Byerhvervene. De skulde føde deres Mand paa standsmæssig Maade, men hvad der tjentes her udover, tydede paa, at Prisen var for høj og derfor uberettiget, baade samfundsmæssigt og moralsk.

Det var ud fra saadanne Betragtninger, at man i Middelalderen og langt ind i den nye Tid havde saa travlt med at sætte Priser paa alting, og i det hele taget med at sætte Grænser for den enkeltes fri Virksomhed.

Den enkelte Person var først og fremmest Samfundsmedlem og skulde som saadant virke for det heles Vel og føle sig tilfreds indenfor den Ramme, hvori han var sat, »helst fordi det ene Embede fordærver det andet, medmindre Enhver bruger sit Embede og holder det ved Magt, hver efter sin Lejlighed, som Embedet tilhører«, som det hedder i den 1514 udstedte Skraa for Remmesniderne i København. At stræbe herud over var umoralsk, thi Skellene i Samfundet her paa Jorden var indrettede af Gud og var en Følge af Syndefaldet. Først i Himlen blev alle lige.

Det vil forstaas, at naar saadanne Anskuelser var de herskende, var saa at sige alle Fremskridt udelukket. De hæmmedes desuden af de Lighedsbestræbelser, der er det fremherskende Træk indenfor alle Tidens forskellige sociale Sammenslutninger. Den ene maa ikke tage mere for sine Varer end den anden, maa ikke holde flere Folk end han, ikke bruge fremmed Kapital o. s. v. Om Fremskridt eller Opgang i social eller økonomisk Henseende for den enkelte var der slet ikke Tale.

Men kunde man ikke erobre Terræn, behøvede man paa den anden Side i allerhøjeste Grad at forsvare det, man havde vundet. Thi det sociale og økonomiske Stade, Haandværkerne havde naaet frem til i Midten

af det 15. Aarhundrede, blev i Virkeligheden paa mange Maader angrebet.

Saavidt man kan skønne, har vore Købstæders Befolkning paa dette Tidspunkt været Genstand for en ikke ringe Forøgelse. Men de Folk, der flyttede ind til Byen, de skulde have Erhverv, og det var ikke altid nemt, thi Købstadmarkedet blev ikke af den Grund udvidet. Købstædernes Afsætningsomraade var jo udelukkende Byen selv og dens nærmeste Opland, og om nogen Udførselsvirksomhed af Haandværksfrembringelser var der ikke Tale. At Haandværkerne da har villet værgе sig mod denne Indvandring, er ikke til at undre sig over, og her har vi aabenbart en af Grundene til, at der i det 15. Aarhundrede opstaar de Haandværkersammenslutninger, som kaldtes *Lav*.

Man er sikkert gaaet ud fra den Tankegang, at ligesom Jordtilliggendet til en Landsby tilhørte de Familier, som nu en Gang boede der, og det ikke kunde tænkes eller forlanges, at den skulde udstykkes til nye indflyttende, saaledes tilhørte Faget det Antal Udøvere, som nu en Gang sad inde med det, og skulde man dele med ny indvandrede, vilde det være umuligt at skaffe de allerede eksisterende deres vante Udkomme.

Man kan da ogsaa iagttage, at Haandværkerne værgede sig mod denne nye Bytilvækst paa forskellig Vis. For det første prøvede man meget omhyggeligt, om den ny Mand, der meldte sig, var af god og ærlig Familie, om han var ægte født, og for det andet forøgede man lidt efter lidt Omkostningerne ved at blive Medudøver af Faget, idet man baade forhøjede Optagelsespengene og forlangte et flot og dyrt Indtrædelsesgilde af den nye Mand.

Typisk i den Henseende er følgende Bestemmelse i Odense Skrædderes og Overskæreres Skraa af 1492: »Hvilken Broder, som skal gøre vort Gilde Kost, han

skal gøre hannem inden 12 Uger efter, han vorder vor Gildebroder, eller have det i Gildebrødres Minde, og den Kost skal gøres to samfulde Dage, hver Dag med 4 Bøster [Skinker] og hver Dag 4 ferske Retter, hver Dag Steg, Grød, Mos, Smør, Ost og Brød, en Skaal, og anden Dagen 12 Skilling paa Bordet. Findes der nogen Brøde paa Mad eller Øl, at det ej saa holdes og det, der godt er [d: hvis Maden ikke er saa god som den bør være], stande det til alle Brødrenes Sigende, hvad den Brøde skal være.«

Andre Lav indførte den Bestemmelse, at den, der vilde optages, skulde »æske« [forlange] det tre Gange i Løbet af et Aar og hver Gang enten give Penge eller Øl og Mad. Nogle krævede, at den vordende Mester skulde tjene hos en Lavsbroder i to Aar, inden han kunde optages. Herom hedder det i de københavnske Remmesnideres Skraa af 1549: »Og hvo som Embedet vinde vil, han skal tjene en Dannemand paa Embedet udi to Aar og bede saa ærlig og skellig paa Embedet, og skal han være uberygtet og have sit Ægtebrev.«

Et Traktement som ovenfor nævnt var i øvrigt ikke noget, Haandværkerne fandt paa. Det var Skik og Brug i enhver Kreds, at den, der vilde optages i den, maatte give et Gilde for sine tilkommende Fæller, og dette Gilde betød noget mere, end hvad vi i vore Dage kalder »Sammenspisning«, fordi der bagved laa den Opfattelse, at den, man spiste af Fad med og drak af Tønde med, med den var man inderlig og fast forbunden, mod den havde man Broderskabsforpligtelser og ham var man bunden til at staa bi i Lyst og Nød.

Et Lav eller Gilde var nemlig noget mer, end hvad vi i vore Dage forstaar ved en Fagforening. Det var en Erstatning for Slægten og traadte i mange Retninger i Slægtens Sted, naar det gjaldt om at hjælpe med Raad og Daad.

Et saadant Lav var særlig nødvendigt i en Tid, hvor alt, hvad nu kaldes offentlig Forsorg, slet ikke fandtes. Der var hverken Sygekasser eller Forsikringer af nogen Art. Samfundet som saadant ydede ingen Beskyttelse. Vilde man have sin Ret, maatte man selv skaffe sig den. For at blive hjulpen, naar man trængte dertil, maatte man da ty til sine Fæller og slutte sig sammen med dem.

Hvorledes det kunde gaa til, faar vi helt rørende at vide i Odense Skomagersvendes Skraa af 1405—06, hvori det hedder: »Det skete saa i fordums Tid, at stor Død regerede over al Verden, som man kalder være Pestilencia. Da frygtede saa vel unge som gamle fordi at Døden han sparer ingen; da frygtede og Skomagersvendene i Odense for Døden, og tyktes dem saa, at de vilde fli deres Ting saa, at om nogen af dem døde, at han skulde være vel forestanden«

At Haandværkerne oprettede den Slags Gilder overalt i Købstæderne, tyder paa, at de har skaffet sig en fast Stilling, men ogsaa paa, at det har været nødvendigt at værge den. Et Led i denne Bestræbelse er Indførelse af *Mesterstykket*. Det var paa een Gang en Sikring for, at den nye Mand, der optoges, kunde sit Fag, men ogsaa et Værn mod altfor stærk Tilgang, naar det gjordes tilstrækkelig vanskeligt og dyrt. At det ikke helt er ment som en Duelighedsprøve, fremgaar af, at Mestrenes Sønner og de Svende, der giftede sig med en Mesterdatter eller Mesterenke, som Regel slap helt fri for det, eller i hvert Fald betydelig billigere.

At Haandværkerne saaledes paa forskellig Vis vidste at slaa Mur om de Rettigheder, de havde erhvervet sig, viser, at de er blevet en Stand for sig. Maaske er det ogsaa af den Grund, at der indenfor Købstæderne er opstaaet en Slags Borgerrepræsentation, de »24 Mænd«, som den kaldtes, hvoriblandt man træffer ikke

faa Haandværkernavne, og det er maaske ogsaa fra dem, at man nu og da mærker Kritik overfor Borgmester og Raad.

Men hvor meget eller hvor lidt nu Haandværkerstanden betød indenfor Borgersamfundet i Købstaden, vist er det, at til de øverste Lag blev de aldrig regnet med. Et talende Træk i denne Retning er Bestemmelsen i Holbæk og Roskilde ældste Stadsretter, at den Bager, som tre Gange havde solgt undervægtigt Brød, skulde straffes med Varernes Fortabelse og »den legemlige Pine, som kaldes Støden«, hvorimod en Brygger, der hørte til Købmandsklassen, slap med at miste Varerne. Ledelsen i Byens Sager laa hos Købmændene, og Borgmestre og Raad tilhørte denne Kreds og valgte selv dem, der skulde afløse i Embedet.

Nogen demokratisk Følelse vil man forgæves søge efter. Hvert Lag har været sig sin Plads indenfor Samfundet bevidst og sikkert ikke tænkt paa, at den kunde blive anderledes. Naar man fra Haandværkerne og andre ligestillede Lags Side hører Tale om Modstand mod Bystyrelsen, har man derfor slet ikke tænkt paa nogen Ligestilling, men blot paa at skaffe sin Stand Særrettigheder, selvom det blev paa Bekostning af andre. Der tænkes heller aldrig paa personlig Frihed, paa nogen Ret for den enkelte, det er udelukkende *Standen*, man kæmper for.

II.

STANDSDANNELSE OG STANDSRETTIGHEDER.

Vil man forstaa Fortidens sociale Liv, maa man da huske paa, at al Virksomhed drejer sig om *Standen*. Den er det, der skal værnes, den er det, man skal skaffe Rettigheder og Fordele. Den enkelte forsvin-

der indenfor Standens Rammer, og det tillades ham ikke at hæve sig ud over dem. Rettigheder og Pligter skal være ens.

For Haandværkerstanden kommer denne Stræben bedst til Orde i dens Sammenslutning *Lavet*. Det er Lavet, der ejer Retten til Fagets Udøvelse. Derfor skal Fordelene ved denne Besiddelse ogsaa saa vidt muligt fordeles lige mellem Indehaverne af denne samlede Ret.

Først og fremmest maa Haandværkeren helt udnytte sin *egen Arbejdskraft*, og det tillades ham kun at bruge andres Hjælp i begrænset Omfang — en eller højst to Svende — for at ikke for meget af det fælles Arbejde skal gaa over til ham. Faar han større Arbejder, end han formaar at klare, maa det fordeles paa de andre.

Alt Arbejde skal være *godt udført*. Thi ved at slaa af paa Udførelsen vil han bringe Faget i ilde Ry og muligt tilvende sig større Fordel end sine Fæller. I de københavnske Remmesnideres Skraa af 1549 læser vi f. Eks. herom følgende: »Hvilken Broder, som ej gør ret Købmandsgods, og kommer der Kæremaal over, da gøre han den fuldt, han solgte [til] og er det falsk Gærning [det daarligt udførte Arbejde] forbrudt til Konningen, Staden og Lavet.« Men sætter Lavet Grænser, yder det ogsaa et *Værn*. Ved at modarbejde baade ydre og indre Konkurrence sikrer det den enkelte en rolig og standsmæssig Tilværelse.

Dog ikke blot økonomisk hjælper Lavet. Ogsaa socialt. I sine Standsfæller har Haandværkeren *Hjælp* og *Trøst* i alle Livets Forhold. De støtter, naar han bliver fattig, de vaager over ham, naar han bliver syg, de sørger for en hæderlig Begravelse og for Messer for hans Sjæl. I Roskilde Smedes Skraa fra 1491 læser

vi eksempelvis følgende Bestemmelser: »Hvilken Broder og Søster, som er tilsagt at vaage over sin Gildesbroder eller Søster, og han forsømmer det, da skal han bøde 1 Sk. Kommer han ej til Liget, førend det bæres ud af Huset, da skal han bøde en Hvid. Vil nogen Broder eller Søster gange Pilgrimsfærd, da skal hver Broder og Søster hjælpe ham eller hende med en Hvid. Bliver nogen Broders Gaard eller Gods opbrændt, saa han fanger der Skade af, da skal hver Broder hjælpe ham 1 Sk. Er nogen Gildesbroder saa fattig eller Søster, at de formaar ej at holde Gildet oppe, da maa de drikke frit to Gange om Aaret.«

Lavet er ikke mindst en *religiøs* Indretning. Rent ydre giver det sig Udslag i, at man kan have fælles Værnehelgen, et fælles Alter i Kirken med sin egen Præst, men i selve Sammenslutningsideen er der gemt noget af en gammel religiøs Tankegang. Ved den *Mindedrik*, som synes at have været almindelig ved hvert Stævnes Aabning, blev den nulevende Gildebroder ligesom et med alle forudgaaende Brødres og Søstres Sjæle, ja vel endog med den Guddom eller Helgen, man særlig havde sluttet sig om.

Lad os imidlertid overvære en saadan højtidelig Forsamling for bedre at forstaa de Følelser, der har fyldt de gamle Haandværkere.

Det er ved Majdag. Foraarets Komme skal højtideligholdes. Alle Gildets Samhørige, Mænd, Hustruer og Børn, Svende og Piger samles og danser med hinanden i Haanden Kædedans gennem Byens Gader ud i den frie Natur, i Skov og paa Mark, hvorfra der bringes Løv og Blomster hjem. Alles Sind er fyldt med Glæde over, at den lange Vinter er endt og over, at Vaaren er kommet med Mildhed og Sol, med Grønt

og Fuglesang. Om Aftenen smykkes Gildeshuset med Hynder og »med Maj og Græs«, og alle giver sig hen til Nydelsen af Mad og Øl, som »Gærdemændene«^{*)} har skaffet sammen til fælles Glæde.

Eller det er Vinter. I Gildeshuset er der henskaffet Kul og Ved for at gøre det lunt og hyggeligt. Man samles for at føle, at man er eet i alt, hvad Livet kan bringe af Glæde og Sorg. De, der er gamle og syge og ikke kan være med, faar deres Part af Gildet. Der skikkes dem baade Øl og Mad. I det hele: der sørges for dem, der trænger. Det hedder helt rørende herom i de Odense Skrædderes Skraa af 1492: »Sker det, at nogen Gildebroder eller Gildesøster vorder saa fattig, at de skulde bede deres Brød for Guds Skyld, da tilpligte vi os Brødre og Søstre i forskrevne Skrædderlav at holde dem et Maaltid oppe om Dagen, saa længe de lever, hver efter sin Evne det han formaar og sende det Menneske sit Maaltid i sit Hus, om det ej er saa ført, at det selv kan gaa efter sin Bjærgning (Behov).«

Men Omsorgen indskrænkes ikke til Legemet alene, den strækker sig ogsaa til Omsorg for Brødrenes Sjæle. Roskilde Smedene lod hver Uge afholde Messe og havde sin egen Skraaprest til at sørge for Messerne, og det samme træffer vi hyppigt i andre Lav. Ved de store Kirkefester gik man i Optog med Lys i Hænderne rundt om og ind i Kirken. — Messerne gjaldt naturligvis ogsaa de afdødes Sjæle, som man ved de aarlige Gildefester sikkert har mindedes de fleste Steder.

Det er ogsaa denne religiøse Karakter af de aarlige Stævner, der har medført en hel Række Bestemmelser,

^{*)} Det gik paa Omgang mellem Gildebrødrene at give Gildet, og de, hvem Omgangen faldt paa, kaldtes Gærdemænd.

som sigtede til at overholde god Orden ved Gildet. Der var Regler for, hvorledes man skulde sidde, i hvilken Orden, hvorledes man skulde drikke — »ret-sinnings fra højre til venstre — og ikke tværs over Bordet«; thi dette, at alle har drukket af den samme Pokal og den samme Drik, har sikkert oprindelig haft en dybere Betydning.

Naturligvis var der ogsaa Straffebestemmelser for dem, der forsyndede sig mod god Tone. Følgende Ud-drag af Roskilde Smedes Skraa fra 1491 vil give en Forestilling derom: »Hvilken, som drikker, saa han spyr i Gildeshus, han skal give Brødrene $\frac{1}{2}$ Td. Øl; drikker han, saa han spyr i Gildes Gaard eller paa hans Vej hjem, da skal han give dem en Fjerding Øl.« »Hvilken Broder eller Søster, som bepisser sit Sæde, han skal give Brødrene $\frac{1}{2}$ Td. Øl, hvilken, som pisser paa den anden, han skal og bøde $\frac{1}{2}$ Td. Øl, om han gør det med Vilje.«

Til denne Gildesdrik skulde alle komme til Stede, og den, som ikke var mødt, naar man var begyndt paa at synge Hymner til Guds, Jomfru Maries eller Helgenes Ære, han maatte bøde.

Saaledes er Lavet i alle Tilfælde en ubrydelig En-hed. Enhver deltager i Rettigheder og Byrder — og-saa i Udøvelse af Lavets Embedspligter. Saavidt man kan skønne, gik alle Ombud i Lavet — Oldermænd, Stolsbrødre, Gærdemænd, paa Omgang imellem Brø-drene, ganske paa samme Maade som vi ved, at Older-mandsposten indenfor de gamle Landsbylav gik paa Omgang hvert Aar fra Gaard til Gaard.

Igennem Lavet *repræsenterede* man overfor Omver-den. Naar Borgerne skal hylde en Konge, møder Haandværkerklassen altid med sine Oldermænd, og i

det hele, det er gennem Lavet, at man er noget og kan nyde sit Levebrød.

Men er det igennem Lavet, man naar sin Ret og kan føle sig som Borger i Byen, saa sætter Lavet ogsaa *Skranker* om den enkelte. Han kan ikke bryde ud af sin Stand og maa dele dens Kaar i ondt og godt.

Vilde en Haandværker optages i et Knuds Gilde, der som Regel kun omfattede Byens højere Lag, da maatte han i hvert Fald Aar og Dag forinden have afsvoret sit Haandværk. Saaledes ser vi i Aaret 1256, at St. Knudsgilderne paa et Sendemandsmøde i Skanør enes om aldrig at optage nogen Bager.

For Haandværkerstanden er der da *Skranker* opad og *Skranker* nedad. Imidlertid, det har sikkert forekommet Datiden at være fuldstændig i sin Orden. Thi paa denne faste Inddeling hvilede jo al Samfundsorden, Aarhundreder skulde endnu hengaa, inden Tankerne om den enkelte Persons Frihed og Ret til selv at skaffe sig den Plads, han ønskede, og at arbejde derfor, blev anerkendt som naturlig.

Hvad havde da Haandværkerstanden som saadan at sætte som Maal for sin Tilværelse, hvad havde den at fylde Dag og Tid med, saa den følte, at ogsaa den havde en Plads at fylde, en Gærning at øve og en Ære at værne?

Det kan siges med faa Ord. Den havde *det ærlige og gode Arbejde*, Pligten til at udføre alt saa smukt og solidt, som tænkes kunde.

III.

DET ÆRLIGE ARBEJDE.

Vil man forstaa det Arbejde, der udførtes af Haandværkeren, det, der gjorde, at han følte sig som noget

for sig selv, som et Menneske, der havde sin Gærning at udføre, som adskilte ham fra alle andre Stænder, baade opad og nedad, saa skal man se ham i sit Værksted eller paa sin Arbejdsplads. Naar han mødte der den aarle Morgenstund, følte han sig som Manden, der havde lært noget og kunde noget, som sad inde med mange forudgaaende Slægtleds Erfaringer og selv lagde sin personlige Indsigt ind i Arbejdet. Fra første Tag til sidste var han Herre over det, han vilde frembringe. Han hændte sit Materiale ud og ind og vidste ganske nøje, hvad han kunde faa ud af det, og hvorledes det færdige Arbejde skulde være, naar det var velgjort. Han lagde hele sin Evne og hele sin Kunnen ind i Arbejdet, og naar det var færdigt, var det et Værk af ham selv, noget, som han vidste, at han havde Æren for, naar det vakte Bifald, og som han omvendt maatte bære Skammen for, om det ikke var saa ærligt og godt, som det burde være.

Det er denne inderlige Forbindelse mellem personlig Indsats og mellem Materiale og Teknik, der gør alt gammelt Haandværksarbejde saa tiltrækkende. Man kan ligesom føle et levende Menneske bagved. I hvert synligt Hammerslag, i hvert Snit med Kniv og Høvl, i hvert Sting i et færdigt Stykke Arbejde føles Manden selv.

Intet Under, at Haandværkeren kunde være tilfreds, naar Arbejdet stod fuldendt for ham. Det var lige fra første Begyndelse til sidste Ende hans Arbejde, der var intet tilfældigt deri. Alt var planlagt, gennemtænkt og fuldendt ved hans personlige Indgriben. For selv om ogsaa nu og da noget var udført af en Svend eller en Lærling, saa var det dog hans Ledelse og hans Aand, der havde staaet for det hele.

Derfor kunde Haandværkeren føle sig som *Meste-*

ren, som noget uendelig mere selvstændigt end den stakkels Bonde, der saaede sin Sæd ved Vaartid, men maatte lade Vorherre om, hvad Høst der vilde komme ud deraf; men navnlig følte han sig uendelig hævet over al det løse Folk, der aldrig havde lært noget, som maatte leve af tilfældigt Sjøv og ikke havde Begreb om ærligt Arbejde.

Thi Haandværkeren følte sig som »Embedsmand«, som han ogsaa kaldtes i gammel Sprogbrug, som den, der udfyldte en Samfundsgærring, der gav Forpligtelser. Arbejdet skulde være, som han kunde forsvare det og Kunden være tjent med det.

Thi Kunden stod han jo i personligt Forhold til. Der var ikke Tale om nogen Mellemmand. Mesteren selv tog Maal af Kunden, naar det drejede sig om Klæder, og syede og skar af det Tøj, Kunden bragte ham. Eller han udførte den Ting, Kunden beskrev for ham, meget ofte af det Materiale, Kunden selv bragte til Værkstedet, enten det nu var ædle Metaller, eller det var Træ, Klæde eller Sten. Det var et direkte personligt Tillidsforhold, hvor alle Enkeltheder blev drøftede, hvad Slags Materiale der skulde bruges, og hvorledes Udførelsen og Udstyrelsen skulde være.

Naturligvis ved Sagn og Skæmtesprog at berette om, at Haandværkeren ikke var saa ærlig, som han burde være, om Skrædderen, der »kneb« af Klædet, og Guldsmeden, der »filede« af Guld og Sølv; men Haandværkeren var sig ogsaa vel bevidst, hvor uærligt og slet en saadan Handlemaade var.

Den ægte Haandværker satte da ogsaa en Ære i, at alt var, som det kunde forsvares. Arbejdet skulde være »ustraffelig« udført, baade det, som kunde ses, og det, som ikke kunde ses. Kunden skulde til enhver Tid

kunne komme og se paa, hvorledes Arbejdet skred frem, og hvorledes det var gjort. Intet maatte skjules.

Saaledes er det overalt, hvor Haandværk trives. I Paris tillod f. Eks. Sadelmagernes Skraa kun at forfærdige en Sadel paa Bestilling, for at Kunden paa ethvert Trin af Arbejdet kunde overbevise sig om dets Soliditet, før der blev skredet til Udsmykningen med Maling og Fernisering, der let vilde kunne skjule mulige Fejl. For Billedskærererne gjaldt det, at de skulde lave deres Statue i et Stykke og vise den frem, før den blev malet. I Kokkenes Skraa læses: »Ingen maa koge eller stege Gæs, Oksekød eller Faarekød, hvis dette Kød ikke er fuldtud godt og med marvfulde Ben. Ingen maa opbevare kogt Kød, som ikke er saltet, mere end tre Dage. Man maa kun lave Pølser af godt Svinekød. Salget af Blodpølser er forbudt, thi det er »périlleuse viande« (et farligt Levnedsmiddel). Hvis Kød, der ligger til Salg i Slagterens Bod, viser sig at være fordærvet, skal det brændes. I Lysestøbernes Skraa hedder det: »Thi Tællelys, som ikke er ærligt Arbejde, er en altfor skadelig og usselig Ting baade for fattige og rige«. Guldsmedene kræver, at det Guld, der anvendes, skal have samme Lødighed som Pariser-guld, »thi dette Guld overgaar alt andet Guld i Verden«.

Tilsvarende Enkeltbestemmelser savnes ganske vist i danske Skraaer, men Aanden i dem var den samme. Man holdt meget nøje paa, at alt Arbejde skulde være godt, og der haves ikke saa faa Meddelelser om, at den, der forbrød sig herimod, blev straffet.

Det var dette direkte personlige Tillidsforhold til Kunden selv, der blev en Spore for Haandværkeren. Med Foragt saa han ned paa det »Markedskram«, som omrejsende Haandværkere falbød rundt om paa Mar-

kederne, thi det var næsten aldrig »retskaffent« Arbejde.

Saa ser vi da Haandværksmesteren pille og hæge om sit Arbejde, vaage over Materialet og fordybe sig i Udførelsen. Selv vælger han de Raaemner, han skal bruge: Skomageren køber sine Huder direkte hos Bønderne, Snedkeren gaar selv paa Torvet og vælger sig den bedste Træstamme, som Bønderne har bragt til Salgs o. s. v. Og naar han faar Materialet hjem, prøver og vrager han, til han finder det bedste. Saa følger hele Forfærdigelsen; der files og pudses, hamres og glattes, indtil Værket til sidst er færdigt. Tusinder af Smaafif prøves og overvejes, mens Arbejdet staar paa, men er endelig det sidste Strøg gjort, saa har han ogsaa Grund til at være stolt af Resultatet, og saa kan det hælde, at han ligesom Smeden Caspar Fincke gjorde paa de Gittre, han smedede til Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke, sætter sit Navn paa til Efterretning for alle Efterlevende og skriver, »at dette Arbejde er han vel bekendt«. Men denne Form for Stolthed er i og for sig sjælden. De fleste Haandværkere tragtede ikke efter personlig Berømmelse og følte sig ikke i moderne Forstand som individuelle Kunstnere. De holdt blot paa Overleveringen og var tilfredse, naar de gjorde deres til at hævde Standens Ære og Anseelse.

Af Navn kender vi da kun saare faa af de gamle Haandværkere, som har prydet de gamle Kirker og Hjem, opført Borge og Huse. Hver for sig har de haft nok i at tilhøre Haandværket og Standen, og deres Stolthed har bestaaet i at hævde og fortsætte den vundne Dygtighed ved deres personlige Indsats. Med Rette straffes derfor ogsaa Jørgen Pungemager i København 1610 med en Bøde paa $\frac{1}{2}$ Td. Øl, fordi han

havde skældt sin Lavsbroder Thomas ud for en Lapper. Æren for Haandværkeren var en *Standssære*. Det at tilhøre det ærlige, »det højlovlige og kunstelskende« Lav, alene det var noget, der var værd at hige efter. Al Digten og Tragten gaar derfor ud paa at omgive selve Haandværket med al den Højtidelighed og al den Ælde, som mulig var.

Snedkeriet havde jo eksisteret fra ældgammel Tid, hævdede man. Havde ikke allerede Kong Salomon efter Biblens Vidnesbyrd ladet Arken gøre af Egetræ? Kunde ikke Malerne paaberaabe sig en Kunstner som Apelles, der forstod at gengive det levende Liv, saa alle tog fejl. Havde ikke Smedene endog Guder blandt deres Aner? o. s. v. I Ystad Smedes Skraa fra 1496 hedder det: »Smedelav er et Embede, der er det værdigste Embede af Ligemænd i Verden er; det er en Støtte og Hjælp til alle Embeder; uden Smed kan ingen bjærge sig; saasom Gramatica er til anden Kunst, der viser Vej til andre Kunster. Af Smede er komne Pave, Kardinaler, Biskopper og den hellige Kirkes Formænd, af Smede have været Kejsere og Konger.«

Intet Under da, at Haandværkeren kunde føle sig glad over sit Fag, i hvilken saa megen Dygtighed var udfoldet gennem Tiderne.

Men dette, at Haandværkeren helt igennem følte sig som den skabende, gav ham ikke saa lidt *kritisk Sans*. Han saa nok saa skarpt paa sine Omgivelser og sine Medmennesker som nogen af de andre Stænder. Dog, noget frigjort gav denne Kritik ikke; thi ogsaa den var standspræget, ikke human, ikke almen-menneskelig, tværtimod, den megen Pillen og Pudsen paa Arbejdet forledede til en altfor stor Fordybelse i Detaillen, til en smaaborgerlig Nøjagtighed, der rigtig skulde vise, hvor kunstigt det hele kunde laves, hvor mange

Snirkler og Sving der kunde gøres, og hvor man kunde vigte sig med »Løvefødder og Gesvejsning«.

Men strakte Haandværkerens Syn sig saaledes ikke vidt ud i Verden, saa kunde det til Gengæld være saa herligt uberørt. Man kan hos mange af de gamle Kunsthaandværkere i deres Arbejder finde en elskelig Naivitet, en inderlig Følelse og ofte en kostelig levende Humor, en komisk Sans, der ikke er bange for at trække alt det, som tidligere var betragtet med Ærbødighed, ned i en bred-folkelig Betragtningsskreds, hvor man rigtig kunde more sig over sine Medmennesker. Og Mesteren, der Dag ud og Dag ind sad stille paa sin Stol ved sit Arbejde, han fik Lejlighed til en Selvbetragtning, der kunde udfolde sig som den inderligste Hengivelse i Skæbnens Vilje. For lille som han var, vidste han, at hans Magt strakte ikke til at forandre Verden. »Skomager bliv ved din Læst«, blev Ordsproget, der sikkert slog fast baade i Haandværkerens egen og i de andre Klassers Sind, at saaledes som nu en Gang alt var formet, var det det ene rette.

Men en stor og betydelig Kulturvinding bredte sig ud fra de smaa Værksteder og fæstede Rod i Menneskenes Sind, det var *Respekten for det hæderlige Arbejde*. Haandværkeren var blevet fri Mand, og han havde adlet Arbejdet. Det indtog sin berettigede Plads i Samfundsordenen, og i videre og videre Krese bredte den Opfattelse sig, at kun de, der gav sig af med nyttigt Arbejde, fortjente at eksistere. Mere end nogen anden Betragtning har denne Opfattelse beredt Vejen for de senere Reformere og Forandringer i Livsanskuelse og Samfundsopfattelse.

Af stor Betydning for Udviklingen af disse Følelser var det ogsaa, at Haandværkerens Arbejde for de fleste Fags Vedkommende foregik i hans eget Værksted og

i hans eget Hjem, hvor ingen havde noget over ham at sige. Var det end nok saa lille og nok saa tarveligt, det blev dog et Midtpunkt, hvor Familie, Kone, Børn og Husstand, Svende og Drenge dannede en Enhed, hvor alle efter Evne deltog i Arbejdet under Mesters Ledelse.

Var Udbyttet end nok saa ringe, Værkstedet og Hjemmet blev et Udgangspunkt for en rig og varm Følelseskultur, der havde stærk Indflydelse paa de unge. Thi det var ikke blot Møjen, som var fælles, ogsaa Glæderne var det. Man samledes ved de fælles Maaltider, boede under det samme Tag og deltog i alle de Fester, der afmærkede Aarets Gang: Jul, Fastelavn, Sommer i By og ikke mindst Lysgildet, naar Vinterarbejdet begyndte.

Indtog Mester den naturlige ledende Stilling i alt dette, bør det ikke overses, at ogsaa Hustruen spillede sin store Rolle i hele dette Liv. Ikke blot derigennem, at hun tilberedte Mad og Drikke og sørgede for Orden og Renlighed, men næsten lige saa meget ved sin Deltagelse i Arbejdet. I de fleste smaa Haandværkerhjem arbejdede Hustruen med paa alt det, hun kunde; og hun var inde i hele Forretningens Gang, kendte Kundene og talte med dem, i det hele taget ydede en Medvirkning, som var ganske uundværlig. At *Kvinden* derved fik en Betydning, som slet ikke kan overses, er forstaaeligt. Den kan da ogsaa spores i hele Middelalderens Kvindedyrkelse; thi det er ganske givet, at denne ikke alene skyldes Ridder- og Hoflivets forfinede Damekultus, men i lige saa høj Grad den Hjemmets Gemytskultur, der satte en af sine skønneste Blomster i Dyrkelsen af Madonna som Moderen med det lille Barn.

Ganske vist, Hjemmet havde ogsaa sin Karikatur.

Den nære Færden op ad hinanden, det daglige Samliv og Samarbejde kunde ogsaa fremkalde mindre skønne Sider. Konen var ikke altid saa blid, som hun burde være, men kunde ogsaa iblandt være vranten og skændsyg, og Manden var ikke altid saa flittig og ædruelig, som det sømmede sig. I det hele taget, man kunde vende mindre elskelige Sider mod hinanden og gaa og gnave og surmule — men trods alt, Haandværkerhjemmets samlende Indflydelse var dog saa stærk og rig, at den har øvet sin Virkning lige ned til vore Dage.

IV.

VANDRENDE OG BOSATTE HAANDVÆRKERE. — KUNSTHAANDVÆRKET.

Naar Oldtidens bedste Haandværksarbejde sikkert kun kan tænkes udført i en Konges eller Stormands Gaard, hvor der var det fornødne økonomiske Rygstød for Haandværkeren, saa vil man forstaa, at den Haandværkerstand, der opstaar i vore Købstæder, har været anderledes uheldig stillet. Thi den Befolkning, der boede i disse, har, trods alle Tegn paa stigende Velstand i det 12. og 13. Aarhundrede, dog næppe være saa velhavende, at den kan tænkes som nogen stor Aftager af fint og fremragende Arbejde.

Kun een Arbejdsgiver har hævet sig ud over Mængden som rig og mægtig nok til at sætte betydelige og kunstfærdige Arbejder i Gang, nemlig Kirken. I Løbet af det 11.—13. Aarhundrede blev de allerfleste Kirker bygget i Danmark og forsynet med Udsmykning og Inventar. Selv om nu ogsaa en Del er udført af Præster og Munke, er det dog usandsynligt, at de blot i nogenlunde stort Omfang har kunnet overkomme det

store Arbejde, som Opførelsen og Udstyrelsen af alle disse Kirker har medført.

Alt tyder da ogsaa paa, at der maa have eksisteret ikke saa faa dygtige verdslige Bygmestre med en Skare af Hjælpere, som baade har haft Dygtighed og Uddannelse nok til at paatage sig Arbejdet. At det i overvejende Grad skulde have været indvandrede eller indkaldte Bygningsfolk, der har været de udførende, synes lidet troligt, naar man betragter den Selvstændighed og den afgjort danske Karakter, som særpræger alle disse gamle Kirker. De har netop alle dette jævne og sunde Præg og den ensartede Teknik, der tyder paa en lang og rig Overlevering indenfor Landets egne Grænser.

Disse gamle Bygmestre, der, hvad en Ligsten paa Grinderslev Kirkegaard tyder paa, baade har forstaaet sig paa at mure og hugge i Sten, at støbe og smedde Metal, har aabenbart — for at have kunnet overkomme det Arbejde, der fandtes — maattet vandre fra et Sted til et andet, ogsaa af den Grund, at der næppe har været Fortjeneste nok for en Mester og hans Folk paa en enkelt Plads. Kirkebyggerne — ogsaa de, der som Malere har dekoreret Kirkerne indvendigt med Kalkmalerier — har da været et farende Folk, snart her og snart der, hvor der har været Brug for deres Tjeneste. De har vel næppe i Danmark, som det var Skik i Frankrig og Tyskland, dannet »Bauhütten«, vandrende Sammenslutninger med indbyrdes hemmelige Regler og Bestemmelser, og deres Vandringer har vel ogsaa været nogenlunde lokalt begrænsede, hvad en Mængde stedlige Ejendommeligheder tyder paa; men hele deres Tilværelse og Virkemaade har været meget forskellig fra de fastboende Haandværkeres. De har aldrig været lavsbundne, og kun i en stor By som

København danner der sig, og det endda først forholdsvis sent, særlige Lav for Murere og Tømrere.

Disse Bygningshaandværkere, der saa godt som udelukkende har staaet i Kirkens Tjeneste, har været Datidens Kunstnere, Bygmestre, Billedskærere og Malere, og det, de har efterladt, er en virkelig national Skat, som der bør værnes nøje om. Thi den giver os ikke blot Vidnesbyrd om Fortidens Teknik, men ogsaa om vore Forfædres Livsanskuelse, om deres Fromhed, deres Syn paa Liv og Død, deres Humor og hele Maade at se Livet paa.

Mest beundringsværdigt er det dog maaske at se den Evne, de har ejet til at omforme og oversætte fremmede Ideer i et Formsprog, der har været forstaaeligt paa Dansk, og fylde det med deres eget jævne Syn.

Saaledes ser vi baade den romanske og gotiske Kunst omformet i Danmark i en folkelig, trohjærtet Stil, lidt tung nu og da, men djærv og ligetil, tilpasset efter det hjemlige Materiale og den hjemlige Opfattelse. De strænge byzantinske Forbilleder faar ligesom et nyt Indhold af noget mildt godmodigt, der nærmer dem til det folkelige Sind og gør dem lettere forstaaelige. Gothiken med dens himmelstræbende Former og indviklede, logisk-strænge Konstruktioner omdannes og omformes i vor hjemlige Teglsten til en tung, jordbunden, massiv Massevirkning, blot oplivet af en spidsbuet Fladedekoration, og Hvælvingerne bliver nok spidsbuede, men de fører aldrig opad i dristigt stigende Linjer, men lægger sig omvendt som tunge Laag over Kirkerummet. Alligevel, Gothiken i Danmark, det er noget for sig. Alle vore Kirketaarne er bl. a. paa Grund af deres smukke Gavlblendinger af en saa fortrinlig Virkning, passet og stemt sammen med Landskabets vuggende Linjer og Former, saa de virkelig er

blevet Symbolet paa noget ægte dansk, formet som de er ud af dansk Sind og dansk Natur.

Paa samme Maade med alle vore gamle Kalkmalerier. De romanske og gothiske Forbilleder fornemmes vel igennem Linjer og Former, men Indholdet, det er helt dansk, ja det er endog, som de blide lyse Kalkfarver særlig har egnet sig til at fyldes med dansk Følelse, med denne Stemning af noget fint, blødt og stilfærdigt yndefuldt, som er saa karakteristisk for den samtidigt levende Folkevise. I Fremstillingen af Guds Moder med Barnet, af talrige Helgeninder, af Kristi Lidelseshistorie, af mangfoldige Helgenlegender har vi den mest levende Fremstilling af folkelig Tro og den jævne Hjemmefølelse og inderlige Tillid, som Datidens Kunstnere har forstaaet at lægge ind i de hellige Overleveringer, fjærnt fra alt frygtindgydende og dommedagsforfærdende. Og senere i Middelalderen, da Angsten for Helvede bredte Frygt i Sindene, blandes det rædselsvækkende med saa morsomme Stænk af djærv Skæmt, saa man tydeligt ser, at Dansken ikke rent har glemt Smilet. Fremstillingen af den onde og af Helvedes Pinsler er oplivet af den Humor, der udfolder sig i Skildringen af Rædslerne, fordi der blandt dem, de gaar ud over, findes adskillige nærmere og fjærnere »Venner«, hvem man af et godt Hjærte under lidt Straf for deres Synder.

Det verdensfjerne og højtidelige i de kirkelige Forbilleder faar i Middelalderens Slutning, under Paavirkning fra Nederlandene og Nordtyskland, en Tilsætning af Virkelighedssans og bred-folkelig Humor, der lidt efter lidt fører over i Renaissancens hele svulmende livsglade Formsprog. Paa ingen anden Tid har maaske vort Kunsthaandværk udfoldet sig kraftigere og skønnere. I Hundreder af Prækestole, i Masser af Møbler,

i Herregaarde og Slotte, i vore Købstæders Bindingsværkshuse, i Husgeraad og Smykker, overalt i det daglige, borgerlige Liv en Rigdom og overdaadig Livsudfoldelse, som den Dag i Dag virker ægte og betagende.

At gaa nærmere ind herpaa vil blive for vidtløftigt, men lad os nøjes med at tage et enkelt Udsnit af Renaissance-Kunsthaandværkernes Arbejde — de danske Prækestole. I dem har vi ligesom Sammenfatningen af, hvad godt og rigt de danske Billedsnidere formaaede at yde: Pragtfuld Arkitektur, svulmende Frugter og Bladdekorationer, syngende, truttende, smilende og grædende Englebørn, levende, rigt fortællende Fremstillinger af Bibelhistorien i bred-folkelig, moralsk-belærende Skildring, der fortæller om et Folk, som har frigjort sig fra en ensidig verdensfjendsk Paa-virkning, saaledes som den ældre Kirke øvede, og nu udfolder hele sit indre Liv i festlig Livsglæde.

Renaissancens Arbejder fortæller os ogsaa, at Haandværkere nu har faaet andre Arbejdsgivere end Kirken, at Adel og Borgerstand er traadt til og forlanger Luft for sine Anskuelser.

Det er i det 16. Aarhundrede, at Opførelsen af Herregaardene begynder, og fra samme Tid og det følgende Aarhundrede stammer de prægtige Bindingsværksgaarde og -huse rundt om i vore Købstæder.

Op i Herregaard og Borgerhus har man efter Evne smykket Stuerne med herligt udskaarne og malede Kister og Senge samt andre Møbler, der er pragtfulde Vidnesbyrd om den Livsfylde, som udfoldede sig ogsaa indenfor Haandværket.

V.

MESTER, SVEND OG LÆRLING.

Det er ikke meget, vi ved om vore Købstæder i ældre Tid. Vi kan nok nogenlunde slutte os til, hvorledes de har set ud, og vi ved ogsaa saa omtrent, hvordan det daglige Liv har formet sig; men hvorledes den sociale Lagdeling har været, er det vanskeligt at skaffe nøjagtige Oplysninger om.

Rigt har Livet ikke formet sig. De fleste Indbyggere har vel endog været fattige efter vor Tids Begreber. Luksus har der i hvert Fald ikke været Raad til. Man ser saaledes af den Fortegnelse, Biskoppen c. 1375 lader udarbejde over sine Indtægter af Grundene i København, at der i Hovedsagen kun har levet saadanne Haandværkere, som tjente til at tilfredsstille ganske dagligdags Behov. Der nævnes: 1 Tømrer, 1 Guldsmed, 1 Brygger, 1 Bødker, 1 Dynemager, 1 Skinder, 1 Maler, 1 Pladesuder (Lappeskomager), 1 Rebvinder, 1 Sadelmager, 2 Møllere, 2 Sporesmede, 4 Smede, 7 Skrædere, 9 Bagere og 13 Skomagere.

Man ser heraf, at det, vi kalder Kunsthaandværk, kun er repræsenteret ved en Maler og en Guldsmed, Bygningshaandværket kun ved en Tømrer. Skrædere, Bagere og Skomagere er derimod forholdsvis talrige, hvad der tyder paa, at disse Fag er ved at blive selvstændige, hvorimod det meste andet endnu ligger i Husfliden.

Nogen stor industriel Udvikling er saaledes ikke forhaanden, og vi gør da ogsaa rettest i at tænke os Datidens København som en By med handelsdrivende Jordbrugere og Skippere, i hvis Huse og Gaarde man har været vant til at fremstille det meste af de Fornødenheder, det daglige Liv krævede. Man har sikkert

i stort Omfang baade syet sine egne Klæder og selv brygget og bagt, hvad man skulde drikke og spise. Nogen Luksus er der næppe udfoldet, og Gaarde og Huse har været af tarveligste Art, kun ganske faa murede Stenhuse, Resten af Tømmer og Ler.

Det er først hen i det 15. Aarhundrede, at Billedet skifter. Den tiltagende Handel og Byens Ophøjelse til Residensby for Kongen har skabt en betydelig og købedygtig Kundekreds, der gav Næring til mange nye Haandværkere og til en Del nye Fag.

Det 15. Aarhundrede er da ogsaa den egentlige lavsdannende Tid. Foruden Bagere og Skomagere, hvis Lav sikkert er oprettet allerede i 14. Aarhundrede, ser vi Guldsmede, Remmesnidere, Skrædere, Slagtere og Smede danne Lav. Først i det 16. Aarhundrede kommer Bygningshaandværkerne, Murere, Tømrere, Snedkere og Glarmestre til.

Af en Prisfortegnelse fra sidst i det 16. Aarhundrede faar vi en Forestilling om, hvad der var de almindeligste Artikler indenfor Haandværket. *Skomagerne* lavede Bondesko, dobbelte »Lackeier«-Mandssko, ensaalede Lackeier Sko, Kvindesko og Knæstøvler. *Skrædernes* Arbejde er Kravekaaber, Overkjortler, Underkjortler, Mandshoser og Trøjer, Kapper, Kvindetrøjer, Mandssuldskjorter og Klædesnederhoser. *Smeden* Endejern af grovt Arbejde, Hestesko, Kistelaase, Dør-laase, »som kan oplukkes ude og inde i et forhauen Blik«, Nøgler, Stænger til Heste, Vinduesbeslag, Sporer, Bøsselaase og Knive af forskellig Slags. *Buntmageren* beredte Skind af Los, Ulv, Ræv, Maar, Odder, Graaværk, Hermelin og forede Kaaber og Kapper dermed. *Væverne* forfærdigede Blaargarns- og Hørgarnstøjer samt Dynevaar. Klæde er næppe blevet vævet.

Bygningshaandværkere og *Snedkere* blev antagne af vedkommende Bygherre i fri Kontrakt.

De fleste af de nævnte Haandværkere har været jævne Haandens Arbejdere, der næppe engang har kunnet kaldes velhavende. En Del af dem har vel endog kun været en Slags Lønarbejdere, forsaavidt som de bearbejdede det Materiale, som Kunden bragte dem til Huse.

Velhavende har Kundekredsen i det store og hele ikke været, navnlig har der ikke som i Udlandets Købstæder været nogen stor og rig Patricierklasse, bestaaende af rige i Fortiden indvandrede Slægter, at arbejde for.

Hvert Slægtleds Befolkning bestod saa at sige af Nybyggere. For Aalborgs Vedkommende ved vi saaledes, at af de 530 Personer, der tog Borgerskab i Aarene fra 1535 til 1559, var 5—6 fra Udlandet, 25 fra andre Byer og c. 500 fra Landet. Af de 1022, der fra 1601 til 1650 tog Borgerskab i Aarhus, var kun 144 fødte i selve Byen. Der er al Grund til at tro, at det forholder sig nogenlunde paa samme Maade for de andre Købstæders Vedkommende. Men i disse har det ikke været let at opsuge denne Tilvækst, thi det har sikkert kun været en forholdsvis ringe Part, der har kunnet gaa ind i Handel og Haandværk. En stor Del har slet ikke kunnet drive noget egentligt borgerligt Erhverv, men har levet af, hvad der kunde falde for. Det er sikkert et ikke helt lille Proletariat, der paa denne Maade er vokset op i Købstæderne, Fattigfolk, der har maattet leve af Smaahandel, Værts-hushold og det, som ringere var, for ikke at tale om den ikke lille Skare, der var nødt til at leve af Barmhøjertighed og Tiggeri, og som strejfede rundt i By og paa Land og fyldte Landevejene og Byerne med en

Skare af lyssky Eksistenser, som det ikke altid har været hyggeligt at have paa nært Hold.

1624 udtaler Borgmester og Raad i København sig saaledes: »Eftersom Aar efter andet hid til Byen ankommer mange fremmede Folk, som ikke haver Pas eller Bevisning om deres Idræt og Herkom, men hver efter sin Lejlighed og gode Tykke, foruden Øvrighedens Forlov og Vidskab, søger hemmelige Losering og Herberg inden og uden Portene, udi Vinkel og Vraaer, hvor dennem bedst bekvemmer, og naar de siden opsoeges eller anmodes om deres Vilkaar at vide, undskylde de dennem, en Part at have været Fiskerkarle, en Del aftakkede Baadsmænd eller tjenesteløs Folk, og i andre Maader dennem erklærer, og siden fører her i Byen et letfærdigt og løsagtigt Levnet, Gud til Fortørnelse og Menneskene til Forargelse . . . vil man og vide, hvorfra de kommer, og hvor længe de her i Byen været have, lyve de Folkene fore og sige sig at have arbejdet her mange Aar, skattet og skyldet, og befindes dog alleneste idel Bedragere, og før end en Part endda vil arbejde, gange de heller med stærke og føre Lemmer uforskammet for Døre og betler, en Part og avle Horebørn, som i lige Maade holdes af Forældrene til Betleri og saaledes opfylder Byen med en utallige Hob Prakkere, som sent og langsomt kunne fordrives. . . . «

Nu har Forholdene naturligvis nok været særlig slemme i København, hvor de mange fra Flaaden aftakkede Søfolk vel nu og da har ydet et stort Bidrag til Proletariatet; men at det ikke har staaet stort bedre til i de mindre Byer, faar vi et Vidnesbyrd om, naar vi hører, at der i 1588 fra Aarhus blev udvist ikke mindre end 128 Personer, der uden Pas havde sneget sig ind og skjult sig rundt om i Byen.

Mest var Tiggerne vel nok syge og arme, Krøblinger og fordrevne fra andre Lande, Standsfolk og løst Pak imellem hinanden, snart en Adelsmand, snart en Krigskarl eller forhutlet Sømand. Fælles for dem alle var den yderste Nød og den sørgeligste aandelige Forkommenhed. Ingen regnede dem for noget, sparkede, forjagne, forhaanede sank de let ned til Forbrydere og Røvere, som alle havde Skræk og Rædsel for.

Intet Under, at de bosiddende Folk værnede sig mod denne Skare, der jo uden Tvivl paa mange Maader er gaaet Haandværkerne i Næringen.

Det gjaldt om at værgе sig imod dem baade økonomisk og socialt, thi det er klart, at Standen ved at mænges med den Slags løst Folk maatte sætte al den Anseelse til, som den havde erhvervet sig.

Men naturligt var det ikke blot det løse Folk, man skulde passe paa, men i lige saa høj Grad alle andre Fattigfolk, der boede i Byen og som ikke havde andet at leve af, end hvad der tilfældig kunde byde sig.

Udfra saadanne Standssynspunkter er det, man maa forstaa den Omhu, der for Haandværkerstandens Vedkommende anvendes paa at sigte Tilgangen. Haandværkerstanden adskiller sig ikke heri fra de andre Stænder. Ogsaa de vaager omhyggelig over Standens Renhed, f. Eks. paa, at Ægteskab kun indgaas med jævnbyrdige o. s. v.

Det falder derfor ganske naturligt, at man indenfor Haandværkernes Kres nøje paaser, at de *Lærlinge*, der antages af en Mester, i alle Henseender er Standen værdige. De maa være ægtefødte og af hæderlige Forældre. Thi Lærlingen er ikke Mesterens privat antagne Medhjælp, han tilhører Lavet og Standen. Hans »Fæstelse« maa meddeles Oldermændene, og i mange Tilfælde maa der gives »Kost« ved hans Indtræden.

Læretiden er ens for alle, og Mesteren er forpligtet til at give Lærlingen en grundig Uddannelse. I øvrigt er Læredrengen naturligvis helt Mesterens Tyende, faar Kost og Bolig, undertiden efter Læretidens Slutning ogsaa Klæder hos Mesteren.

Saares slidsom var Tilværelsen for en Læredreng. Han var i alle Henseender undergivet Hustugten, skulde udføre alt det grove Arbejde, som faldt for paa Værkstedet, gøre rent, holde i Orden, gøre Ild paa, pudse Lys, bringe Arbejde i Byen og i det hele være Allemands Dreng, uden dog at være regnet for noget. Navnlig kunde Svendene ofte være strænge Herrer overfor en stakkels Dreng, kuske og tyrannisere ham paa alle Maader. Han maatte være Løbedreng for Svendene, pudse Støvler og børste Klæder for dem, hente Brændevin til dem o. s. v., og var han ikke villig, vankede der Knubs og haarde Ord.

En gammel Sadelmagermester beretter følgende om sin Læretid fra Midten af forrige Aarhundrede: »Om Sommermorgen op Kl. 5, straks til Arbejde med at spidse Traade og bege dem; og det skulde gaa rask, alt hvad vi havde for. Om Sommeren holdt Arbejdet i Reglen op Kl. 7, det vil sige, den var jo nærmest 8, inden Mester sagde: Nu holder vi op. Saa skulde man jo tro, at Dagsgærningen var endt, men det var langt fra. Jeg skulde ned i Gaarden og gøre rent hos Svinene. Naar det var gjort, skulde jeg ud og plukke Grønt i en stor Pose, og det kom i en stor Tønde med Vand paa og skulde staa, til det blev surt, saa var det et fortrinligt Svinefoder. Derefter skulde jeg passe Børn, vugge dem og synge for dem. Om Vinteren havde vi en anden Arbejdstid; vi begyndte saa snart vi kunde se om Morgen og blev ved til Kl. 10 om Aftenen og holdt ikke op, før Vægteren kom paa Gaden

og sang sit: Hov, Vægter, Klokken er slagen 10 o. s. v., og efter en saa lang Arbejdstid var jeg, Barn som jeg var, træt og faldt straks i Søvn. Saaledes gik jo den ene Dag efter den anden, kun med den Forskel, at efterhaanden som jeg kunde bestille noget, saa blev jeg jo af mere Betydning for Mester. Føden var efter den Tids Skik og Brug meget god, kun Frokost og Aftensmad var altfor ringe. Vi fik tre halve Stykker Smørrebrød til Morgen, det samme til Aften. Det ene Stykke var bart til Kaffe eller The, de to andre var der Paalæg paa. Vi kunde jo forlange mere og fik det da ogsaa, men altid med den Bemærkning, at det var svært, som vi kunde spise, og vi fortjente det ikke o. s. v., saa det blev vi jo kede af og forlangte det sjældent. — Klæderne, ja dem var det ikke meget bevendt med: En Bluse, et Par Benklæder og et Forklæde af grovt Lærred var den daglige Paaklædning Sommer og Vinter. Om Søndagen afløste Trøje og Vest Forklædet og Blusen til Udgangsturen Søndag Eftermiddag. Om Aftenen arbejdedes ved Lys, fire Mand omkring en lille Disk. Lyset skulde pudses, og det var min Bestilling. Naar Lyset saa blev for mørkt, blev der raabt: Puds Lyset, Knægt, og saa fik jeg et Dask paa Øret, hvis jeg var søvnig. Alligevel blev der jo hængt i med Begtraaden, det gjaldt om, hvem der kunde komme først, og i Reglen var saadant Aftenarbejde altid ens.«

Som man vil forstaa af denne Skildring, der er typisk for en Læredengs Liv, var der ikke meget, der hed Fritid, og i det hele var man meget langt fra Nutidens sociale Forsorg for Børn og unge Mennesker. Til det haarde Arbejde kom saa ofte Følelsen af at være et meget underordnet Individ. Thi ingen Svend maatte driste sig til at færdes med eller i det hele at

lade sig se i Selskab sammen med en Læredreng. Det var strafbart indenfor Svendenes Kres og kostede Bøder.

Hvor man kan forstaa, at det maatte virke som en Befrielse for den arme Læredreng, naar Læretiden endelig var forbi, og han højtidelig blev »løsgiven«, eller som det hed indenfor de tysk paavirkede Lav: »losgesprochen«. Det skete i en højtidelig Lavsforsamling. Drengen blev overgivet til Svendene med Forespørgsel om, hvorvidt de vilde lade ham vederfares det samme, som tidligere var sket med en ærlig Svend. Som Regel lød Svaret naturligvis bekræftende, dog maatte Drengen være forberedt paa at taale Straf for de Forseelser, han efter Svendenes Mening maatte have begaaet i sin Læretid. Havde han f. Eks. ladet det mangle paa tilbørlig Respekt overfor Svendene, havde han røget Tobak i sin Drengetid, kunde han være vis paa at blive straffet med Bøder. Men var alle disse Genvordigheder overstaaet, gik Svenden over i sin nye Stand, mere personlig fri end tidligere, men lige saa bunden af sine nye Fællers Meninger og Fordomme. Thi fri i den Forstand, at han kunde gøre og lade, som han selv vilde, var han ingenlunde. Han maatte i alle Retninger føje sig efter sine Fæller, møde med dem paa Kroen, deltage i deres Drikkelag, føje sig efter deres Skikke og Vaner, om han vilde gaa og gælde for en ærlig Svend.

Disse Skikke var naturligvis noget afvigende indenfor de forskellige Fag, men i Hovedsagen har de alle den samme Betydning: den at samle Svendene til fælles Optræden og til fælles Værn for de vundne Rettigheder.

For hvor meget end Svendene tilhører Faget og sværger til dets Værdighed, overfor Mestrene er de en

Stand for sig, der lige saa vel som andre Stænder har deres særlige Præg at værne om og deres Interesser at forsvare.

De Skikke, »Gewohnheiter«, som de kaldtes, som Svendene efterhaanden havde indført, kan naturligvis først tænkes opstaaede, efter at Svendene paa forskellige Omraader var kommet til at staa i Modsætning til Mestrene.

I Middelalderen spores der ikke herhjemme nogen saadan mellem Mester og Svend. Svendetiden har ikke været særlig lang, ja ofte synes Lærlingen at have været af en saa moden Alder, at han straks efter endt Læretid kunde gaa over til at blive Mester, ja nu og da forudsættes det endog, at han kan gifte sig, som man bl. a. kan se af Flensborg Skomageres Skraa af 1437.

Efterhaanden som Lavsvæsenet slog Rod, og Mestrene forstod at værne om deres Rettigheder og fæstne deres økonomiske Stilling, ser man Modsætningsforholdet til Svendene udvikle sig, dog aldrig som en Gnidning mellem Kapital og Arbejde, men udelukkende som en Strid om, hvor langt Mesterens Autoritet skulde strække sig.

Det, at der i det hele fremstaar en særlig Svendestand, hvad der herhjemme sker i de største Fag i Slutningen af det 15. Aarhundrede, forudsætter naturligvis, at Arbejdets Omfang er steget saa meget, at en Mester kan tænkes at holde Medhjælp, og det falder derfor ganske naturligt, set fra hans Standpunkt, at han ikke lige straks ønsker at se Svenden som Mester og Konkurrent.

Imidlertid maa man ingenlunde tænke sig Svendetallet særlig stort. Det har næppe nogensinde indenfor et egentligt Haandværksfag oversteget Mestrenes, i

Reglen vist endda været mindre, i hvert Fald til langt hen i det 18. Aarhundrede. Men selv om Svendenes Antal saaledes var forholdsvis ringe, har det dog sikkert ofte været for stort til det Arbejde, der var at udføre. De fleste Mestre har kunnet overkomme deres Bestillinger ved Hjælp af en Læredeng, og kun nu og da haft Brug for en Svend. Saare faa Mestre har haft to Svende. Men selv de Mestre, der holdt Svende, kunde ikke regne med at have stadigt Arbejde for dem. Arbejdsgraden har været meget skiftende og, saa vidt man kan skønne, aldrig langvarig. Man kan gaa ud fra, at den Tid, en Svend kunde paaregne at have Beskæftigelse hos en Mester, gennemsnitlig ikke har strakt sig ud over 7—8 Maaneder, ja de fleste har ikke engang kunnet gøre Regning paa saa lang Tid. Det er disse Forhold, som af sig selv medførte Nødvendigheden af, at Svendene vandrede fra By til By for at søge Arbejde. Man kan sikkert gaa ud fra, at denne Vandring fra først af ikke er indført af Svendene for deres Fornøjelses Skyld, men ganske simpelt er nødvendiggjort af Forholdene.

Men dette, at Svenden snart var her og snart der, snart i Arbejde og snart uden, førte naturligvis med sig, at hans Tilværelse blev lidet sikker. Intet Steds havde han hjemme, intet Steds kunde han fæste Rod. Han kom til at høre til den store internationale Skare, der fyldte Landevejene, »fægtede« sig frem fra By til By, som Regel forhutlet og forkommen, ofte forvorpen og en Skræk for Menneskeheden, uden Respekt for den lovlige Øvrighed, overgiven, forsoren, fri som en Fugl i Luften og dog med en lønlig Længsel i Hjærtet efter et Hjem og det Par Pigeøjne, som de fleste gemte Mindet om.

Holberg karakteriserer den vandrende Svend meget

træffende i 261. Epistel saaledes: »De er de eneste Lemmer udi et Societet [Samfundet], som ikke kan tvinges. Andre Undersaatter er bundne til et vist Sted, som de ikke uden med Vanskelighed kan forlade, men Haandværks-Karle have ingen bestandig Bopæl, intet vist Hjem eller Fædreland. De bo som Tartarer udi Telte og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de true med Dessertion, man maa tro, det er deres Alvor, og maa deres Mestre da give sig paa Discretion [paa Naade og Unaade], medmindre de ville se deres Arbejde og Næring at lide. Thi hvor en Haandværks-Karl begiver sig hen, der er hans Fædreland; og naar han om Aftenen kommer til et fremmed Land og Rige, haver han om Morgen straks Tjeneste igen. De ere saaledes fast de eneste Mennesker, som uden Bekostning kan gøre udenlandske Rejser og med tomme Hænder kan flakke hele Verden igennem, naar de alene have saa mange Skillinger, som de kan betale i et Par Kroer paa Vejen. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, saa er intet Middel til at holde disse Folk i Ave, og bevæge dem til at blive paa et vist Sted, uden ved en almindelig Convention imellem alle Steders og Landes Øvrigheder.«

En saadan Overenskomst, som Holberg her antyder, vilde nu ganske sikkert ikke have hjulpet, eftersom den ikke vilde være gaaet til Bunds i Spørgsmaalet, som netop bestod i det ustadige og skiftende Arbejde, der nødte Svendene til at vandre.

Men sandt er det naturligvis, at den store Usikkerhed i den daglige Tilværelse, i mange Svendes Sind skabte en vis Ustadighed og Lyst til Omskiften, ligesom Vandringslivet med sin Tvangløshed for mange ubefæstede Sjæle var en Tillokkelse, som det var svært

ikke at følge. For mangan Yngling med frisk Mod i Brystet og Lyst til at se sig om i Verden var det naturligt ogsaa en Oplevelse at komme vidt om og opleve de Eventyr, som næsten altid fulgte Vandringslivet. Og hvad bød ikke den gode Aarstid med dens frie Færden i Naturen af skønne Indtryk, som aldrig glemtes. For mangan Haandværker blev denne Vandringsstid et Ungdomsminde, som han gemte omhyggeligt paa, naar den Tid kom, hvor han blev bunden fast nok af Hus og Arbejde uden nogen Udsigt til igen at komme ud og se sig om.

Et Par Haandværkersange, der skyldes en vandrende dansk Svend, vil gengive Stemningen*):

»Vandrende Svende som Fugle smaa
Ret aldrig de sanke i Lade,
Ej de høste og ej de saa,
Og dog er de altid glade.
»Kymrer jer ej om den kommende Dag,
Thi hver haver nok i sin Plage!«
Saa tænker de, saa handler de,
og de lever dog alle Dage.«

Eller:

»Nu til Morgen kan jeg pakke
Alle mine Sager ind,
Ta'er jeg Randselen paa Nakke,
Vandrer ud med frejdigt Sind;
Vandre langt og vandre længe.
Landevejens frie Dreng
Finde overalt et Hjem.

Vandrer jeg saa over Bjerge,
Vandrer jeg i Dale ned,
Gives Floder, findes Færge,
Overalt er Lykken med.
Vandre langt og vandre længe . . . o. s. v.

*) Sangene er forfattede af Bogbindermester Brüniche, der har skildret sit Rejseliv i en fortrinlig og frisk Bog: »Vandreliv for en Menneskealder siden, af Janos.« Kbh. 1908.

Gaar Turen til Jerusalem
Eller gælder den Paris,
Gaar jeg neden om og hjem,
den gælder Paradis.
Vandre langt og vandre længe o. s. v.

Men var det fristende at vandre om Sommeren i godt Vejr, og naar man havde Penge paa Lommen, saa kom der Tider, hvor der baade døjedes ondt og ledes Sult, hvor alles Haand var rettede mod Svenden, og hvor den eneste Udvej var den ofte svigtende menneskelige Barmhjærtighed.

I det store og hele, hvor megen Poesi der end nu og da kunde falde over den rejsende Svends Liv, gennemgaaende var det ingen Dans paa Roser. Derfor er da ogsaa al Svendeorganisation samlet om at hjælpe den rejsende Svend. Indenfor hvert Fag hørte alle Svende sammen og stod hverandre bi med Raad og Daad — og der udviklede sig i det hele et Kammeratskab mellem Svendene, som ikke spurgte om mit eller dit, men hvor man delte den sidste Bid med hinanden.

Især var dog Hjælpen samlet i Herberget, som fandtes i hver By, og hvor den rejsende Svend blev hjulpen paa alle Maader, fik Mad og Ophold samt Penge (Geskænk) til at rejse videre for eller fik anvist Arbejde, om saadant fandtes, og han havde Lyst til at tage det.

Men Betingelsen for at nyde disse Goder var rigtignok den, at han i alle Henseender var en »ærlig« Svend, d. v. s. fulgte de Skikke og Vedtægter, som gjaldt for det paagældende Fag, altsammen Regler, som kan tage sig snurrige ud i en senere Tids Øjne, men som for den rejsende Svend havde den Berettigelse, at de skabte ham den Legitimation paa Vandringer, som det var nødvendigt at have for ikke

at blive blandet sammen med alt det løse Pak, som fyldte Vej og Sti paa alle Tider af Aaret.

For at faa en Oversigt over Hovedlinjerne i disse Vedtægter, er det imidlertid bedst at følge en Svend paa hans Vandring og se lidt paa, hvad han havde at iagttage.

VI

HAANDVÆRKS SKIK OG BRUG.

Naar en rejsende Svend kom til Byporten, maatte han først ved Pas eller anden »Bevisning« (i senere Tider en saakaldt Vandrebog) overfor Vagten gøre Rede for, hvorfra han kom, og hvad hans Ærind var. Først da kunde han rette sine Skridt mod Herberget, hvoraf de større Fag havde deres for sig selv, de mindre slog sig sammen om et, dog saaledes, at hvert Haandværk havde sin bestemte Plads, kendetegnet ved et eller andet fagligt Mærke.

Herberget forestodes af en »Herbergsfader«, hvis Pligt det var at undersøge, om Svendens Papirer var i Orden og ellers tage sig af ham, undersøge, om han havde Fnat eller anden synlig Sygdom, som let erhvervedes paa Rejsen. Var disse Formaliteter overstaaet, tog Svenden Plads ved sit Fags Bord, hvor han fik Mad og Drikke. Havde han ingen Penge, hvad tit var Tilfældet, maatte de Svende, der var i Arbejde, og som kom paa Herberget, hjælpe ham, efter at han havde givet sig til Kende som en af deres. Ingen maatte undgaa en rejsende Kammerat, og opklaredes det senere, at dette var sket, var Straffen vedkommende vis.

Den rejsende Svend gav sig til Kende ved at frem-

sige Fagets »Gruss« (Hilsen), der f. Eks. for Snedkernes Vedkommende lød saaledes: »Gott grüss euch, Meister und Gesellen, die von unserm löblichen Handwerk« (Gud hilse Jer, Mestre og Svende af vort kære Haandværk).

For mange Fags Vedkommende var Sproget tysk, en naturlig Følge af, at Svendene skyldte Tyskland deres tekniske og kunstneriske Udvikling, saa at Danmark og Tyskland blev fælles Arbejdsomraader for de paagældende Fags Svende. Da de tyske Svende imidlertid i Tal var de fleste, er det intet Under, at det blev deres Skikke og Vedtægter, som blev gældende overalt i Norden.

Vilde nu Svenden søge Arbejde i den By, han var kommet til, maatte der sendes Bud efter »Oldgesellen«, Svendenes Formand, der havde Pligt til at følge ham rundt til de forskellige Mestre »efter Wallen«, d. v. s. i en bestemt Rækkefølge efter Mestrenes Aldersorden, en Skik, der var indført, for at ingen fattig Mester, der havde Brug for en Svend, skulde gaa Glip af Hjælpen til Fordel for en mere velhavende.

Naturligvis foregik denne Rundgang ogsaa efter bestemte Regler og under Fremsigelse af »Grussen«. Fik Svenden Arbejde, gjaldt Antagelsen foreløbigt for 14 Dage, men var denne Tid forløben, var begge Parter som Regel bunden for et længere Tidsrum, der var noget forskellig for de forskellige Fag.

Vilde Svenden derimod ikke have Arbejde, var han berettiget til »Geskænk«, der indsamledes ved Rundgang til de forskellige Værksteder under Iagttagelse af de gældende Regler, der f. Eks. foreskrev en bestemt Holden paa Stokken, et vist Antal Knapper i Frakken knappede, Afgivelse af Spørgsmaal og Svar i en vis Orden o. s. v. Saa længe han opholdt sig i Byen, skulde

han have Logis, der enten ydedes paa Herberget eller for mindre Fags Vedkommende af en Mester.

Var Byen gennem søgt, gik Rejsen videre under »Geleit«, d. v. s. at Svendene, naar de da ikke var i Arbejde, skulde følge ham et Stykke paa Vejen og drikke Afsked med ham.

Havde Svenden imidlertid taget Arbejde, og var de første 14 Dage overstaaet, saa tilhørte han i Fritiden Svendenes Selskab. At unddrage sig dette blev anset for i høj Grad ukammeratligt og blev altid straffet. Der blev naturligvis herved ofte Anledning til for megen Svir, men man maa heller ikke glemme, at netop blandt sine Fæller og egentlig kun blandt dem fandt han den Adspredelse, som han nok kunde trænge til efter Dagens og Ugens Slid. Gik det ikke altid slebent til, saa styrkedes dog i denne Kres det Samhørighedens Baand, som ingen Svend kunde være foruden, uden Tilknytning som han var til Familie eller Hjem.

Var de frie Sammenkomster paa Kroen ubundne nok, saa var til Gengæld de officielle Møder, Svendene holdt, saa meget mere regelbundne. Først og fremmest gjaldt det om at møde ordentlig paaklædt. Hos Glarmestrene f. Eks. skulde Svendene stille med Kappe og Kaarde, Handsker paa Hænderne, Halstørklædet lige bunden. Ingen maatte gaa med Støvler, men skulde bære Sko o. s. v. Hver Svend havde sin Plads efter sin Alder, dog saaledes, at den, der ikke havde rejst, blev sat nederst. Tiltale og Svar skulde ske under Iagttagelse af meget højtidelige Former; som Regel indledet med Formlen: »Mit Gunst« (Med Forlov). Møderne lededes af den ældste Oldgesell ved Hjælp af det saakaldte »Regiment«, en Stav, forsynet med Skilte og Medailler. Naar dette »Regiment« hævedes, skulde der iagttages den strængeste Sømmelighed,

Banden og Sværge taaltes ikke. Alle Overtrædelser straffedes strængt, ligesaa enhver Uregelmæssighed i Paaklædning. Hos nogle Fag foregik Møderne »for aaben Lade«, d. v. s., at den Kiste, hvori Lavets Penge og Papirer gemtes, og som ofte var pragtfuldt udstyret, stilledes paa Bordet og aabnedes ved Mødets Begyndelse. Den aabne Lade betød, at alle havde at iagttage god Orden og Ærbarhed.

Der var i alle disse Skikke meget latterligt og meget overdrevent for vor Tids Betragtning. For Datiden har de sikkert haft deres dybe Betydning, og alene det, at der dog var noget, der skulde vises Respekt, har givet et vist moralsk Hold. Thi disse højtidelige Sammenkomster, hvor alt gik saa ærbart til, de var jo som et Sindbillede paa Faget og Standen selv, paa den Kreds, man tilhørte og levede blandt, og som det gjaldt om for sin egen Skyld, for ligesom at hæve sig selv, at vise al mulig Ære.

Men ogsaa udadtil, overfor Omverdenen, var det en Haandværkssvends Pligt at iagttage den Sømmelighed, der en Gang var blevet fastslaaet som stemmende med Standens Værdighed. En Svend maatte aldrig vise sig paa Gaden uden Frakke og Kaarde. Han maatte ikke spise paa offentlig Vej eller Plads, selv om det var en Smule Frugt, han købte af en Gadesælgerske, naturligvis langt mindre vise sig beruset eller opføre sig støjende. Der skulde være Stil og Værdighed over den enkeltes som over Standens hele Optræden.

Det gav sig bl. a. Udtryk i alle de Festligheder, hvor Haandværket viste sig for Offentligheden, f. Eks. naar der flyttedes Lavsskilt og dermed Lavsbolig. Det var en Begivenhed, som fejredes med stor Pragt og ofte med en Mængde symbolske Figurer, Harlequiner og

»lystige Personer«. Der var Musik og Faner, og der holdtes Taler paa dertil egnede Steder. Berømt er den Skilteflytning, som Snedkerlavet i København foretog 1764, og som er forevigt i et samtidigt Kobberstik.

Allermest gjorde dog maaske de særlige Skikke indenfor Haandværket sig gældende i de Optagelses-skikke, som det efterhaanden blev Brug at holde indenfor Svendelavene ved Optagelse af nye Medlemmer.

Med dem alle var naturligvis forbundet et Gilde og en Række Velkomsttaler, i hvilke Fagets Ære og Værdighed blev lovprist, og lige saa almindelig var de unges Tildrikning, der skete ved den særlige »Velkomst«, en mer eller mindre pragtfuldt udstyret Pokal af Sølv eller Tin, prydet med paahængende Skilte og Medail-ler. Tømningen af den skete ofte paa særlig, vedta-gen Vis.

Ikke saa faa Fag havde desuden en speciel Indvielse af den unge Svend. Snedkerne blev »behøvede«, Smedene havde »Nøglebid«, Feldberederne »Kroning«, Bødkerne »Slibning«, Bogbinderne »Examination«, Bogtrykkerne »Postulering« o. s. v. Alle disse Skikke er naaede ind til os fra Tyskland, men paa et saadant Tidspunkt og i en saadan Skikkelse, at den oprindelige Mening synes at være gaaet tabt og udartet i mer eller mindre grove og smagløse Løjer. Den egentlige Kærne i dem alle synes dog at have været en Slags Udholdenhedsprøve og gaar maaske tilbage til en primitiv Ynglingeindvielse. Alle Ceremonier var beregnede paa at fremhæve, hvilket raat og dyrisk Væsen det unge Men-ske hidtil havde været, og hvilken høj og herlig Stand han nu optoges i.

Alle disse Skikke viser, hvor standspræget Haandværkerne var blevet overfor de andre Samfundsklas-ser, og saa stærkt holdt man paa disse Ceremoniers

Nødvendighed, at der udstodes svære Kampe for at bibeholde dem.

Navnlig var det dog Svendene, der holdt paa dem, fordi de var nødvendige for deres frie Færden mellem deres Standsfæller, og fordi en Ikke-lagttagelse af dem vilde have medført, at de slet ikke vilde være blevet agtede, hvor de kom hen i Verden. En Snedkersvend f. Eks., der ikke var behøvet, vilde aldrig kunne have begaaet sig, hvis han kom til Tyskland, aldrig have faaet Understøttelse af nogen Art og vilde i det hele taget være blevet regnet for en uværdig og »uærlig« Person.

Saa vidt gik lagttagelsen af disse Skikke, at man endog indenfor det samme Fag sondrede mellem forskellige Grupper, der formedelst afvigende Haandværksregler forkætrede hinanden. Mellem Glarmestrene skælnede man saaledes mellem »Seestädter« (dem fra Havnestæderne i Tyskland) og »Oberländer« (dem fra Byer inde i Landet). De danske Glarmestre var »Seestädter« og kunde derfor ikke være hverken paa Værksted eller i Stue sammen med en Oberländer, hvad der f. Eks. havde til Følge, at en Glarmester, der var udlært i Lübeck, som ikke fulgte »Seestädternes« Ceremoniel, slet ikke kunde opholde sig eller faa Arbejde i Danmark, medmindre han lod sig gøre til Svend efter de her gældende Regler. Og som det gik med Glarmestrene, gik det med flere andre Fag.

Det vil naturligvis ikke undre, at den stærke Hævd af disse Skikke fra Svendenes Side og i det hele deres stærke Understregen af deres Standsbevidsthed kunde bringe dem i Modsætning til Mestrene, dog som Regel ikke saa stærkt, at det ikke kunde udjævnes; thi ogsaa Mestrene var jo som Svende opdragne i disse Skikke og hyldede dem i deres Hjærte.

Hertil kommer, at Forskellen paa Mestre og Svende i Reglen ikke var saa stor, at den kunde føre til nogen dyb Modsætning. Forskellen beroede i Virkeligheden mest paa Alderen; thi enhver Svend, der vilde, blev altid Mester i sit Fag.

Nogen social Modsætning mellem Mestre og Svende var der ikke. En Svend var Medlem af Mesterens Husstand. Han fik Kost og Logis hos Mesteren, saa Pengelønnen spillede faktisk en underordnet Rolle for Svendene. Det, Stridighederne nu og da kunde rejse sig om, var næsten altid, hvor langt Mestrenes Disciplin gjaldt, og i den Henseende herskede der strænge Regler. Svenden var Hustugten undergivet, maatte nøjes med den Kost, Mesteren gav ham, og rette sig efter den Arbejdstid, der var fastsat for Faget. Det er da ogsaa paa det disciplinære Omraade, at Slaget en Gang imellem stod.

Arbejdstiden var saa lang og saa stræng, at det nok kunde være fristende en Gang imellem at skaffe sig en Fridag. Og da Søndagen ofte var optaget af Arbejde den halve Dag og af tvungen Kirkegang en Del af den anden halve Dag, faldt det af sig selv, at en »blaa Mandag« kunde være ønskelig og ogsaa efter nogen Kamp blev gennemført i de fleste Fag.

Et andet Punkt, som Svendene ligeledes satte en Del ind paa at faa gennemført, var det saakaldte frie »Bægervalg«, d. v. s. Retten til selv at vælge deres Mester i Stedet for at skulle lade sig »omskikke« »efter Wallen« [tage Arbejde hos den Mester, der stod for Tur] og være nødt til at tage Arbejde et Sted, hvor Forholdene maaske var mindre gunstige.

Stridigheder af den Art kunde til Tider være ret haardnakkede, ja kunde endog medføre Arbejdsnælgelse.

Alligevel, nogen Klassemodsætning kom der ikke ud deraf og kunde ogsaa vanskeligt udvikle sig, saa længe den haandværksmæssige Teknik var eneraadende og medførte, at Svendetiden kun var et Overgangsstadium.

Noget helt andet var det i de Fag, hvor der krævedes større Kapital for at være Mester, som f. Eks. i Bygningsfagene. I disse kommer den sociale og økonomiske Modsætning tidligt frem og viser sig bl. a. i en meget stor Talovervægt af Svendene i Forhold til Mestrene.

For de københavnske Mureres Vedkommende viser det sig f. Eks. i følgende Tal:

1761.....	15	Mestre	377	Svende	og	76	Lærlinge
1771.....	33	—	333	—	-	101	—
1781.....	32	—	505	—	-	88	--
1791.....	36	—	461	—	-	74	---
1801.....	52	—	520	—	-	36	---

I et typisk Haandværksfag som Bogbinderne tager Listen sig imidlertid saaledes ud:

1761.....	29	Mestre	31	Svende	og	14	Lærlinge
1771.....	28	—	14	—	-	14	—
1781.....	25	—	37	—	-	17	—
1791.....	38	—	28	—	-	25	—
1801.....	38	—	33	—	-	28	—

Det var forbeholdt den moderne Teknik med dens Arbejdsdeling og den moderne Kapitalsammenslutning at ændre disse Forhold, og først da skabtes der den Sondring mellem Mester og Svend, der ændrede Benævnelserne til »Arbejdsgiver« og »Arbejder« og gjorde hver af dem til en Klasse for sig, hver med sine særlige sociale og politiske Synspunkter.

VII

DAGLIGT LIV.

Paa mange Maader stod Haandværkerstanden da som en overfor de andre Befolkningsklasser afgrænset Stand.

Først og fremmest ved Nødvendigheden af at optræde som noget for sig afsluttet, fordi Omstændighederne fordrede af den enkelte, at han skulde tilhøre et særligt Lag, men dernæst i lige saa høj Grad paa Grund af en inde fra Standen kommende Trang til at understrege de Standsejendommeligheder og Standsrettigheder, den havde vundet i Tidens Løb. Det er klart, at eftersom disse særlige Sider hos Standen kom i mer eller mindre Berøring med Omverdenen, maatte der fremkaldes forskellige Virkninger.

Givet er det saaledes, at naar en Stand som Haandværkerne ved den Eneret paa Udøvelsen af et vist Arbejde, som efter hele Fortidens Syn ganske naturligt tilfaldt den, paa forskellig Vis søgte at udnytte Stillingen økonomisk, maatte den let komme til at staa i Modsætning til sine Kunder. Enten denne Udnyttelse nu skete ved for høje Priser, ved at formindske Udbudet eller ved at forhindre Konkurrencen, vilde den mødes af Kritik. Denne Kritik træffer vi allerede ret langt tilbage i Tiden overfor de organiserede Fag.

I Holbæk Stadsret, som er udstedt af Erik Klipping, finder vi f. Eks. følgende Bestemmelse, der er rettet mod Bagerne: »Item forbyde vi alle Bagere, som i vor By er bosat, at de ikke fortørne eller gøre imod eller fordrive nogen anden, som Bager-Embede vil bruge og bjærge dem deraf, om der kommer nogen nye til Byen, og skal de ej gøre efter en gammel ond Sædvane, at hvilken Bager som nys kommer til Byen, han

var ej saa vis og klog og forsøgt i det Embede, at han skulde ej give først Bagerne tre Mark, og halvt til deres Gilde, førend han maatte bruge sit Embede. Og haver Kongen aflagt denne onde og gamle Sædvane under Kongens Hævn«.

Lignende Bestemmelser findes i den nogle Aar ældre Roskilde Stadsret. Man skimter her tydeligt Haandværkernes, i dette Tilfælde Bagernes, Bestræbelser efter at gennemføre Eneret til Faget indenfor den en Gang oprettede lille Kres, indenfor Lavet, og den Modvirkning, dette fremkalder fra Øvrighedens Side.

Helt ned gennem de næste Aarhundreder kan man følge den samme Kamp, f. Eks. ved det atter og atter gentagne Forbud mod at danne Gilder eller Lav uden Øvrighedens Samtykke. Hvor meget end Kongemagten, navnlig i Løbet af 16. og 17. Aarhundrede, søger at gribe hæmmende ind overfor disse Bestræbelser fra Haandværkets Side, synes den dog ikke herved at have naaet noget Resultat. Det blev Haandværket, som sejrede i første Omgang.

Grunden hertil ligger i, at det 16. Aarhundrede og den første Fjerdedel af det 17. var Opgangstider, hvor navnlig Adel og Borgerstand var i Besiddelse af megen Købekraft; herved styrkedes Haandværket økonomisk og Omsætningen fremmedes, saa at der kunde optages en ret betydelig Tilgang, uden at den kunde mærkes som Konkurrence.

Hertil kommer, at det netop er i denne Tid, at Haandværkernes Standsfølelse naar sit Højdepunkt, hjulpet baade af de gode Tider, men ogsaa ved en betydelig Tilgang af udenlandske Kræfter, navnlig fra Tyskland. Saa stærk var denne Tilgang, at i mange Fag Arbejderne saa at sige var helt tyske. Af de 8 Mestre, som 1603 dannede Snedkerlavet i Helsingør,

var de 5 fra Tyskland eller Nederlandene, medens kun 1 af de samtidigt arbejdende Svende var dansk. Af de 141 Svende, der i Tiden fra 1634 til 1639 stod i Arbejde hos Helsingørs Snedkere, var de 120 fra Udlandet, og saaledes vil der kunne anføres mange lignende Tilfælde.

Den tyske Indflydelse, der bl. a. medførte, at adskillige Lav gav sig helt ind under tysk Paavirkning og hentede deres Bestemmelser fra et herskende tysk Lav, har utvivlsomt i mange Retninger virket opstrammende paa Haandværkernes indre Sammenhold, givet dem større Selvfølelse og paavirket dem til større kunstnerisk Ydelse. Men paa den anden Side er der heller ingen Tvivl om, at den stærke tyske Paavirkning har bidraget sit til yderligere at isolere Standen fra de andre Lag. Ikke blot det, at den sprogligt set blev stærkt fortysket, og selvom den ikke til daglig talte tysk, dog i alle faglige Benævnelser saa at sige udelukkende brugte tysk, men navnlig det, at den i hele sit Syn og i sine Livsvaner kom til at staa udenfor den øvrige Befolkning og ikke delte dens Liv, medførte en Afgrænsning, der gik meget dybt og har øvet sin Virkning til langt ind i vor Tid.

Haandværkeren indespærredes i sit Værksted. Hans Synskres naaede sjældent ud over dets dunkle Ruder. Han kendte sit Fag og intet videre, men det kunde han ogsaa til Gavns, og det blev hans Stolthed. Den faglige Uddannelse blev hans Et og Alt. Uden den var man en Fusker og Bønhase [Kludrer] og ikke Godtfolks Agtelse værd.

Men netop paa Grund heraf kom den gamle Haandværker aldrig udover Kasteaanden; dog, nøjsom som han var i sine Fordringer til Livet, brød han sig i Grunden heller ikke om andet end at sidde uforstyrret

og svare Gud og Hvermand sit. Han lod »de store« passe Byens Styrelse uden at blande sig videre i, hvad de fandt for godt, naar det da ikke angik ham selv. Naturligvis kunde han sidde og »kandestøbe« om, hvordan alt burde være meget anderledes og meget bedre, men ydmyg og lille, som han var af Hjærtet, lod han dog alt gaa ved det gamle.

Saa passede han da sit Kram, sled i det fra Morgen til Aften, glad over at kunne fortsætte Overleveringen, saaledes som han havde faaet den fra sine Forgængere i Embedet.

Den senere Politiker, *I. A. Hansen*, der lærte Skomagerfaget hos sin Fader i Rudkøbing, skildrer Dagen, som den gik Aar ud og Aar ind, saaledes:

»Arbejdstiden var om Sommeren fra 4—5 om Morgen, og saa længe man kunde se om Aftenen. Fra 14 Dage før Mikkelsdag til 14 Dage før Paaske var det en ufravigelig Regel ogsaa at arbejde ved Lys, og Arbejdstiden var da fra 5—6 om Morgen indtil mindst 11 om Aftenen med Undtagelse af Mandag Aften, da der ikke arbejdedes. — Frokosten blev fortæret, uden at Arbejdet standsedes. Man fik sin Tallerken med Maden skaaret, som den skulde spises. Kl. 12 spistes til Middag, og efter Spisningen gik vi, naar Vejret tilod det, en lille halv Time ud i Gaarden eller Haven. Aftensmaden spistes som Frokosten, uden at der ophørtes med Arbejdet, naar det ikke var paa den Aars-tid, at den kunde spises, efter at det var bleven mørkt, og inden Lyset tændtes«.

Man vil af denne Skildring, der er almengyldig for alle siddende Haandværkere, se, at der ikke blev megen Tid til at uddanne Aanden eller skaffe sig nogen større Kundskabsmasse. Og det blev Manglen heraf, der dannede den betydeligste Skranke mellem Haand-

værkeren og de andre Klasser. Det vil ogsaa indses, at der skulde Mod og Lyst til, om en Haandværker efter den Arbejdstid, der var gængs, skulde have slaaet sig paa Bogen. Tværtimod vil man forstaa, at den Smule Fritid, der nu og da kunde falde af, anvendtes paa Kroen og i Lavshuset i Samvær med andre Fæller af samme Fag, og var end ikke Underholdningen her af nogen finere Art, saa hørte man dog nyt fra andre, opfriskede Erindringer, fortalte Historier, og holdt sig à jour med, hvad der skete af nyt i By og Land.

En Gang imellem kunde man vel, under Paavirkning af Øl og Bysladder, skændes lidt og give hinanden Ukvemsord, men de havde aldrig saa meget paa sig, og man blev altid venligt forlig.

Et lille Kig indenfor Døren i Smedelavet i Aarhus vil give et Indtryk af, hvad der kunde hænde.

I 1612, 14 Dage før Fastelavn, havde Oldermænd, med Lavsbrødrenes Samtykke, »forbudt Søren Grovsmed Døren« [ø: forbudt ham at forlade Lavssamlingen]; men han gik ud alligevel, brugte mange Ukvemsord og sagde: »vi maatte forbyde Kagen« [forbyde hvad Pokker vi vilde]. Samme Dag, som vi havde en Td. Øl at drikke, kom Gert og Hans Kandestøbere i Trætte, efter at Vaaben og Værgen var oplyst [ø: efter at det var bleven paabudt at aflægge Vaaben]. Gert blev sigtet for at have en Kniv paa sig. Derpaa trak Gert sine Klæder af, og 4 Mand besaa dem, men kunde ingen Kniv finde. Denne Sag blev bilagt i Overværelse af Willum Worm som Bisidder, saaledes at den, som repeterer denne Sag, skal give en Td. Øl uden al Naade.

1613 »gik 8 Mænd for Døren for at samtykke, hvad de skulde drikke« [ø: 8 Mand nedsattes som Udvalg for at overveje, hvad der skulde drikkes]; da samtykte

de, at Lavet i Dag skulde drikke en Td. Øl og 3 Td. i Fastelavn. Da Lavet sendte Bud til Peder Sværdfejer om 5 Sk. til den Td., der var drukken, da sendte han os Bud igen, han vilde give os syv Tusind Djævle.

1613, 14 Dage for Pintse Dag »drak gammel Jens Guldsmid 3 Mands Bægeret ud med tør Mund«.

1623 den 10. August sagde Niels Bjørnskov i Lavshuset, at Laurits Feldbereder var den Karl, at han ikke vilde drikke af Pot med hannem, førend han antvordede for sig [o: gjorde Rede for sig], eftersom fornævnte Niels Bjørnskov havde fordret [o: udfordret] hannem paa sin Ære at møde hannem uden Byen. Samme Aar den 23. November klagede Niels Bjørnskov over Laurits Feldbereder, at han i sit eget Hus havde kaldt ham en Tyv; i lige Maade klagede Knud Ibsen, Feldbereder, at han havde kaldet ham en Tyv, og at han »skulde give fornævnte Knud Ibsen en rød Klædning, for den Klædning, som han skulde have givet hannem«. I denne Sag blev der afhørt Vidner: Gertrud Jensdatter »hun vandt ved Helgens Ed*) med oprakte Fingre«, at Laurits Feldbereder havde kaldt Niels Bjørnskov og Rasmus Barfod en Tyv, og at han skulde have dem hængt i den Galge ved Stilling Dam. Han havde ogsaa kaldt Anders Rasmussen en Tyv og sagt, at Enevold Feldbereder havde givet ham en Læder Trøje for, han havde aget ham 7 Td. Ved hjem fra Havreballegaards Skindmølle. »Lige svoren Ed vinder Karen Knuds Datter og Ane Jenster«. Den 30. November gav Laurits Feldbereder en Æreserklæring til Enevold Feldbereder og Niels Bjørnskov. Samme Dag kendte Oldermænd og Bisiddere paa denne Sag, støttede paa den 21. Art. i Lavsskraaen, som indeholder, »at hvilken Lavbroder eller Søster som i For-

*) »At vinde Ed« o: at aflægge Ed.

samling beskylder hinanden og med Ukvemsord overfalder, at de da skal straffes derfor efter Oldermændens og Bisidderens Sigelse og dog kongl. Majestæts og Byens Rettighed dermed uforkrænket, og Bøderne til de fattige. De dømte Knud Ibsen Feldbereder, Thomas Feldbereder og Niels Bjørnskov til hver at bøde 5 Rdlr. til de fattige og være Lavet forviste, indtil fornævnte Sag blev aardelt til Tinget og der paa Byens og Kong. Majestæts Vegne at gaa saa vidt, som Lov og Ret er.

1636, den 31. Januar var Lavet samlet. Feldbereder Niels Bjørnskov havde kaldt Laurs Sadelmager en Tyv og hans Kone en Hore, og derom var de forligte hos Øvrigheden, hvorfor han ikke vilde give noget i Lavet derfor. Oldermannen og hans Bisiddere spurgte Niels Bjørnskov, om han vilde forliges med Laurs Sadelmager. Dertil svarede han, »og bad Djævelen fare i hans Liv den Dag, han lod sig forlige med fornævnte Laurs Sadelmager . . . og fornævnte Aar og Dag udi Lavshus tog fornævnte Niels Bjørnskov og Laurs Sadelmager i hverandres Haand og bekendte dennem at være venligen forligt om alt, hvis Tvistighed dennem til denne Dag haver imellem været, saa de ikke ved andet med hverandre eller deres Hustruer end det, som ærligt er i alle Maader«.

Man vil af disse Uddrag af Lavsprotokollen se, hvilken Smaalighed der kunde raade, hvor Skænderi og Sladder kunde løbe rundt imellem dem, hvor fattigt Livet i visse Maader har været. Imidlertid maa man dog ikke af disse Hændelser lade sig forlede til at tro, at den Slags Stridsmaal var dagligdags. Det var langt fra. Tværtimod var den bærende Tanke et ubrydeligt Sammenhold og en indbyrdes Hjælpsomhed, der aldrig svigtede, naar det virkelig gjaldt.

Herom melder netop Lavsprotokollen for 1584 i Pestens Tid: »Da lod Oldermænd indbyde paa en fastende Stevne menige Lavsbrødre i denne farlige Tid og lod dennem adspørge alle og hver for sig, om de vilde indgange at følge deres døde og afgangne Brødre og Søstre til deres sidste Lejested med deres Svende, Piger og Børn. Da svarede de alle og hver for sig og ginge da frem og toge deres Oldermænd i Haand hver for sig, at de skulde møde for hvilken Mands Dør, som Liget ligger inden for, under $\frac{1}{2}$ Tønde Øl til Vide [Bøde] og ingen Naade med i nogen Maade.«

Vist er det ogsaa, at naar der var Sygdom og Nød paa Færde, da hjalp man altid den, der trængte, enten med Mad eller Penge. Kunde man ogsaa kives indbyrdes, udadtil der stod man samlet, og det blev anset for en Synd at klage til Øvrigheden over nogen Forurettelse, inden der først var prøvet Forlig indenfor Lavet.

Stærk stod man da indadtil, men ogsaa udadtil, og saa dybt var man indgroet i det, som gjaldt for Fagets Ære, at man slog for det til det sidste og først gav op for Magten.

VIII

KAMP FOR HAANDVÆRKETS RETTIGHEDER. — SNEDKERMESTER JOHAN STEENBUCH.

Desværre har vi for lidt Materiale bevaret til at kunne give Enkeltportrætter af vore Haandværkere. Vi maa nøjes med de typiske Træk. Kun en eneste, Snedkermester *Johan Steenbuch*, tegner sig tydeligt som Menneske paa Baggrund af de gamle Lavsskikke.

I Aaret 1681 havde Enevælden indført nye Lavsreg-

ler, der ophævede og forbød de gamle Skikke. Forordningen begrundedes med, at »adskillige Anordninger i Lovene her i vores kongelige Residens Stad København ved Tidens Længde sig haver indsneget, hvorved Gud i mange Maader fortørnes, adskillige Paafund ere optænkt, hvorved stor Ødselhed foraarsages, og Haandværks-Folkene den ene den anden med stor unyttig Omkostning besværer [besværer], Tiden og, som de til deres Næring skulde bruge, unyttig bortspilder, og derfor endelig selv i største Skade og Admod geraader«. Man vilde med andre Ord regulere og bortskære alle de »udlændiske Fordomme« og gøre Haandværkerne til dydige og nøgterne Borgere, der passede deres Arbejde og iøvrigt føjede sig pænt efter den faderlige Enevældes vise Paabud.

Men Regeringen skulde snart erfare, at Haandværket ikke uden videre vilde eller kunde opgive en hundredaarig Overlevering, der var gaaet ind i dets Kød og Blod, og paa hvilken hele dets Anseelse og Hæder beroede. Man ydede da ogsaa al den passive Modstand, man kunde, og fortsatte paa mange Maader det gamle forbudte Lavsliv uden Hensyn til Regeringens Forordninger.

Allerede 1684 maatte der derfor udstedes en ny kgl. Forordning, af hvis Indhold man erfarer, at de fremmede Svende »foragtede og forhaanede de Svende, der var blevne indskrevne efter »vores allernaadigste Lavsartikler« og ikke vilde »anerkende dem for dygtige eller lade dem passere, alene fordi de ikke haver ladet sig gøre til Svende efter deres forrige urimelige Vedtægter«.

For at modarbejde disse Urimeligheder udstedtes der nu nye Forbud, og de genstridige truedes med Bøder og Arrest, ja endog med Degradation fra Svend til

Dreng for en vis Tid. Regeringen vilde have de gamle Skikke, der bundede i Lavenes Selvstyre, afskaffede. Dette fik især Snedkerlavet i København at føle.

I Aaret 1683 var fire Snedkersvende blevet »oppassede« af nogle Mestre, deriblandt Oldermændene Peder Rasmussen og Johan Steenbuch, og ved Hjælp af Politiet bragt i Arrest, anklagede for Fuskeri. Ved den derpaa indledede Undersøgelse lykkedes det imidlertid ikke Mestrene at overbevise Svendene om deres Skyld. Retten frikendte dem og idømte Oldermændene Peder Rasmussen i Erstatning til Svendene for Kost og den Forhaanelse, de havde lidt, en Sum, der ialt løb op til 35 Rdlr. 4 Mk.

Oldermændene indgav nu en »Memorial« (Betænkning) til Magistraten, hvori han anmodede om Tilladelse til at holde Lavssamling for at drøfte med Brødrene, hvorvidt de skulde modtage den faldne Doms eller lade den appellere til Højesteret; paa samme Lavsmøde vilde man endvidere opkræve Restancer samt holde en Samling med Svendene for at erfare, om de vilde efterleve Artikel 15 i Forordningen af 4. November 1682.

Magistraten svarede imidlertid, at den omhandlede Dom ikke vedrørte Lavet som Helhed, men kun Peder Rasmussen personlig. Der var derfor ingen Grund til at holde Møde i den Anledning og lige saa lidt i nogen anden. Restancer kunde man opkræve ved den yngste Mester, og hvad Samlingen af Svendene angik, saa var jo saadant forbudt ved Forordningen af 6. Maj 1682, og desuden var det en Selvfølge, at Svendene skulde lystre den kgl. Anordning, saa det behøvede man slet ikke at komme sammen med dem om. Denne Afvisning indeholdt et Fingerpeg om, hvilken Tone Magistraten for Fremtiden vilde bruge overfor Lavene,

men var ogsaa et Vidnesbyrd om en mellem Magistraten og Lavet i Øjeblikket stedfindende Misstemning. Medens den foranmeldte Sag blev behandlet i Raadstueretten, var der nemlig foregaaet noget, der havde sat ondt Blod mellem de to Parter.

Den 13. August 1683 var Johan Steenbuch blevet valgt selv tredje som en af de Mænd, Lavet kunde ønske at faa til Oldermænd. Sandsynligvis har han haft de fleste Stemmer og derfor følt sig kaldet til, endnu inden Magistraten havde truffet sit Valg, at optræde paa Lavets Vegne.

Vist er det, at han den 26. August mødte for Raadstueretten i Sagen mod de fire Svende og lod oplæse et Indlæg. Dette vrimlede imidlertid af Udfald mod Rettens Præsident Peter Resen, saa at denne fandt sig beføjet til at vige sit Sæde. Steenbuch stod stærkt paa Lavets Side og forlangte dets Ret respekteret. Formanet af Præsidenten til at vise en sømmelig Opførsel i Retten og vide, hvad han sagde for sin Øvrighed, slog han med Nakken og sagde: »Nej, nej, vi agter at gaa den rette Vej. Vi haver her intet at gøre, I Herrer!« For denne formastelige Opførsel lod Retten ham sætte i Arrest. Tilsyneladende har Præsidenten handlet noget overilet heri; thi kort Tid efter sendte han Bud for at give Ordre til Steenbuchs Løsladelse. Men Steenbuch var ikke den Mands Søn, der lod sig det byde. Han vilde ud af Arresten med Honnør og nægtede derfor at gaa, før han blev overbevist om sin Skyld. Der var Soldaterblod i ham. Han havde som Underofficer gjort Tjeneste under Københavns Belejring og tjente nu i Borgervæbningen som Løjtnant i Købmagergades Kompagni. Det stred mod hans Ære at finde sig i den Behandling, han havde faaet.

Steenbuch blev altsaa siddende og holdtes i Arrest

i otte Dage, hvorefter han med Magt blev ført frem og dømt til en Bøde af 2 Gange fyrretyve Mark til Kongen og Staden som den, der ubeføjet og ukaldet havde fornærmet Retten. Denne Haan kunde Steenbuch naturligvis ikke lade sidde paa sig. Han maatte tvættes ren i sine Lavsbrødres og Medborgeres Øjne.

Efter Henvendelse til de 32 Mænd og Borgervæbningens Kaptajner fik han Attest fra hver af disse S sammenslutninger for, at han var en ærlig Mand. En lignende Udtalelse gjaldt det nu for ham at faa fra Lavsbrødrene. For at opnaa dette maatte der imidlertid afholdes en Lavssamling, men da man kunde gaa ud fra, at Magistraten — der dannede Raadhusretten — ikke vilde give sit Minde til en Lavssamling, som skulde have til Formaal at give Steenbuch et Vidnesbyrd, begik den endnu virkende Oldermænd Peder Rasmussen den Uforsigtighed at andrage om at holde Møde for at forhandle om Køb af Ibenholt.

Dertil gav Magistraten sit Samtykke og henviste Peder Rasmussen til Raadmand Bendix Mese som den, der skulde overvære Lavssamlingen paa Øvrighedens Vegne. Denne var imidlertid forhindret fra at give Møde og bad derfor Oldermænden med hans Tjener at gaa til Raadmand Klaus Sohm og formaa ham til at overvære Samlingen i hans Sted. Hertil var Klaus Sohm ogsaa villig. Han mødte den 3. September, da Mødet blev holdt, men fik intet at vide om, i hvilken Hensigt det var sammenkaldt. Medens Brødrene var samlede, blev der af Steenbuch stillet det Spørgsmaal til dem, »om nogen blandt dem var, der hannem for noget usømmeligt udi nogen Maade kunde beskylde, da var han overbødigt [villig] dertil at svare, dernæst om han ikke saavel fattige Enker i Lavet som og enhver Lavsbroder, som hannem om Hjælp og Raad

ansøgt haver, saavel for Magistraten som for Lavet gerne beforderlig været haver«. Steenbuch gik derefter udenfor, medens Mestrene raadslog om hans Skudsmaal, og da han atter kom ind, gav Lavsbrødrene ham det bedste Vidnesbyrd. Dette blev indført i Lavsprotokollen, og Steenbuch fik en Udskrift deraf med Oldermændens og de 4 Kvartalsmestres Underkrift.

Den 17. September var Protokollen fremlagt for Magistraten, og nu kom det for en Dag, at Mødet havde drejet sig om helt andre Ting end Køb af Ibenholt. Klaus Sohm paastod, at i hans Nærværelse var der intet blevet forhandlet derom og heller ikke om Johan Steenbuch, det maatte være sket, efter at han var gaaet. Nogen Protokol havde der heller ikke været til Stede, medens han var nærværende.

Oldermænden og Johan Steenbuch paastod imidlertid, at der baade var blevet forhandlet om Ibenholt og om Johan Steenbuch, imedens Klaus Sohm var til Stede. Magistraten vilde dog ikke fæste Lid til dette Udsagn og dømte Oldermænden Peder Rasmussen og Johan Steenbuch hver for sig at bøde 20 Lod Sølv til Lavets Fattige, fordi de havde »colluderet« [lagt Plan indbyrdes] med hinanden om »Skudsmaalet« og holdt Møde herom uden Magistratens Vidende. Havde man anmodet om Tilladelse til en Samling i Anledning af Skudsmaalet, vilde det ingenlunde være blevet nægtet.

Som man kan tænke sig, fandt Steenbuch sig ikke i denne Afgørelse. Baade denne sidste Sag og Sagen angaaende de 4 Snedkersvendenes formentlige Fuskteri og Steenbuchs Fængsling og Domfældelse kæredes for Højesteret.

Ved de her afsagte Domme fik Peder Rasmussen og Johan Steenbuch fuld Oprejsning. De vandt alle 3

Sager og fritoges for de dem idømte Bøder, for Steenbuchs Vedkommende dog med den Bemærkning, at han »Magistraten som sin Øvrighed herefter med mere Finhed og Ærbødighed bør at begegne og dennem al tilbørlig Respekt og Lydighed efter sin Ed og Pligt bevise«. Trods denne Tilføjelse var Udfaldet dog en Op-
rejsning for Steenbuch, en Oprejsning, som han nok kunde behøve, eftersom Magistraten havde vraget ham som Oldermænd, og som saadan den 4. Maj 1684, efter at Højesteretsdommen var falden, havde udvalgt Jochum Waltz.

I den Tid Waltz virkede som Oldermænd, synes han at have gjort sit bedste for at føre de nye Forordninger ud i Livet, rimeligvis til stor Forbitrelse for de gamle Lavsmestre, der hang ved de overleverede Skikke med Liv og Sjæl. Men Waltz har aabenbart haft Politimesteren paa sin Side og synes heller ikke at have sparet paa smaa Opmuntringer til denne for at vedligeholde hans Bevaagenhed. Det ses saaledes, at han paa Lavets Regning har foræret ham en Stok til 7 Dlr. og et »engelsk Bord med Klapper« til 10 Dlr. Waltz var Oldermænd til August 1686, da tog Magistraten endelig Johan Steenbuch til Naade og indsatte ham efter Lavets Begær til Oldermænd, dog med Paa-
læg om at forholde sig skikkelig.

Navnet Steenbuch var imidlertid et Program. Det betød Genoptagelsen af hele den gamle Lavsoverlevering. Aldrig saa snart var Johan Steenbuch derfor blevet Oldermænd, før han gjorde Skridt til en Genoplivelse af det gamle Lavsliv.

Naturligvis gav dette Anledning til Stridigheder, som endelig fik Bægeret til at flyde over. Steenbuch klagede til Bytinget over Waltz, som han beskyldte for en Række Forseelser, gal Regnskabsførelse, Underslæb

i hans Oldermandsperiode samt for at tilbageholde Lavets Skilt og Lade.

At der samtidig har hersket den største Ophidselse indenfor Lavet baade blandt Mestre og Svende, fremgaar af alt det foreliggende. Waltz's Fremgangsmaade og den Understøttelse, han fik fra Politimesterens Side, virkede til at holde Svendene borte fra København som fra en uærlig By. Medens Antallet af Svende, kort forinden Waltz blev Oldermann, svingede fra 85 til 64, var der i Aaret 1685 kun nogle og fyrré, og i 1686, da de omhandlede Stridigheder stod paa, endog en kort Tid kun et Par og tyve. Det kneb derfor med at faa Svende, og Steenbuch fik af den Grund en Gang 12 Mestre, en anden Gang 39 Mestre, til at klage til Magistraten.

Nu kan det ganske vist ikke skjules, at Steenbuch selv ikke var uden Skyld i Svendenøden, eftersom han fortalte alle tilrejsende Svende, hvilken elendig »uærlig« By København var, og fik dem til at gaa rundt paa alle Værksteder og fortælle, at København ikke var værd at arbejde i.

Der er al Grund til at tro, at Steenbuch har været et hidsigt Gemyt og dertil et mindre klart Hoved. Han havde aabenbart faaet den fikse Idé, at han var udset til ikke blot at føre Snedkerlavet, men hele Haandværkerstanden tilbage til det gamle Lavsliv.

Politimesteren, den myndige Claus Rasch, der ikke var til at spøge med, prøvede dog paa at faa Steenbuch til at opgive sin Fremfærd og faa Sagen bilagt i Mindelighed. Men hertil var Steenbuch ikke at formaa. Overfor Politimesteren udtalte han højtideligt, »at han havde beskikket sit Hus, overantvortet Gud sin Sjæl, havde ikkun et Liv, han vilde tale for Folket, ja, om det kom dertil, lade Livet for Folket«.

Sagen maatte da gaa sin Gang. Tilfreds med Ret-
tens Behandling af den var han imidlertid ikke, og
han indgav derfor i November 1686 en Klage til Kon-
gen, hvori han besværede sig over, at Præsidenten og
Politimesteren ikke havde villet være ham behjælpe-
lig, men havde tvunget ham og hans Medklagere til at
vidne og aflægge Ed i deres egen Sag. Samtidig med
denne Klage diskede han op med et langt Klageregis-
ter over ganske urigtige og ubevislige Paastande over-
for den afgaaede Oldermænd, og formede til Slutning
en Række Punkter, »hvorudi vores Lavs Styrke, Frem-
gang og nødvendige Tarv bestaar og jeg næst Guds
Hjælp og Eders kongl. Majestæts Naade vil formode,
at vores fast ganske ruinerede og forarmede Lav igen
maatte komme paa Fode«.

For det første androg Steenbuch om, at Lavet maatte
holde Møde uden Magistratens Samtykke, naar der
var Materiale at faa til Købs paa gunstige Vilkaar, da
det let kunde hænde, at Chancerne for et heldigt Køb
svandt, inden Magistraten gav Lov til at holde Mødet
og fik beskikket et af sine Medlemmer til at overvære
det.

Endvidere, at fremmed Arbejde ikke maatte falhol-
des paa Børsen, at der ikke maatte blive givet Fuskere
Tilladelse til at arbejde i saa vidt Omfang som tidli-
gere, at Oldermænd og de 4 Kvartalsmestre i Forbin-
delse med de to ældste Svende maatte faa Tilladelse
til at forlige smaa Uenigheder mellem Mestre og
Svende, at Mestrene maatte holde to Sammenkomster
om Aaret, efter Nytaar og efter St. Hans, og Svendene
fire Møder om Aaret.

Det var med andre Ord den gamle Maade at arbejde
paa, han vilde have genindført. Den var jo gaaet godt,

hvorimod hele den nye Ordning havde bragt idel Forstyrrelse og Uro, paastod han.

Men endnu en Ting androg Steenbuch om, og det var vistnok et Hovedpunkt, selv om det ogsaa kom til sidst. Det lød saaledes:

»Turde jeg arme Støv og Aske uforgribelig bede min allernaadigste Konge og Herre allernaadigst at ville tillade os igen, at de Dreng, som haver udlært hos os, maatte af Svendene noget undervises af Handwerksgevonheit og Arkitekturens Forklaring, saa at de paa andre Steder kan for gyldig og uforhindret passere derhos skal gerne være aldeles afskaffet Prædiken og Daab, men uden Høvling kan det ikke ske*). Det tilføjes, at Ceremonien ikke skulde komme til at koste nogen mere end et Par Rdlr. Som Forholdene nu var, maatte imidlertid alle rejse udenlands og lade sig behøve, da de ellers aldrig kunde faa Arbejde hos nogen Mester eller rejse paa deres Haandværk videre end i Danmark, England, Frankrig og Holland, hvilke sidste Landes Sprog vore Folk ej var mægtig«.

Steenbuchs Klage blev naturligvis sendt til Erklæring blandt andet hos Politimesteren, og det var især hans Udtalelser, der blev afgørende for Sagens Udfald. —

Det var for en Politimester en behagelig Opgave at paavise, at Steenbuch blot havde til Hensigt at faa det gamle Lavsuvesen, som Kongen en Gang for alle vilde have afskaffet, paa Fode igen. I et forøvrigt udmærket og djærvt Sprog belyser han, hvilke fordærlige Følger Steenbuchs Forslag vilde medføre, lige-

*) Hermed sigtes til Enkeltheder i den Handling, der foregik ved en Drengs Ophøjelse til Svend.

som han af et godt Hjærte giver de mange gamle Skikke et Hib. »Naar Grussen ikke siges,« skriver han f. Eks., »tribuleres de [d: pines de, som ikke følger Skikkene]. Mestre og Svende skal efter deres Vilje danse og straks under Haanden give Løfte det eller det at gøre, saasom f. Eks. ikke at ville arbejde ringere eller give mere til Dagløn end som den Penge, de vedtager, gaa paa deres Mesters Arbejde, naar dem lyster, og gaa af igen, naar behages, item holde sig Mandage eller rejse slet bort med tusindfold andre Historier mer«. — Steenbuch selv faar følgende velmente Salve: »Hver Dag han er Oldermænd, taber man den Dessein [Hensigt], der haves for den i Loven promitterede [tilsigtede] Politioordning. Thi denne Mand med sin Snak og Svats er capabel [i Stand til] at bringe Tusinder i Galskab og Ulydighed med sig; og de, som hannem ej af Grunden kender, giver han hundred og mer Retfærdighedsskin havende Questioner [Spørgsmaal]. Og naar de endelig solveres [opklares], saa er det dog som Ulvesangen [stadig Gentagelse], at deres Forsamlinger maa igen tillades«. Og videre: »Dette er mest hos Steenbuch at forundre sig over, at han som Eders kongelig Majestæts Vasal, barnfødt her i Sjælland, saa ivrig og mer end forsvars kan, forfægter imod Eders kongl. Majestæts Forordning, Lov og Ret, sine egne Landsmænd til Foragt, de tyske Steders Vedtægter, hvilke Steder han dog efter Beretning aldrig en Gang skal have set Og falder i saadan Hovedsyge, ligesom [som om] den Snedkersvend, der ej var behøvlet og slige unyttige Vedtægter efterlevet, ej kunde gøre saa godt et Stykke Arbejde som en Dosmer, der ti Gange baade kunde være døbt og høvlet«.

Efter saaledes at have forberedt Grunden, gaar Po-

litimesteren over til nærmere at udtale sig om de enkelte Punkter i Steenbuchs Andragende. Henstillingerne om Afskaffelse af den fremmede Konkurrence og Hemmelse af Fuskerne kommer han saare let over ved at sige, at det er noget, som Kongen har bedre Forstand paa end Stenbuch, hvad han har vist ved de mange udstedte Forordninger, »hvorved det vel og foruden Steenbuchs Erindring forbliver, vilde han ikkun selv og vedkommende med Flid sig ellers derefter rette«.

Hovedslaget rettes dog mod Steenbuchs Andragende om Genindførelsen af de gamle Haandværksskikke. Efter at have givet en Skildring af disse, udtaler Politimesten: »Og saasom der vil siges, at han løber omkring i Staden og skal conferere med hans Kanuter baade et og andet, som ikke meget skal due«, og da han for hver Dag, der gaar, hverver flere Tilhængere, »hvorudover den største Del af Lavene her i Staden er kommen i andre Tanker og saa at sige staar stille og ville ikkun se Udgang paa dette; saa Steenbuch snart skulde faaet stort Anhang, dersom Eders kongl. Majestæt ikke forinden lader tage Haanden imod«.

Han indstiller derfor »i Henseende til hans desperate Intention [Hensigt] og videre Urolighed i føjeligste Maade at forekomme og dog noget at kunne fastsættes, andre ligesindede til Afsky«, at Steenbuch afsættes som Oldermænd samt paa en eller anden Maade tilrettevises«, og han ender med at udtale, at det bedste var, dersom der udstedtes en Generalforordning om, at enhver Haandværks Mand maatte ernære sig, som han bedst ved og kan, uden noget til Lavet at svare.

Som det fremgaar heraf, saa Politimesteren i Grunden ret overlegent paa Sagen. Kancelliet betragtede

derimod Steenbuchs Forsøg paa at modvirke de allernaadigste Forordninger som et Slags Oprør, der maatte tages alvorligt fat paa.

Rimeligvis har Steenbuch, saavidt man kan se, yderligere forværret sin Sag ved personlig at henvende sig til Kongen, og, som det hedder i Kancelliets Betænkning af 23. December 1686, understaaet sig til »at levere tilbage udi Eders Majestæts egen allernaadigste Hænder Eders Majestæts udgangne Forordning og desforuden gøre Forslag udi denne hans Supplication [Ansøgning] om de gamle forargelige Misbrug, at de maatte igen opkomme«.

Kancelliet mener derfor ogsaa, under Hensyn til hele hans formastelige Opførsel og oprørske Udtalelser, »at det er ganske utilraadeligt, at saadant et oprørsk Menneske gaar ustraffet bort, paa det han ej skal forføre andre med sig til lige Formastelse eller og at deraf skulle tage Eksempel«. Det foreslaas derfor, at afsætte ham fra Oldermændsposten og udvise ham af Lavet »med Advarsel, at saafremt han sig ikke herefter fra saadan Urolighed holder, han da med større Straf efter Sagens Beskaffenhed skal vorde anset«.

Kongen fulgte Kancelliets Indstilling. Steenbuch blev afsat og udvist af Lavet, men hermed forsvinder hans Navn ikke. Efter hele hans Sindelag kunde han ikke finde sig i Skæbnen, men fremkom med nye Klager over Magistraten. Følgen heraf var, at han atter blev arresteret. Ved et kongl. Brev af 22. Maj 1688 blev han dog benaadet, ikke blot saaledes, at han blev sat paa fri Fod, men han fik endog Tilladelse til »i allernaadigst Henseende til hans slette Vilkaar og Tilstand« atter at blive optaget i Lavet med alle de deraf flydende Rettigheder, naar han til Magistraten og By-

tinget tilbørligt erklærede, at han herefter vilde afholde sig fra al videre Urolighed. I modsat Fald skulde han ufejlbarlig være høj Straf undergiven.

Det synes imidlertid, som om Steenbuch ikke har villet bøje sig. Om han kom paa fri Fod i 1688, vides ikke bestemt, men vist er det i hvert Fald, at han saa samme Aar igen er blevet fængslet, og at han sad som Fange i 11 Aar til 1699. Da synes han endelig at være blevet træt. Han indgav et Bønskrift til Kongen om at blive fri, og den 20. Maj 1699 udstedtes der en Ordre til Magistraten om, at han kunde blive fri, »saafremt I ej noget paa ham skal kunne have at sige, og I ellers for godt befinder, at han af sin Arrest maa løslades og paa fri Fod stilles, efter at I hannem først alvorligen haver foreholdet, at han efterdags forbliver i sømmelig Stilhed og Rolighed, under Straf som vedbør«.

Dermed ender Johan Steenbuchs triste Saga. Han havde været Martyr for den gamle Lavstradition og lidt for den; men alligevel var det ham, der blev Sejrrherren, thi hans Idéer havde i det lange Løb vundet. Allerede nogle Aar forinden hans Løsladelse havde selve den vise Øvrighed maattet give efter for det stadig tiltagende Tryk og tillade, at de gamle Skikke atter indførtes i deres fulde Glans.

Man kunde synes, at de Ofre, Johan Steenbuch bragte for Lavsskikkene, var en bedre Sag værd. Men man maa huske, at der bag Behøvlingen, bagved alle de andre for os tomme Ceremonier laa skjult Begreberne om en Standsære, og at der bag dem atter laa gemt Grundlaget for et helt socialt Lags Sammenhold, det, som gjorde dem »ærlige« overfor uægtefødte, Tattere og andet Skarnsfolk, det, som fremhævede Haand-

værkeren som »faglært« i Modsætning til alle de »Fuskere« og Bønhaser, som truede hans lovlige Næringsret.

IX.

FATTIGDOM. — STANDSSNÆVERHED.

Som man vil se af det foregaaende forstod Haandværkeren at hævde sine Rettigheder og det, som for ham hørte Standen til. Men det, som han ikke formaaede, var at skaffe Standen større Indflydelse socialt og økonomisk og at hæve den i Rang med de førende Lag.

Især var der en Fjende, man forgæves værnede sig mod. Det var Fattigdommen. Selvom der vel fandtes forholdsvis velstillede Mestre, og selv om Standen ikke blev til Proletariat i moderne Forstand, saa led dog de allerfleste under smaa Kaar. Dette laa i selve den haandværksmæssige Teknik, der langsom som den var i Reglen kun tillod at skaffe Haandværksmestrene et tarveligt Udkomme og saa at sige aldrig nogen Driftskapital, der tillod ham at udvide Forretningen.

Men hvad der var det værste, var, at Standen ikke blot stod stille, men ogsaa sank, baade socialt og økonomisk, navnlig i Løbet af det 18. Aarhundrede.

Aarsagen hertil var det efterhaanden opvoksende Proletariat, der stærkt konkurrerede med Haandværkerne og som navnlig i Hovedstaden øgedes af aftakkeede Soldater og Matroser, som Regeringen følte sig forpligtet til at tage sig af og derfor med rund Haand gav Bevilling til at arbejde som Frimestre. Men selv udenfor dette Lag skød allehaande erhvervsløse Personer sig ind mellem Haandværket og dets Kunder og arbejdede som »Fuskere og Bønhaser«.

At dette maatte have en meget ugunstig Indflydelse paa Haandværksstandens Kaar er givet.

Allerede saa tidligt som 1692 giver Magistraten i København i en Erklæring følgende mørke Billed: »Imedens der tilforn var 20—60 Mestre i et Lav, er der nu 80, 100 ja 200 Mestre i et Lav, hvoraf næppe de ti kan holde saa mange Folk eller gøre Kongen og Staden den Tjeneste som en af de forrige Tiders Mestre, ja næppe tre af det hele Lav er gode for at købe sig et Hus, men maa bo til Leje, ja to à tre Slags Haandværkere retirere sig udi et Hus paa Loftet og Kammerser og sidde der i Armod tilsammen. Det gaar nu saaledes til, at naar en Svend har tjent sine Svendeaar ud, søger han straks at komme ind i Lavet, gifter sig, enten han har Evne til at føde Kone eller ikke, fortærer i faa Aar, hvis han faar noget ved Giftermaal, og maa saa arbejde som Svend hos andre Mestre, og Børnene maa ud at tigge, førend de kan læse; naar Manden dør, maa Konen gribe til Tiggerstaven; medens en Mester i fordums Tid kunde efterlade frit Hus og Evner til at fortsætte Haandværket, til hun ved Giftermaal med en dygtig og erfaren Svend, som længe havde maattet tjene og selv havde erhvervet noget, kunde blive forsynet. Kom nogen da til agters, hjælp de andre Lavsbrødre ham til rette.«

Det er da intet Under, at Standen under saadanne Forhold efterhaanden kun fik Tilvækst fra de laveste Lag. 1762 hedder det saaledes i en samtidig Udtalelse: »Ingen formuende Mand, som søger at gøre sine Børns Lykke, vil opfordre dem til Haandværket; thi han vil ikke se dem i Læretiden pryglede brune og blaa eller hele Dagen strygende paa Gaderne og forrette Pligtkarle- og Haandlangerarbejde eller ved Midnatstid

finde dem liggende paa Trapperne for at oppebie nogle ryggesløse Menneskers Hjemkomst.«

Følgen af denne Sænkning af Standsgrundlaget blev da ogsaa en større og større faglig og aandelig Forkommenhed. Ingen tænkte paa at tage noget nyt op, blot at blive i den gamle Slendrian.

Det er da ogsaa betegnende, at da Oplysningstiden med alle dens mange Reformforsøg vilde øve Indflydelse paa Haandværket, saa modtoges disse Forsøg nærmest som en Slags Indgreb i Fagets Tilstand og i hvert Fald som noget, man stillede sig lunkent til.

Ikke en eneste ny Tanke udgik fra Standen selv. De Ting, der lavedes, var i og for sig gode nok, men Haandværkerne fulgte ikke med Tiden og benyttede sig kun i ringe Grad af den Adgang til faglig Uddannelse, som bødes dem, f. Eks. paa Kunstakademiet og i andre Fagskoler.

Det er da intet Under, at Dommen 1790, i en samtidig Pjece, kan lyde, at de danske Haandværkere »ikke have Begreb om Tegning og Perspektiver« og ikke vide, hvorfor dette eller hint er smagfuldt.

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede hedder det i en anden Udtalelse, at de udlærte Svende ofte ikke forstaaer det ringeste af, hvad en Svend bør vide.

Klager som disse viser tydeligt, hvorledes ogsaa den gamle Værkstedsuddannelse var bleven staaende stille. Den formaaede ikke at følge med Tiden, og Haandværksstanden selv havde som Helhed ingen Sans for Fremskridt, og de mange, der stod udenfor, og som gjerne vilde forbedre, havde i Regelen ingen Forstand paa, hvorledes Forandringerne skulde gennemføres.

Det er da intet Under, at Standen stadig sank. Den var forsumpet i sine egne Standsfordomme, saa i alt

nyt, der kom frem, kun uberettigede Angreb paa dens Overleveringer og dens Tilværelsesgrundlag.

Hertil kom saa som før nævnt Fattigdommen. Hvor lavt Standen stod i almindelig Velstand, giver Skatteligningen for 1810 et Billede af for Københavns Vedkommende:

Omsat i Nutidspenge havde:

2247 under 650 Kr.

382 mellem 650 og 1350 Kr.

135 mellem 1350 og 6500 Kr.

10 over 6500 Kr.

Billedet males endnu grellere, naar det f. Eks. oplyses i Slutningen af det 18. Aarhundrede, at af Guldsmedelavets 62 Mestre var den halve Del »yderlig fattige og uden mindste Arbejde, og af de andre havde igen kun Halvdelen lige, hvad de med egne Hænder kunde arbejde.« Om Skomagerlavets 357 Interessenter hedder det, at »63 var helt forarmede, 129 arbejdede alene eller højst med en Dreng, kun 165 Interessenter beskæftigede Lavets 303 Svende.«

For Mester, Svend og Dreng var da Tilværelsen ved Overgangen til det 19. Aarhundrede aandeligt og materielt trykket.

I Thomas Overskous »Af mit Liv og min Tid« gives der et vistnok typisk Billede af en Haandværkerlærlings daglige Liv. »Om Morgenen Kl. 5 stak Mester Hovedet ind ad Værkstedsdøren og raabte, hvis han ikke fandt os oppe: A—a—andreas! Ja—ha—hakob! Tho—ho—homas op! Fra den Kasse, der ovenover Spaanebænken var slaaet sammen til Seng, krøb vi nu hurtigt ned ad den Stige, hvorpaa vi var entrede op i den om Aftenen Kl. 10¹/₂; thi hørte Mester os ikke arbejde 5 Minuter efter, saa maatte han igen ud af Køjen, for at se ind til os, og da med grov Tiltale. Kl

8 blev vi kaldte ind i Køkkenet for at drikke Thevand — en Slat lunkent Vand med Sirup og et Par Draaber Mælk i, hvilket kun tjente til at give den et skident og ækelt Udseende. — Paa dette Thevand og den Frokost, som jeg Middagen i Forvejen havde medbragt hjemmefra, stod jeg nu ved Høvlebænken til Kl. 12, da jeg trak min Trøje paa, og saa hurtigt som mine svære Træsko vilde bære mig, travede hjem, for at faa Middagsmaden afgjort saa rapt, at jeg Kl. 1 igen kunde staa ved »Bænken«, hvor jeg tog min Aftensmad Kl. 7, og saa atter høvlede løs til Kl. 10, da jeg maatte høre, om Mesterinden endnu havde noget at befale, gøre en lille »Oprømning« og klatre op ad Stigen for at pusle Halmsækken og det Pjus, der forestillede Lagen og Overdyne, saa at jeg endelig kunde putte mig derunder, inderlig glad ved, at den Dag var gaaet, men dog endnu mere bedrøvet over, at der, naar Kl. blev fem, begyndte en ny.«

Man vil forstaa, at en Læredreng, der Dag ud og Dag ind skulde føre et saadant Liv, ikke fik megen Tid til aandelig Syssel eller i det hele taget til at modtage Paavirkning andet Steds fra. Der var for ham kun det slidsomme Arbejde fra Morgen til Aften.

Stort bedre blev det ikke, naar Drengen blev Svend. Ogsaa som saadan havde han en lang Arbejdstid, og de frie Stunder gik som Regel paa Kroen, hvor den Lærdom, der kunde faas, ikke var af bedste Slags.

Naar Haandværkeren endelig blev Mester, optoges hans Tid som Regel af den haarde Kamp for Tilværelsen. Den levnede ingen Tid eller Ro til Kundskabs-erhvervelse.

Og om den havde været der, hvor skulde Haandværkeren være gaaet hen for at faa den? Der fandtes i gamle Dage ikke vor Tids rige Lejlighed til at søge

Kundskaber. Den Skolelærdom, Haandværkeren havde faaet, var saa ringe som vel muligt. Naar han blev konfirmeret, kunde han til Nød stove sig gennem sin Bibel og sit Testament, men daarligt skrive sit Navn, saa det kunde læses. Dermed var Undervisningen færdig. Ingen Foredrag, ingen tekniske Skoler, ingen Fortsættelsesundervisning, ingen Biblioteker.

Den eneste Adgang for Haandværkeren til at faa nogen aandelig Paavirkning kom fra Kirken. Men som oftest var denne Lærdom blot gold og tør. Den talte kun til Pligtfølelsen, sjældent til Hjærtet. De fleste forholdt sig da ogsaa ganske vanemæssigt over for Religionen. En Strøm af Følelsesinderlighed og oprigtig Vækkelsestrang naaede dog i Pietismens Tid ned til mangan Haandværker, og alle de mange smukke Salmer af Kingo og Brorson øvede en vækkende Indflydelse paa ikke faa. Men medens man fra Landet kender mange Eksempler paa hele Sogne og Egne, der blev grebne af den nye Forkyndelse, er der for Haandværkerstandens Vedkommende kun Tale om en Paavirkning paa den enkelte. Overhovedet hører man intet om noget særligt aandeligt Liv indenfor Haandværkerstanden som Helhed.

✕ Fattigt og slidsomt gled Haandværkerens Liv, især i Hovedstaden, hvor hans Tilværelse i de trange Stuer, i snævre Gader, uden Sol, uden Luft, maatte ligesom stænge ham ude fra al friere Livsrørelse. Det er karakteristisk, at den Grundtvigske Bevægelse, der fik saa stor en Betydning for vor Bondestand, lader vore Haandværkere saa godt som urørte. Hver enkelt gik op i sit Arbejde og man var ganske uvant med at samles om andre Ting end Lavets Sager.

X.

NYE TANKER. — NYE MÆND.

Naar man, trods alle Klager fra og mod Haandværkerstanden, hører noget godt om den, angaar dette, karakteristisk nok, ikke Standen som Helhed, men derimod enkelte fremtrædende Mænd, der enten ved deres Person eller ved deres Dygtighed hævede sig op over det almindelige Stade.

Ved Siden af den gamle Lavsmestertype kan man fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede skimte Omridsene af en ny Type, der særtegner sig ved sin personlige Indsats.

Det er Individualismens Tid, der begynder indenfor Haandværkerstanden. Der tænkes af disse enkelte ikke saa meget paa Hævdelsen af Standsrettigheder, som paa at fremme den personlige Dygtighed.

For denne nye Type af Haandværkere gælder det ikke længer om at holde sig til Lavet. Naar de er paa Rejse, undgaar de helst at komme i Berøring med deres Fæller. Deres Svendevandring er Studierejser, og deres Omgang paa fremmede Steder er ikke Kammerater, men »bedre Folk«. Nu og da hører vi da ogsaa om enkelte Haandværkere, der ved deres Dannelse baner sig Vej ind i de socialt set højere stillede Lag, f. Eks. naar de tages med til at spille Komædie eller taales i de finere »Klubber« i Provinsbyerne. Fremfor alt udmærker de sig ved deres fortrinlige Arbejde, enten det nu er ved kunstfærdig Fremstilling, ved Indførelse af nye Arbejdsmetoder, eller ved nye Opfindelser.

Man kan indenfor hvert Fag nævne flere Navne, der udmærker sig ved fremtrædende Dygtighed. Der er Snedkerne Brøttrup og Lillie, Urmageren Urban

Jürgensen, Smedemester Gamst, Guldsmed Dalhoff, Finerskærer Frederiksen, Malermester J. E. Meyer, Blikkenslager Fritz Meyer, Pianofabrikant Hornung o. m. fl.

Fælles for dem alle er den Iver, hvormed de ikke blot *arbejder* i deres Fag, men hvormed de *studerer* det, og den Modsætning, de saa godt som alle kommer til at staa i til det gamle Lavsvæsen. Alle tager de nye Felter op, indfører Maskiner eller helt nye Artikler. De saa at sige fornyer Haandværket. Næsten alle bringer de hjem fra Europa de nye liberale Anskuelser, som den franske Revolution havde fremkaldt, og arbejder mer eller mindre bevidst for deres Udbredelse, selv om ingen af dem optræder som egentlige Politikere. De er Foregangsmænd, og de giver Standen som Helhed et højere Præg, der ikke blev uden Betydning.

Men uden Forbindelse, som de var med den gamle Lavsoverlevering, kom de ofte til at staa skarpt til den, undgik heller ikke nu og da Stridigheder. Thi selvfølgelig blev alle disse unge Fyre, der vidste bedre Besked end de gamle Mestre, betragtede med Mistro og ikke sjældent som Fjender, det gjaldt om at slaa ned. Faglige Fremskridt, nye Maskiner, det var jo ofte Indgreb i de gamle velerhvervede Rettigheder.

Naar Lavsvæsenet stillede sig saaledes til de nye Fremskridt og til Foregangsmændene indenfor Fagene, forstaar man godt, at disse maatte føle sig fjendtlige overfor Lavene, og efter Evne modarbejde dem. De havde ogsaa hele den offentlige Mening paa deres Side. Den moderne Liberalisme, der vilde Frihed i politisk Henseende, arbejdede ogsaa for Frihed i økonomisk. Lavene skulde bort, og enhver skulde have

Lov til at tjene sit Brød paa den Maade, han bedst kunde.

Det er mod denne moderne Frihedsstrømning, at Lavene kom til at staa i deres sidste Kamp.

Det er karakteristisk for den nye Haandværkerslægt, at mange af dens enkelte Repræsentanter socialt hørte til Lag, der stod over eller i hvert Fald udenfor de Klasser, hvorfra Haandværkerstanden hidtil havde hentet sin Tilvækst. Derved kom de til at staa udenfor den Overlevering, der paa saa mange Maader tyngede den ældre Haandværkerklasse, men vandt samtidig et friere Blik og en større Uafhængighed.

Men først og fremmest lagde de Vægt paa at uddanne sig i deres Fag og at hæve dette til en Højde, som hidtil ingen havde drømt om, det var muligt at naa. Dette gælder i særlig Grad om Urmager Urban Jürgensen.

1. Urban Jürgensen.

Han var født i København 5. August 1776. Faderen var Hof-Urmager, og Moderen, der var født Bruun, var Datter af en Amtsforvalter. Som Barn kom han i Efterslægtselskabets Realskole, der dengang stod i Blomstring og havde Lærere som Edvard Storm og Knud Lyne Rahbek. Allerede som ung fik han saaledes en Undervisning, der kun blev de allerfærreste Haandværkere til Del. I sit 15. Aar begyndte den unge Urban paa at uddanne sig som Urmager i sin Faders Værksted, der allerede da var meget kendt og nød Understøttelse af Staten. Samtidig fik han fortsat Undervisning i Matematik og levende Sprog, saaledes at han var særlig vel udrustet til den Udenlandsrejse, han paabegyndte i sit 21. Aar. Han opholdt sig først i Neufchatel i 1½ Aar og derefter ½ Aar i Genève, hvor han særlig lagde sig efter den praktiske

Side af Urmageriet. Men det, som det først og fremmest gjaldt for ham om at lære, var Fagets Teori. Han tog derfor til Paris, hvor han arbejdede hos de da berømte Mænd Bregnet og Ferdinand Berthoud. Han indsamlede i Paris en Mængde Kundskaber; men hans Hu stod dog især til London, hvor han ønskede at gøre sig bekendt med de engelske Længdeure, der var berømte for deres Nøjagtighed. Til denne Rejse fik han en Understøttelse paa ialt 800 Rdlr., dels fra Staten og dels fra den Rejersenske Fond. Fra London gik han tilbage til Paris, Genève og Neufchatel og vendte 1801 tilbage til København.

Her gik han i Kompagni med Faderen og begyndte nu paa sin berømte Virksomhed. Denne gik ikke blot ud paa at forfærdige Ure og Kronometre, men ogsaa paa en gennemført videnskabelig Virksomhed. 1804 udgav han saaledes paa Statens Bekostning et Værk med Titel »Regler for Tidens nøjagtige Afmaaling ved Ure«, der senere udkom baade paa Tysk og Fransk, og skaffede ham Landhusholdningsselskabets store Guldmedaille 1805. Aaret forud havde han tillige faaet Videnskabernes Selskabs Sølvmedaille for en Afhandling om Maaden, hvorpaa Urfjedre forfærdiges paa Maskine og hærdes.

En af Urban Jürgensens væsentligste Forbedringer i Urmagerkunsten skyldes Indførelsen af Staal i Stedet for Messing til Udførelsen af Cylinderhjulet. Ved denne Forbedring fik Cylinderhjulet den Soliditet, som gav det sin Værdi som praktisk Ur i det daglige Liv.

I Begyndelsen mødte denne Fornylse megen Modstand. Den stred nemlig mod de en Gang antagne Begreber, men det varede ikke længe, inden den overalt blev anerkendt af betydelige Fag- og Videnskabsmænd.

Urban Jürgensen var sikkert en lykkelig Mand i sin Gerning. Mødte der ham ogsaa nu og da lidt Modstand, saa overvandt han den hurtig, og han kom heller ikke længe til at vente paa den Anerkendelse, der er saa fremmende for alt Arbejde.

De alt nævnte Medailler var ikke de eneste Udmærkelser, Urban Jürgensen modtog. Han blev endogsaa optaget som Medlem af »det kongelige Videnskabernes Selskab«, en enestaaende Ære for en Haandværker; ja, hvad der var endnu mærkeligere for en Haandværker i Datiden, han modtog ikke blot Dannebrogsmændenes Hæderstegn, men ogsaa Dannebrogssordenens Ridderkors.

Urban Jürgensens Arbejde var saa meget besværligere, som det paa den Tid var umuligt at faa dygtige Arbejdere her hjemme. Han maatte selv udføre meget tidsspildende Haandarbejde, der blev saa meget vanskeligere, som han i Begyndelsen af sin Løbebane manglede Maskiner, havde daarlige Lokaler og fik sin Sundhed svækket ved altfor megen Stillesiddende. Han opgav dog ikke af den Grund at lære endnu mere, men paatog sig saaledes under et nyt Ophold i Genève i 1809 at lære Gennemboringen af de ædle Stene, som anvendes til fine Ure, navnlig til Kronometre. Denne Gennemboringskunst var i mange Aar holdt hemmelig i England, men var nu blevet kendt i Genève, hvor den udøvedes af en Mand ved Navn Mallet og hans to Lærlinger. Det var ikke let at faa Kunsten lært, fordi Udøverne vilde forbeholde den for sig selv, men ved mange Overtalelser og stor Betaling lykkedes det ham at blive indviet i den. Saaledes stod han da nu som en Kunstner og Videnskabsmand i sit Fag, og efter sin Tilbagekomst til København var han nu rustet til

at bringe sin Virksomhed frem i første Række, ja til at gøre den verdenskendt.

Vanskelig og møjsommelig var Urban Jürgensens Kunst. Og hvor lidet den havde med Fabriksarbejde at gøre, kan man skønne af den Omstændighed, at han i 20 Aar kun frembragte 50 Kronometre.

Denne Urmager, der sad i sit Værksted og selv frembragte Stykke for Stykke, tilpassede og beregnede, konstruerede og opfandt, han er da heller ingen almindelig Haandens Arbejder. Han er en Videnskabsmand, der prøver, vejer og vrager, til han har det rette, der laver om og forsøger paany, til Maalet er naaet. Han skriver lærde Afhandlinger, der skaffer ham Beundring fra Samtidens Videnskab, og han er samtidig Kunstneren, der fremstiller de nydeligste, mest nøjagtige Arbejder, beundrede af Samtiden og bortskænkede af Kongen som værdifulde Gaver til sjældne og fornemme Gæster.

Ihærdig og genial hæver Urban Jürgensen sig som en Stjerne op over Datidens Haandværkere. Han var, hvad man den Gang kaldte »Kunstner«, en Benævnelse, som var mere omfattende i Fortidens Sprogbrug end i Nutidens og egentlig omfattede alle, der fremstillede fine Arbejder, f. Eks. ogsaa Kunstdrejere, Billedskærere o. s. v.

Urban Jürgensen døde allerede 1830, kun 53 Aar gammel, slidt op længe før Tiden. Saa betydelig han var, staar han dog ikke alene. Sammen med ham kan nævnes en Række andre Foregangsmænd, der hver for sig betyder et Skridt fremad paa Vejen mod Dygtiggørelsen af det danske Haandværk.

2. Jørgen Balthasar Dalhoff.

Jørgen Balthasar Dalhoff er en af de mærkeligste og rigeste Skikkelser indenfor dansk Haandværk og

en interessant Type paa den Fornylse, der tilgaar Haandværket fra Krese udenfor det selv.

Født i Ønslev Præstegaard paa Falster Aar 1800 som Søn af Præsten Peder Dalhoff udmærkede han sig allerede i sin Barndom ved sit mekaniske Snille. Det virker derfor heller ikke overraskende, at han, medens han endnu kun var Guldsmedelærling, naaede saa vidt, at han ikke blot kunde hjælpe med ved Forfærdigelse af Svendetegninger, men endog give en Haandsrækning til Fuldendelse af Mesterstykkerne, som skulde udføres i hans Læremesters — Oldermændens — Hus. Dette var selvfølgelig noget, der var ganske utilladeligt efter de gældende Bestemmelser; men det at snyde lidt ved Udførelsen af Svende- og Mesterprøverne var i den Grad almindeligt, at der næppe var nogen, som tog Forargelse deraf. Der er oven i Købet al Grund til at tro, at Oldermænden, som selvfølgelig intet officielt vidste om, hvad der gik for sig, var stolt af sin dygtige Læredreng. Umiddelbart efter at Dalhoff var bleven Svend, blev han da ogsaa straks antaget som Lærer paa Institutet for Metalarbejdere og godtgjorde sin faglige Dygtighed ved Forfærdigelsen af en Mængde fremragende Arbejder, baade i ædle Metaller og i Bronze, de sidste især under Medvirkning af Broderen Knud, der var Gørtler.

Det er da heller intet Under, at han vakte alle Kunstforstandiges Opmærksomhed, blev opmuntret og støttet af Autoriteterne, især af Akademiets Præsæs Prins Christian (VIII) og Professor G. F. Hetsch, at han fik gode Rejseunderstøttelser og kunde foretage en længere Rejse til Berlin, Wien, Rom og Paris. Meningen var, at han særlig skulde studere Bronce teknik og uddanne sig som Broncestøber, og den unge Dalhoff var da ogsaa overalt ivrig for at lære, hvad han

kunde, ikke blot i sit oprindelige Fag, men i det hele af, hvad han saa.

Han lægger Mærke til alt, undersøger og studerer enhver Ting paa det nøjeste, særlig de forskellige tekniske Fremgangsmaader, han træffer paa. Han skyer intet Middel for at lære, borer sig ind alle vegne, selv paa Steder, hvor man ikke ønskede Fremmede. Han er altid saa heldig først bagefter at faa at vide, at der maa han ikke komme. Men selv forbudte Steder skyer han ikke. Der var altid et aabent Vindue, man kunde se igennem, en Arbejder, man kunde tale fortroligt med om Tingene — kort sagt, den unge Dalhoff skaffede sig baade lovligt og ulovligt Besked om alt, hvad han trængte til at vide.

Men især tegner han. I sin Fritid besøger han alle Museer og Samlinger og suger med aabent Sind alle Indtryk ind, navnlig da ved Omgangen i Rom med Thorvaldsen og Freund.

Uden selv at være egentlig skabende Kunstner er han vist en af de mest modtagelige Sjæle, der har eksisteret indenfor dansk Kunsthaandværk. Lærenem, tegnesikker, følsom i højeste Grad for hver skøn Linje og Form, han ser, udfolder han en uhyre Flid ved at tegne alt, hvad han faar fat paa af smukt, især af antike Ting, og han under sig hverken Rist eller Ro, før han har udgrundet, hvorledes den Genstand er tilvirket, som han netop har i Hænde. Paa den Maade blev det ham muligt, ikke blot at forstaa Tingens Væsen, men ogsaa at blive den betydelige Fornyer indenfor dansk Kunsthaandværk.

Det mærkelige ved ham er, at han fra først af er fuldt paa det rene med, at han vil være Haandværker, ikke som saa mange, der blot har lært at tegne lidt, Kunstner. Det er dette, han symbolsk antyder ved i

Paris, da han modtager Efterretning om Faderens Død, at trække sine Handsker af og love, at de aldrig mer skal komme paa hans Haand. Det Løfte holdt han.

Men han gjorde meget mere end det. Han blev i Virkeligheden Foregangsmand paa saa mange Omraader, at man nu bagefter forundrer sig over, hvor mangfoldig og frugtbar hans Sind har været.

Man kan forstaa, at det for Dalhoff har været en virkelig Oplevelse at arbejde sammen med Thorvaldsen og Freund. Disse store Kunstnere har ikke blot kunnet paavirke hans Aand, men de har kunnet lære ham mangfoldige Ting indenfor den Bane, han skulde ind paa — Broncestøbningen.

Da han kom hjem fra sin Rejse og nedsatte sig som Guldsmed med Tilladelse til at arbejde baade i ædle og uædle Metaller, begynder han da ogsaa paa en rig Virksomhed. En Mængde af de herligste Ting — delvis efter hans egen Tegning — udgik fra hans Værksted og de hører den Dag i Dag til de skønneste, man kan se.

Det var den antike Smag, der herskede. Thorvaldsen, Freund, Hetsch havde angivet Retningen, og det medførte en Genskabelse af dansk Kunsthaandværk. Men desværre — den byggede ikke paa nogen hjemlig Arv. Hvor inderligt end de nævnte Kunstnere elskede Antiken, og hvor ivrigt den dannede Verden end beundrede den, Fodfæste i dansk Sind og i dansk Aand fik den ikke. Der var alle Dage over den noget fornemt koldt, som ikke gik til Hjærtet. Den var et Brud paa det nedarvede, brød ogsaa delvis med det, som er og maa være al ægte Kunsthaandværks Væsen, med Sammenhængen mellem Stil og Materiale. Antiken i vort Kunsthaandværk blev en Modesmag, der

holdtes oppe en Tid, men derefter var færdig. Den havde med Vold brudt ind paa vor hjemlige Grund, og da den var forbi, var det det store Kaos, der herskede.

De Forsøg, der fulgte efter paa at skabe »national« Stil i vort Kunsthaandværk, naaede heller ikke at fæste Rod. Tværtimod noget mere aandløst og fattigt end den Stilretning, der kom oven paa Antikiseringen, og som varede lige ned mod vor Periode, skal man lede længe om.

Derfor staar trods alt den antike Periode i Trediveerne og Fyrreerne (Empirestilen), der bares oppe af de store offentlige Arbejder til Christiansborg, Frue Kirke o. s. v. som en Glansperiode i vor Kunst. Og man kan roligt sige, at kun meget sjældent har vi ejet en Haandværker, der som Dalhoff ikke blot forstod at gengive en Kunstners Tanke, men at arbejde med paa den, at gyde noget af sit eget deri.

Men Dalhoff er ikke blot Kunstner, han er i lige saa høj Grad Tekniker. Hans Evne til at finde paa, til at rette, tillempe er ubegrænset. Stadigt er han paa Rejser for at lære og finde nyt.

Hvor beundringsværdigt er det ikke og hvor dristigt tillige, at han grundlægger herhjemme et Broncestøberi, hvor selv de største Ting støbes, saasom Statuerne til Christiansborgs Façade. Hvilken Energi har der ikke skullet til og hvilket Mod hos denne fattige Mand, der maatte begynde med to bare Hænder.

Og hvilken Flid udfolder han ikke. Tidlig og silde er han paa Færde. Oppe ved Morgengry og først til Hvile ved Midnat. Stadigt arbejder hans Hjerne. Er et Arbejde færdigt, begynder han et nyt. Er et Arbejdsfelt udtømt, har han Snese af andre. Da Broncestøbningen maa betragtes som forbi, fordi store Ar-

bejder ikke mer kan ventes, er han ivrig med til at udføre nye Industriartikler.

Paa sine mange Udenlandsrejser har han studeret en Mængde Maskiner og udfører dem her, endda med Forbedringer. Han er den første til at indføre Metalpresser i sin Virksomhed og fabrikere saa dagligdags Ting som Kulspande m. m. Han konstruerer Vandrør, indlægger Gas og Vand, installerer Varmeapparater. Samtidig er han Gørtler og laver Knapper og Hjælme til Hæren, presser Kaffekander og Thepotter af Sølv og Nysølv. Han galvaniserer og fortinner, forgylder og forsølver. Han kan alt, prøver alt. Nu og da gør han en Opfindelse. Han er den første herhjemme, der spekulerer paa Torpedoen, han konstruerer Redningsbaade, der ikke kan knuses, kort sagt, han er i evig Virksomhed.

Ikke blot indenfor sin egen Fabriks Vægge. Hans Arbejde strækker sig langt ud, til hele Samfundet. Det er ham, der tager Tanken op om og bringer Fart i Stiftelsen af Industriforeningen, han deltager flittigt i dens Arbejder og Møder, ordner Udstillinger og Forevisninger. Og ikke at forglemme, han er Lærer. Ikke blot saaledes, at han underviser paa Akademiet, men saaledes at han Søndag efter Søndag samler Ungdommen til Foredrag og Underholdning.

Man kan spørge: gik alt dette godt? Og Svaret maa lyde: Dalhoff spændte vistnok over for meget, formaaede ikke altid at gennemføre det, han begyndte paa, til Bunds. I flere Henseender havde han ikke Kundskaber og Uddannelse nok, trods det, at han altid havde været en ivrig Tilhører ved Ørsteds, Forchammers og andres naturvidenskabelige Forelæsninger. Han kendte ikke paa alle Omraader sin Begrænsning, og mindst af alt var han Forretningsmand.

Derfor fik han ringe Udbytte af Arbejdet for sit eget Vedkommende. Hvor straalende end hans Virksomhed kunde tage sig ud, var den ikke bygget paa solid Grund. En ganske lille Modgang kunde vælte det hele. Derfor naaede han ikke op i de industrielle Spidsers Rækker, men blev altid ved at være en fattig Mand og en saare beskeden Mand.

Dalhoff var mindst af alt en Snob. Da Christian VIII bød ham Ridderkorset, afslog han det, og jævn og ligefrem i al sin Færd talte han til alle, selv til Konger, som til Ligemænd. Ligetil og tarvelig i al sin Færd, haardfør mod sig selv, kunde han maaske nu og da være lidt brøsig mod andre. Han, der arbejdede som faa, og tog saa lidt Hensyn til sig selv, kunde nok nu og da tage lidt mindre blødsødent paa en Læredreng. Men aldrig i nogen ond Mening. Han elskede Ungdommen og var elsket af den. Han kunde være ung blandt den, synge med den, tale med den, arbejde for den — altsammen fordi han selv var saa ung og frodig af Sind.

Endnu i sin høje Alder arbejdede han strængt og tog lidet Hensyn til sig selv, var nøjsom og tilfreds med Tilværelsen, trods den Modgang, der mødte ham. Thi det er det mærkelige, at trods Arbejde aarle og silde, trods evig økonomisk Modgang og Sygdom, saa holder han sig spændstig aandeligt og legemligt lige til sin Død 90 Aar gammel.

Det er endog, som al Modgangen modner ham og giver ham en Harmoni og Sluttethed, han manglede i sine Manddomsaar, bringer en Fred i hans Sind, der er langt fra al Opgiven, men er Frugten af en sand og oprigtig Kristens rolige Gudhengivenhed.

Maaske kunde Dalhoff have naaet dybere, om han havde holdt sig til et enkelt af de mange Omraader,

han tog op til Dyrkning. Rigere paa Penge og ydre Ære vilde han utvivlsomt være bleven. Hans Betydning ligger imidlertid deri, at han ved sit Liv og sin Gærning viste, at Haandværkeren var noget andet og mere end den gamle Lavsmester, der intet forstod af det nye. Han har direkte og indirekte givet mangfoldige Mennesker Tro paa sig selv og vakt Fremdriften i dem.

Men ikke blot som Haandværker og Opfinder har Dalhoff Betydning for sin Tid. Som Menneske har han gennemgaaet en Udvikling og opnaaet et Resultat, alle den Dag i Dag kan lære af. Saaledes som Billedet af hans Personlighed fremtræder i den Skildring og i de Uddrag af hans mange Breve, hans Søn, den kendte forhenværende Præst ved Diakonissestiftelsen N. Dalhoff, har givet af ham, faar vi Indtrykket af et Menneske, der ikke blot har spejdet ud ad, men ogsaa set ind i sig selv.

3. *Conrad Christian Hornung.*

J. B. Dalhoff er ikke den eneste Skikkelse indenfor Haandværket, der i første Halvdel af 19. Aarhundrede vinder ny Jord ind for Danmarks Erhvervsliv. En fremtrædende Plads ved Siden af ham indtages af Conrad Christian Hornung. Han var født 1801, Søn af en fattig Hattemager i Skelskør, og arbejdede fra Barn af i Faderens Forretning. Levemaaden var yderst tarvelig, Arbejdet overordentligt strængt, fra Kl. 3—4 Morgen til Aften silde. Det vekslede mellem at hente Mælk fra Familiens Køer, der var opstaldede $\frac{3}{4}$ Mil fra Byen, samle Aks i Høsttiden og arbejde paa Faderens Værksted. Skolegang blev der ingen Tid til, og da han blev konfirmeret, var Resultatet, at han vel

var en dygtig Hattemager, men saa godt som ikke kunde læse og slet ikke skrive.

Det mærkelige ved Hornung er imidlertid, at han ikke som de fleste andre unge Haandværkere druknede i det daglige Slid. I sin tarveligt tilmaalte Fritid havde han allerede som Dreng lagt sig efter Snedker- og Drejerhaandværket, og havde benyttet enhver Lejlighed til at sætte sig ind i disse Fags Teknik, enhver lille Skilling til at købe sig Værktøj og Materiale. Tidligt bragte han det saa vidt, at han kunde forfærdige meget pæne tarvelige Møbler og endog, da han var ganske ung, aflægge Svendestykke som Snedker uden at have gennemgaaet nogen regelmæssig Lære.

Hele hans Ungdom gik saaledes med Arbejde og Undersøgelser. Aldrig undte han sig nogen Fritid, tidligt og silde sled han for at hjælpe med til at holde sin Familie oven Vande. Hans Glæde var at se, at det efterhaanden gik fremad, men for sig selv tjente han rigtignok intet.

Med en Kapital paa 5 Rdlr. begyndte Hornung i Marts 1824 sin Vandring som Hattemager. Det var ingen stor Rigdom, men de færreste Haandværkssvende havde vel mer, naar de drog ud paa deres Rejser. Det værste var, at han var endnu fattigere paa Erfaring om, hvorledes han skulde klare sig i Livet. Altid i Arbejde hjemme i en lille By, hvor der kun nu og da var en Svend beskæftiget, kendte han hverken til »Haandværks Skik eller Brug« eller til Verden i det hele taget.

Mest af alt et Barn, frygtsom af Natur, men ufordærvet og from, med en Ungdomskærlighed i Hjertet, stod denne unge Mand, da han satte Foden paa Holstens Jord, til sin Forfærdelse overfor de vandrende

Haandværkssvendes vilde Liv og Fordringer om, at han skulde tage Del deri, om han vilde undgaa Prygl.

Han, der aldrig havde smagt en Draabe Brændevin, aldrig set eller deltaget i nogen Raahed, tænkte mindst af alt paa at sætte sig til Modværge og paa den Maade skaffe sig Agtelse. Han flygtede. Vandrede saa videre og kom efter mange Genvordigheder til sin Onkel i Uslar, hvem det lykkedes at skaffe ham Arbejde hos en Snedker i Bodenfælde; der uddannede han sig videre som Snedker og opnaaede stor Færdighed i Faget. Det var mens hans arbejdede her, at han ved et Besøg i en Familie ganske tilfældigt fik et Fortepiano at se. Dette vakte i den Grad hans Begejstring, og musikalsk som han af Naturen var, undte han sig nu hverken Ro eller Fred, før han fik lært at lave et saadant.

Men hvorledes skulde det gaa for sig? Han ejede absolut intet, havde end ikke det fjærneste Begreb om, hvor han skulde begynde eller ende. Dog Tanken om at blive Instrumentmager optog ham tidligt og silde, og ved Onklens Hjælp lykkedes det ham at faa Plads som Svend hos en Instrumentmager i Cassel.

Man maa lade den unge Mand, der var saa bly og beskeden i sin Optræden udadtil, som aldrig vovede at træde op overfor Andenmand, som hellere opgav sin Ret end at gøre den gældende, at han alligevel har været i Besiddelse af Geniets Dristighed.

Paa Værkstedet i Cassel begyndte han paa sit Arbejde uden nogen Sinde at have beskæftiget sig med Instrumenter, ja knapt nok nogensinde at have set et. Hvorledes klare sig? Hvordan tage fat? Der var ikke andet for end at lægge Mærke til, paa hvilken Maade de andre Svende arbejdede og saa efterligne dem saa godt som muligt. Ved sin utrolige Flid, ved

sin Lærenemhed, ved sin umiddelbare Opfattelses-
evne lykkedes det virkelig for ham, og i Løbet af for-
bavsende kort Tid drev han det til at kunne lave et
Fortepiano, saaledes som de da fremstilledes i Cassel.
Men det var ogsaa Arbejde fra aarle til silde. Naar de
andre Svende havde forladt Værkstedet, listede han
sig ned paa deres Plads og undersøgte deres Arbejde,
for tale med dem kunde han ikke. De havde nemlig
hurtigt opdaget, at han ikke var »zünftig« Svend og
skyede ham derfor som den »Strosnider«, han var.
Men Hornung savnede heller ikke deres Omgang, del-
tog hverken i deres Udflugter eller Drikkelag, men
anvendte Tiden, han havde tilovers fra Arbejdet, til
at lære at tegne og skrive.

Paa denne Vis arbejdede han sig lidt efter lidt frem
til solid faglig Dygtighed. Da skete det, at han i For-
aaret 1827 maatte forlade Cassel af Hensyn til en ung
Pige, der var bleven ulykkelig forelsket i ham. Uagtet
det var et godt Parti, kunde han ikke gifte sig med
hende, fordi han stadig bar paa en Ungdomskærlig-
hed og ikke vilde svigte den.

I Foraaret 1827 kom han da hjem til sin Fødeby og
gensaa sin Ungdoms Elskede. Gift med hende blev
han dog ikke, Partiet var for ulige, og Pigen uden sær-
lig Følelse for ham. Da hun kort efter ægtede en an-
den, opgav han ogsaa hurtigt hende og forlovede og
giftede sig snart efter med en anden.

Der var det karakteristiske ved dette Ægteskab, at
Brudens Slægtinge ubetinget var mod Partiet og
gjorde alt for at faa det forhindret. Hornung var for
fattig, havde ingen Udsigter, var kun en Haandværker.
Ganske vist havde han vakt megen Opsigt ved at for-
færdige et Piano Mage til dem, han havde været med
til at fremstille i Cassel, men hvilke Udsigter bød det?

Men saa er det, at Hornung overrasker ved et dristigt Skridt. Han løser Kongebrev, gifter sig uden Hjem, uden Kapital, uden anden Udsigt end sit Arbejdsmod. Og det gik. Ved utrolig Sparsommelighed, ved en aldrig trættet Flid, ved sin Evne til at lære, lykkedes det efterhaanden for ham at faa Fodfæste for sin Virksomhed som Snedker og Instrumentmager. En Gang imellem kan han vel faa et lille Anfald af Mismod, som da han under et Besøg i København fik Lejlighed til at se et af Marschalls da berømte Pianoer. Det forekom ham at staa saa himmelhøjt over hans egne, at han til at begynde med var lige ved at fortvivle. Et Øjeblik tænkte han paa, om han ikke skulde tage Arbejde hos Marschall som Svend, men opgav dog denne Tanke. Istedetfor studerede han nøje sit Forbilled, lagde Mærke til, hvori dets Fortrin bestod og efterlignede dem, saa godt han kunde. Og saa gik det igen. I Løbet af faa Aar var han saa langt fremme, at han kunde flytte sin Forretning til Slagelse, hvor den atter udvidede sig, saa han efter Provinsforhold blev en holden Mand. Det ene Piano udgik fra hans Værksted efter det andet. Da det imidlertid var forbundet med altfor store Omkostninger at sende Instrumenterne til København og betale Fragtmand o. s. v. besluttede han 1842 at flytte til Hovedstaden. Der lejede han Lokale og slog sig nu udelukkende paa Fortepianofabrikationen, som han bragte til en for Datiden stor Fuldkommenhed, bl. a. ved at konstruere en Jernramme til at spænde Strængene i, en Opfindelse, han fik 10 Aars Eneret paa. I Løbet af faa Aar bragte han det saa vidt, at der ikke blot ikke indførtes Pianoer fra Udlandet, men at han endog kunde udføre Instrumenter, der vandt megen Anerkendelse. Han blev da efterhaanden en meget velstillet Mand,

kunde købe den Ejendom, han boede i (den nuværende Landmandsbank ved Holmens Kanal) og udvide den betydeligt. Men det anstrængende Arbejde, han lige fra sin tidligste Barndom havde staaet i, undlod ikke at mærke ham. 1851 opgav han sin Forretning og trak sig tilbage til Skelskør, hvor han døde 1873. Hans Virksomhed overgik til Hans Peter Møller, i hvis Familie den endnu drives i tredje Slægtled. Det er det verdenskendte Firma Hornung & Møller.

Man kan undres over, at Hornung i en saa forholdsvis ung Alder trak sig tilbage, men indrømmes maa det, at han havde arbejdet for to. Og hvorledes havde han arbejdet? Ikke alene som den Slider han var, men med Plan og Omsigt. Da en Kaldsfælle i Slagelse en Gang bemærkede til ham: »De maa jo blive en rig Mand, saaledes som De slider Dag og Nat«, fortalte han denne om sin Arbejdsplan, hvortil den anden bemærkede: »Ja, men saa er man da ogsaa en Slave«. Hertil svarede Hornung: »Det bliver ikke Slaveri, saa længe man tænker og føler, som man bør. Man maa arbejde, saa længe Herren forunder en Helbred og Kræfter. Den Tid, som en Gang er tabt, vindes aldrig tilbage.«

Det beundringsværdige i Hornungs Karakter er netop hans Udholdenhed, hans Evne til at gaa til Bunds i en Sag, og saa Troen paa, at den nok skal blive ført igennem. Han havde ved Siden heraf Geniets Evne til hurtigt at gribe en Idé og udvikle den videre, ikke i Trods, ikke i Overmod, men i stille Ydmyghed, i rolig, aldrig trættet Prøven sig frem, om og om igen, til Resultatet er naaet.

Han kan derfor ogsaa i sine efterladte Optegnelser med Rette i sine Slutningsord udtrykke sig saaledes: »Det, der skal fortjene Navn af Arbejde, maa altid

have Tanke og Plan i sig, ellers bliver det meningsløst Slid. Fra min tidligste Barndom har jeg altid holdt mig et vist Maal, en vis Plan for Øje og inddelt min Tid og mit Arbejde derefter; og aldrig har jeg lagt mig til Hvile nogen Aften, uden i Tanken først at have lagt Planen for den kommende Dags Arbejde, baade mit eget og mine undergivnes, jeg maatte saa være nok saa træt. Paa den Maade vindes og spares megen Tid, som ellers vilde være gaaet tabt i stundesløs Løben fra det ene til det andet.◀

XI.

NYE SAMMENSLUTNINGS- OG UDDANNELSES- FORMER. — LASSENIUS KRAMP.

Som Urban Jürgensen, Dalhoff og Hornung var der kun faa Haandværkere. De fleste forsumpede indenfor de gamle Rammer. Nogen Tanke om Forandringer og Forbedringer for Standen som Helhed mærker man kun lidet til indenfor Haandværket selv. Alle de Fremskridt, der udføres til bedste for dette, skyldes derfor saa godt som alle Foretagsomhed fra Mænd udenfor Haandværkerstanden.

Først med *Lassenius Kramp* naar Bevægelsen indenfor Haandværkets egne Rækker.

Lassenius Kramp er Haandværkets ægtefødte Søn. Kommen til Verden i en Haandværkerfamilie, oplært som Haandværker og med hele sin Interesse vaagen for Haandværkets Sag, blev han en af de første, om ikke den første af Haandværkets egne Mænd, der tog Arbejdet op for Fornyelsen og Nydannelsen indenfor Haandværkerstanden.

Lassenius Kramp blev født den 8. Maj 1808 som

Søn af Snedkermester F. S. Kramp, en Mand af den gamle Skole, der holdt paa, at Sønnen skulde følge Faderen i Haandværket. Allerede i sit 12. Aar blev han derfor taget ud af Skolen og sat til Høvlebænken. Ihvorvel han med Flid lagde sig efter Haandværket, glemte han dog ikke Bogen. Snedkeriet blev, som han selv udtrykker det, hans »Brødstudium«. »Hans Hang« — hedder det i nogle selvbiografiske Notitser — »til Poesi og Studier lod ham stræbe efter studerte Mænds Omgang«. At han ogsaa stræbte efter at faa al den teoretiske Undervisning, han kunde blive delagtig i som Haandværkslærling, siger sig selv. 1823 kom han i de Massmannske Søndagsskoler, og i disse erhvervede han efterhaanden Ros for Tegning, den lille Sølvmedaille for Skrivning, senere paany udmærket Ros for Tegning og den store Sølvmedaille for Skrivning og Regning samt endelig den lille Sølvmedaille for Tegning og den forgyldte Medaille for Skrivning og Regning, med andre Ord alle Skolens Præmier. 1826 blev han Svend, gennemgik Kunstakademiets Bygningsklasse og kom 1829 ind paa Medailleskolen. Han fik altsaa al den Uddannelse, en Haandværker paa den Tid kunde skaffe sig. At han følte sig sine Fæller overlegen i Kundskaber, er en given Ting, og han stræbte da ogsaa at hæve sig over dem og at faa Omgang med de Kredse, der kunde tilfredsstille hans Kundskabstørst og hans Trang til at hæve sig socialt. Den unge Kramp var saaledes Dilettantskuespiller og Medlem af en Del af de dramatiske Selskaber, som dengang spillede en betydelig Rolle i Hovedstadens aandelige Liv. At han ogsaa som Medlem af Borgervæbningen — den eneste Vej til Ros og Magt for en Haandværker — søgte at hæve sig over de meniges Klasser, er en selvsagt Ting. 1826 blev han Korporal i det bor-

gerlige Infanteri og senere Løjtnant og Adjutant ved samme Korps.

1833 optraadte Kramp som Forfatter ved Udgivelsen af et lille anonymt Skrift med Titel: »Kjøbenhavns Snedkerlaug i dets sørgelige Tilstand ved Indgreb af Tømrere, Marschandisere, Fuskere i dets Rettigheder, samt dets Indretningers Forfald.« Noget særlig nyt indeholdt dette Skrift ikke. Det var i alt væsentligt en Gentagelse af de Klagesange over Haandværkets daarlige Tilstand, der havde lydt saa mange Gange før. Men det, man lagde Mærke til, var, at Forfatteren var en Haandværksmester; thi Evnen til at udtrykke sig skriftligt var indenfor Datidens Haandværkerstand yderst ringe.

Nogen personlig Stil har Kramp da heller ikke i denne Pjece, men den er interessant, fordi den viser, i hvor høj en Grad han havde forstaaet at tilegne sig Datidens blomstrende Stil.

Følgende lille Sprogprøve kan anføres som Eksempel: »Sandelig! saaledes, I Medborgere af Snedkerhaandværket, som ikke allerede ere sunkne aldeles i Armod, saaledes synes ogsaa vore Udsigter, saaledes vor Løn. Vi have gennemgaaet en lang Læretid; for hvor mange af eder var den ikke streng, meget streng. I have anvendt eders skønneste Ungdomsaar til Læretid for en modnere Alders Høst, men — Høsten udebliver. Eders Ager staar gold, uden Grøde, opfyldt med Tidsler og Ukrudt«, osv.

Det er det gamle Haandværksblod i Kramp, der her rører sig i levende Forargelse over alle de Indgreb i Lavsrettighederne, som Haandværket havde klaget over saa længe, det havde eksisteret. I Bund og Grund konservativ, som Kramp var, maatte han se paa disse Krænkelser, saaledes som hans Forgængere havde set

paa dem. At rokke ved de nedarvede Indretninger laa saare langt fra hans Tankegang. I den Henseende var han vidt forskellig fra de mange unge Haandværkere, som i Trediveerne søgte udenlands og kom hjem med Hovedet fuldt af nye Ideer og Lyst til at omkalfatre det hele. Kun i een Retning sluttede Kramp sig til Tidens Fremskridtslyster, og det var i hans Stræben efter at skaffe sig selv og sine Kaldsfæller blandt Haandværkerne Kundskaber og en bedre Uddannelse baade i faglig og intellektuel Henseende. Det skulde blive hans Livsopgave at virke for dette Maal. At Haandværkerne havde meget at lære for at naa frem til et bedre Stade, blev han aldrig træt af at fremhæve. Han var fuldkommen klar over, at en af Grundene til Haandværkerens daarlige sociale og økonomiske Stilling var deres Mangel paa Evne til at se ud over Øjeblikkets Slid og Slæb.

Allerede kort Tid efter at han havde aflagt Mesterstykke i Aaret 1831, begyndte han at virke for sine Ideer, der gik ud paa intet mindre end at oprette en Haandværkerhøjskole.

Tanken om en Haandværkerhøjskole var naturligvis paa de Tider et stort Brød at slaa op, og der skulde arbejdes meget, inden en saadan Plan kunde virkeliggøres. Kramp var imidlertid fornuftig nok til at begynde i det smaa indenfor sit eget Fag. Det lykkedes ham efterhaanden at faa en Del af sine Fæller med sig, og støttet til dem udsendte han den 11. September 1837 en Indbydelse til Oprettelse af en Snedker-Tegneskole.

Kramps Forslag slog an, og allerede den 18. September 1837 blev »Foreningen af Snedkere til Kundska-
bers Fremme i Professionens Theori« dannet med Kramp som Formand.

Men Kramp vilde ikke blive staaende herved. Hans Ideal gik ud paa at hæve Haandværkerstanden som Helhed og sætte en Stopper for alle de evindelige gamle Lavstrætter om, hvad der var mit og dit; de havde splittet Haandværkerne i lige saa mange Grupper, som der var Fag. Han saa ikke Frelsen i at bevare Lavstættighederne, men i at hæve Standen som Helhed, i at skaffe den Kundskaber og Dannelse, saa den kunde indtage en værdig Plads ved Siden af de andre Stænder. Det var Samlingstanken indenfor Haandværkerstanden som Helhed, han var Fader til.

Og det var paa de Tider en virkelig stor Opgave. Thi Haandværkerstanden var gennemgaaende selv saa overbevist om, at den var Underklasse, at det forekom den fantastisk, ja endog revolutionært at ville tænke paa at gøre nogen Forandring heri. Det var noget, som kun saadan en ung Spradebasse som Kramp kunde hitte paa. Og hvad var han saa? En Snedkermester, som slet ikke hørte til de dygtigste, og som bare tænkte paa at skaffe sig et Levebrød indenfor det Haandværk, han ikke kunde leve af. Han forargede mange af disse gamle Mestre med sin Stræben efter at færdes i Krese, der laa over Haandværkerens. Han, denne Løjtnant, Visedigter og Skuespiller, han var jo bare en Vigtigpraas. Nej Haandværkeren skulde blive i sit Værksted, og naar bare han ikke der blev fortrædiget af Fuskere og Bønhaser eller af liberalistiske Reformforsøg, saa kunde alt gaa saa udmærket.

Kramp lod sig imidlertid ikke skræmme af dette gammeldags Syn. Det var vel sandt, at han skrev Viser og at han spillede Komædie, ogsaa at han med stor Iver gik op i sin Virksomhed som Løjtnant ved Borgervæbningen, men i sit Hjerte var han en Haandværker og følte som en Haandværker.

Thi den unge Mester med de gode Kundskaber tænkte ikke paa gammeldags Lavsmåner, men i Tidens frihedstørstende Aand. Han vilde have Haandværkerstanden med ind i den almindelige folkelige Fremskridtsbevægelse. Han vilde ikke, som det ældre Slægtled, være med til at lade det faderlige Enevoldsregimente bestemme alt fra oven. Standen skulde selv tale med om, hvad der laa den paa Hjærte.

Det var ogsaa i Begyndelsen af Fyrreerne, det rette Tidspunkt til at samle Haandværkerne; thi netop nu rettedes der fra Liberalismens Side det ene Angreb efter det andet paa Haandværkernes gamle Organisation: Lavsvæsenet. Ved kongelig Resolution af 3. April 1840 befaledes Nedsættelsen af en Komité til Undersøgelse af Hovedstadens Lavsvæsen, og den blev af alle opfattet som en Begyndelse om ikke til Lavsvæsenets fuldstændige Ophævelse, saa dog til en betydelig Forandring af dette.

Hvis det nu var gaaet paa den gamle Vis, saa havde Haandværkslavene nøjedes med hver for sig at indgive sine Ønsker og Forestillinger; men det ny, der nu sker, er, at Haandværkerne slutter sig sammen til en Enhed for at fremsætte deres Ønsker under eet. Dette skete ved Dannelsen af *Haandværkerforeningen*, der stiftedes den 20. November 1840.

Om det er Kramp, der har haft Ideen til Sammenlutningen, kan ikke oplyses; men der er al Grund til at tro det, eftersom Tanken dertil saa fuldstændig stemmer med hans Planer. I hvert Fald var det ham, der blev den bærende Kraft ved de forberedende Møder, og ham, der førte Beslutningerne i Pennen.

Hans Stil genkendes i alt, hvad der kom frem, bl. a. i Slutningen af den endelige Indbydelse, der udgik. Den lyder saaledes: »At en saadan Forening tillige i

mange andre Henseender vilde gavne Haandværkerne og Standen, vil være indlysende. Vi skulle blot her tillade os at berøre, hvilken stor og vigtig Betydning den vilde have i Communal-Anliggender, da man her bedre end nogetsteds vilde faa Lejlighed til at kende Mænd, som man med Tillid kunde vælge til Haandværkerstandens Ordførere og til dygtige Medlemmer af Borgerraadet, og saaledes vilde den moralsk kunne virke i mangan god Retning til Held og Hæder for Samfundet.«

Man læser tydeligt herudaf, at det, der var Kramps egentlige Hjertesag, var Haandværkets Fremtidsstilling. Han tænkte ikke saa meget paa Lavsvæsenets Bevarelse som paa dets Reform. At have med Datidens Haandværkere at gøre var imidlertid sin egen Sag. De var absolut ikke vante til at optræde samlede, og selv om det lykkedes at faa Haandværkerforeningen stiftet, saa fik den i hvert Fald ingen Betydning til at begynde med. Man var indenfor Haandværkerstanden endnu altfor gammeldags tænkende og altfor smaatskaarne.

At Kramp har tænkt sig som Standens Fører, er utvivlsomt. Ærgerrig og godt skaaret for Tungebaandet, som han var, med Evne til let at forme sine Tanker baade mundtligt og skriftligt, maatte det ligge ham nær at skabe sig en Stilling, der kunde hæve ham op som en Art Folketribun. Han, der havde set, hvorledes de fleste af Tidens gode Hoveder traadte frem, i Politik, i de forskellige Foreninger, der nu stiftedes, og i Pressen, og som saa, hvorledes de skaffede sig Ørenlyd, hvorledes de ombølgedes af Folkets Jubel, han har ogsaa villet spille en Rolle, og følt sig kaldet dertil. Og hvorfor ikke? Han, der i de selskabelige Foreninger var yndet og rost for sine Viser,

søgt for sine Taler, kendt og skattet for sine øvrige selskabelige Talenter, han maatte jo lige saa godt som andre kunne blive den offentlige Mand. Og han, der var Medlem af alle Selskaber, af et Utal af Komiteer, og blev brugt og misbrugt, uden at komme frem i første Række, hvorfor skulde han mon ikke prøve paa at blive første Mand indenfor sin egen Stand?

At Kramp har kæmpet derfor, er givet. At det mislykkedes for ham, er ogsaa givet. Af to Grunde. Først paa Grund af personlige Mangler, og dernæst paa Grund af Dumhed og smaalig Misundelse indenfor den Stand, han vilde føre. Kramp var velbegavet og kundskabsrig, men ingen Førernatur. Han var tilstrækkelig ærgerrig, men ikke overlegen. Han kunde skrive Vers og Afhandlinger saa flydende som nogen, men Digter og Kunstner var han ikke. Han naaede aldrig at faa Form paa sin Stil, eller en harmonisk Afgrænsning af sin Personlighed. Der blev alle Dage noget selvglad og noget dilettantmæssigt over hans Fremtræden. Og endelig: han var ikke stor nok, ikke stærk nok, ikke dyb nok, og — hvad der maaske var det værste af alt — han var en fattig Mand. Han skulde leve af sit Arbejde.

Men de, han skulde arbejde med og for, stod sandelig ikke paa langt nær Maal med ham. De forstod slet ikke det i ham, der var Vidsyn og Evne. Helt indlevede i den gamle snævre Lavsaand, der havde nok i sit, som bare tænkte paa at bevare det fra Fædrene nedarvede, og i hver Tanke om Fremskridt saa en Trusel, forstod de slet ikke det frugtbare og nye i hans Idé. Han blev for mange af dem dels en Levebrødsmand og dels en Ærgerrighed, der vilde se dem over Hovedet. Han skulde dukkes. Og han blev dukket.

Det, der sikkert særligt har forarget Kramps sam-

tidige blandt Haandværkerne, var en vis Overlegenhed i hans Optræden. Han gjorde Fordring paa ved sin Dannelse og ved sine Kundskaber at være den ledende, og da han som Regel ogsaa var den, der havde været Fader til Ideerne, skulde der heller ikke synes noget unaturligt heri.

Men paa dette Punkt stødte Kramp sammen med andre Ærgerrigheder, der ikke vilde give Magten fra sig eller i hvert Fald ikke overlade ham den alene. Gang paa Gang møder Kramp Modstand indenfor de Foretagender, han havde stiftet. Først indenfor Snedkernes Tegneforening. Her blev han 1840 udstemt af Bestyrelsen til Fordel for Snedkermester I. C. Meyer. Ganske vist valgtes han snart efter til Formand igen, men blev dog kun kort Tid i denne Stilling, uden at man kan se, hvad der har været den egentlige Aarsag til hans Tilbagetræden. Efter hvad man kan skønne, er det dog Kramps mange nye Ideer, der har vakt Modstand. Han gik for de fleste for rask frem, vilde have for meget nyt op, til at man kunde følge med. En Del af Kramps Planer har nu vel nok ikke været tilstrækkeligt gennemtænkte. Han var i det hele et for hurtigt Hoved til at lade sine Ideer modnes; men at de havde levedygtige Spirer i sig, ses alene deraf, at den ene efter den anden af dem senere er taget op og gennemført.

Kramps Fejl laa i, at han ikke kunde samle sig om et enkelt Punkt, hans Fantasi og hans digteriske Evne førte ham videre end til, hvad der kunde naas i Øjeblikket. Han var ingen praktisk Mand, men lod sig rive med, har vel heller ikke altid været rolig og overlegen nok, naar hans Ideer mødte Modstand.

Gang paa Gang maatte han se paa, at andre indtog de Pladser, han mente sig selvskreven til. I Haandvær-

kerforeningen var det Bagermester cand. jur. Sager, der blev Formand, Kramp maatte nøjes med at være Sekretær; men end ikke det betydelige Arbejde, han udrettede som saadan, mente man at kunne lønne. En Anmodning fra Kramps Side om at faa stillet 25 Rdlr. Kvartalet til Raadighed som Sekretær blev ikke imødekommet, og først nogle Aar efter naar man til at lønne Sekretærarbejdet med 12 Rdlr. 3 Mk. Kvartalet. At denne Smaalighed har ærgret Kramp, forstaar man, ligesaa, at det har pint hans Selvfølelse. Hans »kære stadige Tanke« er Haandværkerstandens Fremme, dens Hævelse opad i Niveau med de andre Klasser, dens Ligestillelse med disse i Kultur, Dannelse og Indflydelse i det offentlige Liv.

Det er denne Tanke, der fører ham til at stifte Haandværkerforeningen. Der er ingen Tvivl om, at den for ham skulde blive, hvad Bondevenneselskabet var for Bønderne. Hans Tankekorn faldt paa Klippegrund. Haandværkerstanden fattede knapt hans Ideer. Derfor blev Haandværkerforeningen heller ikke Grundlaget, der kunde bygges paa i Fremtiden; den blev en Forening til Lavsvæsenets Bevarelse.

Det maatte derfor ogsaa blive forgæves, at Kramp henvendte sig til Haandværkerforeningen og saa at sige forærede den sin næste store Idé — Oprettelsen af en alle Fag omfattende *teknisk Undervisning*. Ideen blev ikke modtaget, fordi man ikke kunde gaa ind paa de Betingelser, Forslagsstilleren havde fremsat; de bestod i, at han som Stifter fik Tilladelse til at foreslaa og vælge de Mænd, han i Forening med sig ønskede til at styre Anstalten, uafhængig af Haandværkerforeningen, dog saaledes, at denne aarlig skulde have en Beretning.

Naar Kramp her stillede sig selv saa afgjort i Spid-

sen, var det ikke alene Selvfølelse, men sikkert ogsaa den Erfaring, han havde gjort om, — som han siger i Forslaget — »at en Bestyrelse, sammensat af uensartede og vekslende Kræfter« let kom til at forvanske Ideen og forhale Værket i dets Fuldførelse. »Thi det er stedse ved intetsigende, udtværende Diskussioner og deraf opstaaende Meningsuligheder eller endog Stridigheder, at man for Bagateller ofte glemmer den vigtigste Side af Sagen og trætter eller rent kvæler de Kræfter, der egentligen skulde forskaffe det Hele Liv og Aande.«

Man aner gennem disse Ord alle de Besværligheder, al den Modstand, som Kramp tidligere havde mødt ved Virkeliggørelsen af sine forudgaaende Planer. Nu vilde han være alene om det. Maaske kunde han ogsaa være bleven det, naar bare han ikke havde sagt det saa tydeligt, og i Stedet for i al Stilhed udført Arbejdet.

Men Kramp havde ikke Raad til at udføre dette Arbejde uden Vederlag. Han har utvivlsomt villet sikre sig en Stilling, han kunde leve af; thi hans Snedkerforretning gav ham næppe meget, og stærkt optaget, som han var af at arbejde for andre, var det ganske naturligt, at han sørgede for at skabe sig en Indtægt.

Der er næppe Tvivl om, at det er denne Stræben efter Stilling og Indtægt, der faar Haandværkerforeningen til at tage Afstand fra Planen. Man nøjes med at ytre sig fordelagtigt om Foretagendet og ønske, at Forslagsstilleren maatte kunne virkeliggøre det, uafhængig af Foreningen.

Det lykkedes da ogsaa Kramp at samle nogle Mænd om Planen, og den 18. September 1843 stiftedes »*Det tekniske Selskab*«, og den 6. November s. A. aabnedes

dets Institut med 132 Elever, der inden Undervisnings-aarets Udgang var vokset til 693.

Alt var saaledes gaaet godt. Institutet mødte lutter Velvilje, modtog Bidrag osv., men for Kramps Vedkommende var alt ikke saa lyst.

Hans Tanke var virkeliggjort, men han selv maatte træde i Baggrunden. Den ledende Stilling, han havde ønsket, fik han ikke. Saa længe han arbejdede gratis, var der ingen, der indvendte noget imod, at han tog Udførelsen og Ledelsen i sin Haand, men noget ganske andet blev det, da han ønskede at faa Betaling for sit Arbejde. Da han i Januar 1844 anmoder Bestyrelsen for den nye Institution om at afgøre, hvor meget han skulde have i Løn for sit Arbejde i Vinterens 6 Maaneder, blev Resultatet det, at Inspektør- og Sekretærposten, som Kramp havde tiltænkt sig selv, og ganske naturligt gaaet ud fra, at han var selvskreven til, blev opslaaet ledig til Besættelse med en Mand, der ej tilige kunde være Medlem af Bestyrelsen, og hvis Lønning fastsattes til 200 Rdlr. aarlig samt fri Bolig.

At man paa denne Maade har søgt at komme Kramp til Livs, er givet, og at Kramp følte sig krænket, kan man ikke sige noget til. Der synes imidlertid at have fundet Mægling Sted mellem Parterne. Nok er det, den ledige Post blev enstemmigt tilbudt Kramp, der modtog den og saaledes traadte ud af Bestyrelsen og blev lønnet Embedsmand, der kunde opsiges med 3 Maaneders Varsel eller endog straks afskediges mod Godtgørelse af et Fjerdingaars Gage.

Efter alt dette kan man forstaa, at Forholdet mellem Bestyrelsen og Kramp ikke har været det bedste. Det giver sig da ogsaa Udslag i smaa Drillerier fra begge Sider.

Kramp var dog trods alt den nye Skoles Sjæl og Le-

der, og det er sikkert med Rette, at han i et Udkast til en Tale, der sandsynligvis skulde have været holdt ved Selskabets første Generalforsamling, kan sige om sig selv: »Jeg styrede og ordnede alt, foreslog og arbejdede, og følte, som jeg endnu føler, at ligesom Anstalten skylder mig sin aandelige Tilværelse, skylder den mig ogsaa sin hele Udvikling«.

Forholdene medførte da ogsaa ret snart, at Kramp blev den egentlige Leder, selv om han kun var Embedsmand. Hans Stilling forandredes ogsaa, for saa vidt som Selskabets nye Love bestemte, at Inspektøren skulde vælges af Generalforsamlingen, og at han havde Ret til at være Bestyrelsens Sekretær og deltage i dens Diskussioner, dog uden Stemmeret.

Der kom nu en lang Række gode Arbejdsaar, der mere og mere skabte den Stilling for Kramp, som han havde sigtet efter. Var der ogsaa nu og da i de nærmest følgende Aar smaa Rivninger, saa ophørte ogsaa de, og Kramp kom efterhaanden til at staa som den selvskrevne Leder, for hvis Indsigt alle villigt og med Anerkendelse bøjede sig. Da han i 1876 traadte tilbage og kort efter døde, var det med hele Haandværkerstandens taknemlige Tilslutning, at der rejstes et Minde paa hans Grav og oprettedes et Legat med hans Navn.

Naar Kramp tilsidst saa villigt anerkendtes, vel især af de Slægtled, der var yngre end hans eget, laa det uden Tvivl i, at han først og fremmest blev erkendt som Haandværkerens og Haandværkerstandens Talsmand. Denne var ogsaa for ham i alle Henseender den egentlig bærende Stand, og burde efter hans Anskuelse regnes som staaende over Handelsstanden. I disse Tanker laa hans Styrke — og hans absolute Begrænsning. Hvor friske og nye hans Idéer end virkede ved deres Fremkomst, de beholdt altid noget af den gamle Over-

leverings Selvovervurdering i sig, og netop af den Grund kom han aldrig helt til at bryde den Tryllering, de dannede om ham.

Hans utvivlsomme Fortjeneste er, i rette Tid at have fremsat og virkeliggjort Idéer, paa hvilke senere Tider med Held har kunnet bygge videre.

XII.

NYE FRIHEDSBEGREBER. — P. F. LUNDE.

Kampen for Bevarelsen af Lavsvæsenet var ubetinget den stærkeste Strømning indenfor Fyrrernes Haandværkerkredse. Den hang imidlertid ikke altid sammen med konservative reaktionære Anskuelser i Almindelighed hos Haandværkerne; men naar Datidens Haandværkere saa Videnskaben, Storhandelen og i det hele det store Bourgeois slutte sig til Liberalismen med dens Fordring om Næringsfrihed, saa droges Haandværkerne ganske naturligt over paa modsat Side.

Den lille Haandværker var i sit Hjærte Demokrat, og det faldt ham derfor ganske naturligt at slutte sig til en Del af de Frihedstanker, der fandt sit endelige Udtryk i Juni-Grundloven. Det tiltalte ham, at det gamle Embedsvælde derigennem vilde faa sit Knæk.

Men denne Smaamands-Demokratisme var ganske vist ikke saa lidt snæversindet. Alt, hvad der kunde tjene Købstad-Smaamandens Interesser, optog man med naiv Glæde i sit Sind, men hvad der gik herud over, var man langt fra at slutte sig venligt til.

Liberale og demokratiske Idéer, som almindelig Værnepligt, var man ingenlunde Tilhænger af, endnu mindre af republikanske Regeringsformer. Man var i sit Hjærte Kongehuset og Danmarks »folkelige Konge« yderst hengiven; men naar det kom til Reformer som

Næringsfriheden, saa holdt man til det sidste paa det gamle.

Det er denne Smaaborger-Demokratisme, der finder et saa veltalende og sympatisk Udtryk i Jernstøber P. F. Lunde.

Peter Frederik Lunde var født i København den 3. Maj 1803. Hans Fader var Kolonibestyrer i Grønland og døde 1809, to Aar efter Moderen. Sammen med sin Broder, den senere Malermester L. C. Lunde, blev han sat i Pleje hos en Nyboderfamilie og delte en saadan Families Kaar. Han gik i Bredgades Drengeskole og kom kun $12\frac{3}{4}$ Aar gammel ind i Artilleriunderofficers-skolen, hvorfra han 1817 — altsaa endnu kun et Barn — udgik som Underofficer i Artillerikorpset. Som saadan tjente han i 12 Aar. Han skilte sig imidlertid langt fra den almindelige Underofficerstype, idet han fra sit 20. Aar meget flittigt søgte H. C. Ørstedes, Zeises og Forchhammers Forelæsninger. Det var Paavirkninger herfra, der fik ham til at vælge en anden Livsbane, idet han 1829 tog sin Afsked og med Understøttelse af den Rejersenske Fond begyndte som Jernstøber paa Vesterbro.

Allerede dette viser, at P. F. Lunde ikke var bange for at tage afgørende Skridt.

Man kan jo sige sig selv, at nogen stor praktisk Uddannelse som Jernstøber kan han ikke have faaet. Han har i alt væsentlig bygget paa sine teoretiske Kundskaber, og at disse ikke altid har slaaet til, viser ogsaa hans senere Vanskæbne. Thi hvor dygtig Lunde end har været, og hvor godt et Hoved han end var, praktisk var han ikke og blev det heller aldrig. Heller ikke var han Forretningsmand; han stolede paa sine Idéer, lod sig rive med af dem, men fik saa godt som altid et daarligt Resultat ud af sine Foretagender.

Han var mere Idealist end Virkelighedsmenneske, forstod derfor ikke altid at vælge netop det, der rent timeligt set havde været bedst for ham, og troede sig derfor ofte forurettet, hvor det ret beset var Livets nøgterne Forhold, der mødte ham, og hans egen Mangel paa Forstaaelse af de faktiske Omstændigheder, der gjorde sig gældende. Alligevel tog han med en selvlærts Dristighed fat paa det ene Foretagende efter det andet. Han havde noget af en Seers Genialitet, kunde omtrent udføre, hvad han tog sig for; han var Opfinder og Konstruktor, søgt som godt Hoved og hjalp alle uden Hensyn til egen Fordel, tjente i hvert Fald aldrig en Skilling paa sine Foretagender. Andre tog Udbyttet af hans Arbejder, fordi han forsømte det rette Tidspunkt til at udnytte dem.

Da han saaledes 2 $\frac{1}{2}$ Aar efter at have grundlagt sin Virksomhed blev opsagt til Fraflytning, fordi en Konkurrent havde købt den Ejendom, hvori han havde sit Værksted, tilskrev han vel dette »overdreven Forsigtighed« fra sin Side, fordi han tidligere selv kunde have købt den paagældende Ejendom; men han bebrejder dog ogsaa de andre Hemmeligholdelsen af Købet og tilskriver dette Forhold det Uheld, der fulgte for ham.

Men selv om han ogsaa faktisk baade svigtedes og forurettedes i sine Forretningsforbindelser, saaledes f. Eks. med Hensyn til sine Leverancer af Projektiler til Artilleriet, saa ligger Hovedgrunden til hans senere økonomiske Vanheld dog deri, at han slet ikke havde Anlæg for at arbejde paa et fornuftigt tilrettelagt Grundlag. Han prøvede og forbedrede, og han høstede ogsaa Ros for sine Fortjenester i saa Henseende, men under Forsøgene gik Profitten tabt, og han selv kom dybere og dybere i Gæld.

I sine Leveringer af Projektiler til Artilleriet havde

han utvivlsomt gjort betydelige Forbedringer ved disses Støbning, og som Løn herfor blev der lovet ham at komme i fortrinlig Betragtning ved fremtidige Leverancer. Men denne fortrinlige Betragtning blev aldrig gennemført, baade vel fordi Konkurrenten Frederiksværk bevidst eller ubevidst blev foretrukket af de ledende Artilleriofficerer, men ganske sikkert ogsaa, fordi Lunde ikke forstod at gøre sine Interesser gældende.

Lunde gjorde derfor aldrig det Avancement op i de højere Klasser, som andre begyndende Industridrivende i Datiden gjorde. Han blev baade socialt og økonomisk Smaamanden. Da derfor Frihedsbevægelserne brød frem i 1848, er Lunde med Sjæl og Hjærte paa demokratisk Side, dog ikke blot fordi han økonomisk var Smaamand, men fordi hele hans idealistisk dømmende Aandsanlæg ganske naturligt drev ham til at arbejde udfra dette Grundlag. Thi Lunde gav sig, som man vil kunne forstaa efter hele hans Anlæg, af med alt andet end netop den rent praktiske Virksomhed.

Den Trang til Kundskab, der, allerede mens han var Underofficer, drev ham til at høre Forelæsninger, gav ham ogsaa Lyst til offentlig Virksomhed. Han blev saaledes 1835 Medstifter af Læseforeningen, 1838 af Industriforeningen, og da Hovedstaden 1840 fik sin nye liberale Forfatning, var han selvskreven som Borgerrepræsentant.

Han deltager i Fyrreerne i saa godt som alle politiske Skridt. At han blev Medlem af Stænderforsamlingen og senere af Rigsdagen, kunde næsten betragtes som noget forud givet.

Sin største politiske Indsats kom han dog til at give som Formand for Hippodrommøderne i 1848, de Møder, hvor hele Hovedstadens frisindede Borgerskab samlede sig. Blandt de Mænd, der spillede den mest

fremtrædende Rolle paa disse Møder, var de, der havde samlet sig i »Haandværkerdannelsesforeningen«, for hvilken Lunde ogsaa blev Formand.

Hvad man særlig enedes om paa Hippodrommøderne, var Ordningen af Danmarks kommende Forfatning. Den skulde være Etkammer, med lige Valgret, uden Kongevalg, Ophævelse af alle Stands- og Fødselsretigheder, kort sagt alt yderst demokratisk. — Dog, det hele var saare uskyldigt, for bagved alle de demokratiske Tanker stod en trofast, loyal Borgerstand, der egentlig slet ikke kunde tænke sig Samfundet stort anderledes indrettet end det var, og i hvert Fald aldeles ikke drog Konsekvenserne af sin Radikalisme. Naar der f. Eks. ved Siden af Pressefrihed blev nævnt Næringsfrihed, var man altid paa sin Post og hævdede Lavsvæsenets Fortrin, selv om man nok kunde gaa med til dets Reformering.

Der var altsaa i Virkeligheden en betydelig Forskel i Livssyn paa Datidens lille Haandværker og den liberale Storborger. Haandværkeren var hæmmet af hele Datidens Autoritetstro, naar en af de fornemme og lærde optraadte; men følge dem i sit Hjerte gjorde han aldrig. I Grunden ønskede han kun at sidde uforstyrret i sin lille Bedrift, at svare Gud og Hvermand sit, og saa for Resten at have et jævnt tarveligt Udkomme. Egentlig kom Lunde aldrig ud over dette Standpunkt.

For ham blev Kapitalismen »den egennyttige og herskesyge«, og i den fandt han »Roden til det Giftræs, hvorfra næsten alle vore Samfundsonder er fremskudte«. Den var for ham »et lille Mindretal i Menneskeheden, som til enhver Tid har tilvendt sig hele Nettooverskudet af alt Arbejdets Udbytte«.

Hvor socialistiske end disse Udtalelser lyder, var Lunde dog i Virkeligheden langt fra at være revolu-

tionær. Hvor radikalt han end kan udtale sig, advarer han dog imod »socialistiske Systemer«, hvor Ejendommen ikke respekteres, eller mod at bygge en ny Tilstand paa Pengemagtens Ruin. Det, han vilde, var at sikre de smaa i Samfundet, og Midlet hertil var Organisation. Han foreslaar, at Svende og Mestre indenfor hvert Fag skulde træde sammen til fælles Raadslagninger og danne Sammenslutning med de andre Fag, der tilsammen skulde danne en Slags Overbestyrelse til Varetagelse af Standens Vel.

Hans Tanker, der blandt andet ogsaa gav sig Udslag i et Forslag til en Livrenteforsikring for Arbejdere, en tidlig Forløber for hans 1872 oprettede »almindelig dansk Velfærdsforening«, hvis Formaal var at gennemføre Arbejderpensioner, fik ingen Tilslutning. Folk var endnu for umodne og for uvante til alt, hvad der hed Organisation, og selve Lundes Forslag var vel ogsaa for umodne. Det blev de nationalliberale og gammelkonservative Idéer, som dem der stod Livet nærmest, der sejrede i den praktiske Politik. Men hvor uigennemtænkte Lundes Idéer og Forslag end var, det kan man dog ikke frakende ham, at han tidligere end nogen anden har fremsat Idéer, som senere Tider — omend i andre Former — har taget op. Lunde var for uklar og for fantastisk, og saa var han hele sit Liv igennem den fattige Mand, i sine senere Aar ogsaa en bitter Mand, for hvem den formentlige Forurettelse fra Artilleriets Side med Hensyn til Projekttilleverancen taarnede sig op som Aarsagen til hans Livs Ulykke. Og da der i hans Alderdom tilkendtes ham en Statsunderstøttelse paa 1000 Kr. aarlig, tog han den kun som et ringe Afdrag paa det, Staten var ham skyldig for hans Fortjenester.

Lundes Liv var da vistnok for ham selv en Række

af Skuffelser, et Liv i fejlslagne Forsøg og en Alderdom under trykkende Kaar. Det er ikke uden Bitterhed, at han paa Titelbladet af en Pjece, han udgav 1888, »Hovedtræk af et Levnedsløb« kalder sig »for Tiden kun forarmet Ridder af Dannebrog«; thi selv denne Udmærkelse stillede kun hans skuffede Forhaabninger i større Relief.

Men naaede han ikke at se noget af det virkeliggjort, han kæmpede for, saa har hans Liv i hvert Fald den Interesse for os, at det viser en ærligt og stræbsomt arbejdende Menneskesjæls aldrig trættede Energi, et godt og velmenende Menneskes Forsøg paa altid at udrette det, der for ham var det rigtige.

XIII

DET GAMLE KØBSTADHAANDVÆRKS UNDERGANG.

Disse nye Haandværkertyper staar mærkelig skarptegnede i Modsætning til den gamle Slægt, der helt gaar op i Bevarelsen af det bestaaende.

For den var det umuligt at se, at Fremtiden førte andre Arbejdsformer med sig. Den saa i Maskinerne og hele den nye Teknik en Fjende, og den afskyede i Særdeleshed de nye Frihedsideer, der paa voldsom Maade vilde gribe ind i den aarhundredgamle Lavsoordning, som sikrede Haandværkets Bestaaen.

Omvendt var der hos den ny opdukkende Slægt ingen Grænse for den Ringeagt, hvormed man saa paa alt det, de gamle hængede om. Lavsvæsenet, Mesterprøven, den faglige Uddannelse, det var altsammen kun forældede overleverede Former, der fremmede Slen-drian, udelukkede Fremskridt og vedligeholdte en Konservatisme, som var hæmmende for Friheden, ind-

skrænkede Fliden og den enkelte Persons Ret til frit at bruge sine Evner, som han bedst vidste og kunde.

Allerede i det 18. Aarhundrede begynder Angriberne at rykke frem. 1759 udtalte Generalprokurør Stampe saaledes: »Udi en vel indrettet Stat bør det ikke lettelig formenes nogen at ernære sig paa hvad lovlig Maade, han bedst ved og kan.« Det er denne Grund-sætning, der efterhaanden i højere og højere Grad bandede sig Vej, indtil den hundrede Aar efter endelig vandt Sejr ved Næringsloven af 1857, der som bekendt indførte den ubetingede Næringsfrihed uden nogen som helst Fordring om faglig Uddannelse.

Naar Haandværkerne stred saa haardt mod Næringsfriheden og i det hele taget paa saa at sige alle Omraader stod i Modsætning til de nye Idéer, som især siden det 18. Aarhundredes Midte greb alle fremskridtsvenlige Sind, laa det naturligvis i, at det var to Verden-er og to forskellige Livsbetragtninger, der stod overfor hinanden og, som næsten altid i Verdenshistorien, savnede Forstaaelse for hinandens Væsen.

De gamle Haandværkere bundede med hele deres Syn fuldstændigt i det lille stedlige Marked med dets Beskyttelse paa alle Omraader af den Produktion, der fandt Sted der. Den lille Købstad — og selv København var jo i ældre Tid kun for en lille By at regne — var en Verden for sig, hvis Grænser man sjældent overskred, og som til daglig aldrig strakte sig videre, end man kunde se eller høre. Alt, hvad der ellers skete, interesserede ikke og naaede kun spredt og stykkevis ind i Bevidstheden. Læser man en Avis fra forrige Aarhundredes Begyndelse, staar der efter vor Opfattelse ingen Ting i den. Spredte Notitser paa maa og faa og uden Sammenhæng, ingen Nyheder, ingen Reklamer, i det hele intet af det, vi forlanger af en Avis. Men Datiden

brød sig ikke om mer. Man havde nok i det, man saa og hørte om sig, og vilde netop helst holde alt fremmed paa Afstand. Man levede paa Overleveringen. Saadan som ens Forfædre havde lært, burde Efterkommerne ogsaa lære. Man forlangte ikke andet end at leve uforstyrret i den samme Rytme, som man var vant til. Dag ud og Dag ind gik Livet sin ensformige, rolige Gang, i stille flittigt Arbejde. Indenfor alle Erhverv, Handel, Haandværk, Landbrug, Transport o. s. v. herskede helt Haandens Teknik; langsom, bunden af Sæd og Skik. Hver Mester, hver Købmand havde sine faste Kunder, han arbejdede for, og hvis Vaner og Smag han kendte. Det faldt ingen af Parterne ind at gaa fra hinanden. I den Kreds, man var kommet ind i, der blev man trofast til sin Dødsdag. Thi for hele den gamle Betragtning var Arbejdet ikke »Forretning« i vor Tids Forstand, hvor det gjaldt om at tjene saa meget som muligt. Arbejdet var en Ydelse, en Tjeneste overfor Næsten, egentlig et Slags Bytte af Værdier, som kunde gaa lige op mod hinanden, Formaalet var blot, at enhver fik sit og ingen tog uberettiget Fordel. Derfor var det umoralsk at underbyde sin Fælle, at gøre Reklame eller i det hele taget at tilvende sig sin Fælles Kunder, lokke hans Arbejdskraft til sig eller paa anden Maade konkurrere. En Handlende maatte ikke arbejde med andre Penge end sine egne, ikke laane fremmed Kapital for dermed at udvide sin Virksomhed, en Haandværker maatte ikke holde flere Svende end et vist bestemt Antal, store Arbejder skulde han dele med alle sine Fæller; gjorde han et heldigt Indkøb af Materiale, skulde han overlade sine Fæller deraf til Indkøbspris. Paa samme Vis maatte en Købmand ikke købe af en fremmed Handlende, uden at

alle hans Fæller fik lige Adgang med ham til Indkøbet.

I dette lille Samfund eksisterede ingen Ekeltmands-Ret: indenfor hver enkelt Stand er alle lige, og det er Hvermands Pligt at føje sig ind under den Skik og Brug, som opstaar deraf, at ingen kan staa alene. Derfor er den dybeste Moral den gensidige Hjælpsomhed, den trofaste Staaen hverandre bi i alle Livets Tilskikkelser, indenfor Slægt og indenfor Lav. Thi hvad hjalp det ogsaa den enkelte, om han tjente mere, end han behøvede. Han vilde slet ikke kunne bruge det uden til forøget Velvære og Luksus. Men det var umoralsk, og derfor har ogsaa alle ældre Tiders Lovgivning saa travlt med at sætte Grænser for, hvad der bruges til Gæstebud, til Klæder og Smykker. »Forretning« var der nemlig ingen, der kunde sætte sit Overskud i, fordi Afsætningen af en større Frembringelse end den sædvanemæssige var umulig og paa alle Maader desuden var hindret ved den Lovgivning, som var en naturlig Følge af det lille Markeds snævre Grænser.

Man forstaar derfor ogsaa, at Fortidens Mennesker, hvad enten det nu var Haandværker eller Købmand i den lille Købstad eller Bonden i sin Landsby, efter vor Tids Betragtning maatte blive snævre i deres Livssyn, traditionsbundne, fjendtlige mod alt nyt, at Livet blev trægt og stillestaaende, hæmmende for alle nye Idéer, men at det ved Siden af rummede mere Sans for Troskab og Hjælpsomhed, en større Følelsesinderlighed og stærkere Vedhængen ved alt, hvad der hørte sammen med Hjem, Familie og Slægt. Og for saa vidt Nøjsomhed og Tarvelighed i Levemaade hører til Samfundsdyder, vil vist ingen Tid kunne opvise større Tilfredshed med Livets Kaar end netop den, der herskede blandt disse gamle Slægter. For den gjaldt det nemlig

dybest set kun om »Levebrødet«, ikke om Rigdom, kun det, man behøvede. Thi derom var man fuldt og fast overbevist, at alle menneskelige Kaar var bestemt af Gud, og under hans Styre bøjede man ydmygt og fromt baade Sind og Hjærte.

Men der kom trods alt en Tid, hvor Menneskene ikke nøjedes med det tilvante, med det rolige og regelmæssige, men hvor den enkelte fik Trang til at udvide Synskredsen og slaa sig løs fra alle de Skranker, som bandt og indsnævrede Personligheden. Der kom en Tid, hvor man ligesom opdagede, at Verden var uendelig større, end man hidtil havde troet, og strakte sig langt videre end til Købstadens og Sognets Grænser. Man vilde ud i denne Verden, opdage den, erobre den, tilegne sig dens Goder og nyde dem. Og saa fandt man Amerika og de nye Handelsveje, hele den nye Verdens vældige Rigdomme. Sølvet strømmede ind til Evropa i uanede Mængder og revolutionerede alle Priser og Handelsforhold. Hvad skulde man bruge denne nye Rigdom til? Først og fremmest blev den brugt til Luksus. Aldrig har nogen Tid set en større Overdaadighedsudfoldelse end netop Renaissancens (det 16.—17. Aarhundrede). Trods alle Forbud og Luksusforordninger greb den alle Sind og fremkaldte overalt et stærkt forøget Forbrug. Men dernæst brugte man den nye Rigdom til Statens Styrkelse og Udvidelse, til Oprettelse og Underhold af store Hære og Flaader. Alt dette fremkaldte naturligvis efterhaanden en hel Omvæltning af Næringslivet. Thi nu blev der lige paa en Gang noget, der kunde »betale« sig. Alle, der var i Stand dertil, kastede sig over Fremstillingen af alt det, der skulde bruges af Hære og Flaader, af Luksusvarer, Silke, Linned, Smykker, Modevarer o. s. v. Næringslivet formede sig for disse nye Fremskridtsmænd ikke paa

gammel Vis i stilfærdige Levebrød, men i Erhverv, der gav større og større Overskud, og som lededes efter nye forretningsmæssige Principer, efter nøje forudgaaende Beregning, paa Grundlag af omhyggeligt Bogholderi. Rigdommen og Kapitalen skabtes og tilegnedes af den nye Rigmandsklasse, den store og fornemme Borgerstand, Bourgeoisiet, der ikke saa sin Opgave i paa gammel Vis at bruge op, hvad der var tilovers, men at sætte den i ny Produktion.

Den nye Aand vilde erobre Verden og fælde alle Skranker. Den nye Aand vilde ikke bøje sig for noget gammelt og vedtaget, den vilde som Faust opdage og forstaa, hvad der inderst inde holdt Verden sammen, den vilde naa alt og fatte alt.

Paa det økonomiske Livs Omraade vilde den skabe Rigdom, men i Udfoldelsen af sine Kræfter for at naa dette Maal stødte den stadig paa det gamle Samfunds faste Love og Vedtægter. De maatte fældes. Der maatte være Frihed for Mennesket, politisk, religiøst og økonomisk. Derfor skulde Enevælden afskaffes og erstattes af Demokratiet, Religionen være en Privatsag og Næringslivet grundes paa fuldkommen Frihed.

Det er da ikke saa underligt, at de gamle Haandværkere mødte Forkynderne af de nye Ideer med den største Mistro. De frygtede denne Frihedsaand, ikke blot naar den angreb Lavsvæsenet, men ogsaa naar den gjorde sig til Talsmand for andre moderne Tanker.

Derfor er de imod fri Forfatning, fordi de er bange for, at Haandværkerstanden skal blive tilsidesat af Bønderne som de talrigste i en kommende Folkerepresentation, og »at det lave aandelige Standpunkt, paa hvilket Flerheden af Vælgerne i Landkommunerne staar«, vil hindre dem i at udfolde »den Indsigt og

moralske Styrke, som en Folkerepresentation dog maa besidde, naar den skal være i Stand til alsidig og upartisk at varetage alle Samfundsklassers fælles Tarv«, som det hedder i en Adresse, Haandværkerforeningen udsendte i 1849 mod den lige og almindelige Valgret.

Og Næringsfriheden, ja det var endda det allerværste. Den vilde blive sørgelig for Haandværkerstanden. »Herefter skulde Guldsmeden kunne anlægge Grovsmedeværksted og omvendt, Hustømmermanden anlægge Skibsværft« — — som det hedder i et Adresseudkast af 1848 fra jydsk Haandværkere mod Næringsfriheden — »og Kapitalisten og dennes Afføddninger anlægge alt, hvad de efter Lune og Opfindsomhed finde for godt. De unge Mænds forfærdelige Higen efter at sætte Foden under eget Bord skulde gives friere Spillerum; Bondedrengen, som haster til Købstaden for at lære noget af de Haandværk, og derefter iler tilbage for at arbejde selvstændigt, skulde gives end friere Indpas.«

»Men — indvendes der — Haandværkere kan lige saa vel komme frem uden Kapital som Købmanden og operere med store Foretagender med andres Penge. Men, svare vi, Standen holder med Vished for, at det er en af de skønneste Sider ved Haandværksmandens Stilling, at Vekselmakkeri og Pengesvindler er fremmede for ham; han har hverken Lyst eller Gave til at bevæge sig med andres Midler paa svimlende Højder, og han ønsker, at det, som hidtil, for Fremtiden bliver noget sær mærkeligt i hans Stand at være i afgørende Afhængighed til Pengemarkedet eller Penge-mændene, enten hjemme eller i Hamborg eller andetsteds, hvorfra Impulsen til Svindlerier komme.«

Haandværkerens Ideal er den lille Virksomhed,

hvor han i Fred og Ro kan passe sit Arbejde og gøre det bedste for sine Kunder.

Derfor frygter man ogsaa Stormagasiner, hvor der ophobes Lagere, man bekriger Handlende og Markandisere, fordi de skyder sig ind som Mellemed mellem Haandværkere og Kunder og bringer den lille Mester i Afhængighed af Kapitalen. Men fremfor alt er man imod alle nye tekniske Fremskridt. Snedkerne sætter sig imod Indførelsen af Høvlemaskiner og Finerskæremaskiner, Guldsmedene mod de moderne Metalpresser, Smedene angriber de ny opstaaede Støberier og Fabrikker, hver Gang de paa en eller anden Vis griber ind i deres Virksomhed.

Thi alle disse nye Maskiner og Opfindelser vilde ikke blot bringe Kapitalisten Overtaget, men de var i allerinderste Forstand Haandværkets Aand imod, et brutalt Indgreb, der paa een Gang forandrede og omvæltede alt, hvad der Aarhundreder igennem havde været tilvant og nedarvet og satte den selvstændige Haandværker udenfor og fornede ham selv til et Redskab, der blot var til for Maskinens Skyld, for at passe den og sætte den i Gang. Haandværkeren følte sig overfor disse nye Opfindelser ligesom sat ud af Spillet. Han var ikke længer Manden eller den ledende, den, der i sit Værksted følte sig som Arbejdets Herre og ud af sin Aand og sit Kendskab til Materiale og Teknik skabte de Forbedringer og Forandringer, som Tid og Smag medførte.

Ligesom Bonden i sin daglige Færden blev stærkt og inderligt knyttet til sin Jord og saa at sige blev eet med den, saaledes blev Haandværkeren i sit Værksted eet med sit Arbejde. »Efterhaanden som jeg lærte mit Haandværk, kom jeg til at elske det«, skriver en gammel Mester, og det var netop Følelsen af, at Maskinen

fjernede Mennesket fra det nære og intime Forhold til Arbejdet, der ligesom af et dybere Instinkt fik den gamle Haandværkerslægt til at afsky den nye Industri med dens Mekanik. Den var dens inderste Følelse imod, og derfor maatte den gamle Slægt bekæmpe det nye.

Til dens Undskyldning tjener, at den nye tekniske Udvikling endnu kun havde vist sig i ret ufuldkomne Maskiner, og at Kapitaldannelsen endnu var saa ringe, saa de vanskeligt kunde forstaa, at den overleverede Haandværksteknik sang paa sit sidste Vers. Og hvorledes skulde man forlange, at den Slægt, som byggede paa en Overlevering, der var 4—5 Aarhundreder gammel, skulde kunne forstaa, at det nye, der nu meldte sig, havde Retten? Man forstaar deres Uvilje mod alt det nye, og man kan ikke undgaa at have en vis Medfølelse med den Standhaftighed, de udviste i Kampen.

I denne Kamp gik den enkelte ganske op, og i denne Kamp tabte han sammen med Standen. Ingen af de førende regnede med ham. En Haandværker var for det høje Bourgeoisi og for de akademisk dannede en underlegen Person, der slet ikke forstod sit eget bedste. Han hørte for dem hjemme i en Komædie snarere end i Rigsdagen, hvor han kun kunde gøre en ynkelig eller latterlig Figur, som Ploug en Gang ytrede sig om en af de førende Haandværkere i Hovedstaden.

Nægtes kan det nu ikke, at Haandværkeren som Helhed savnede Aandslivlighed til at forlade dette een Gang hævdvundne Standpunkt. Han havde ikke som Bonden noget nyt at vinde, men kun noget gammelt at forsvare.

Tiden løb da bort fra det gamle Haandværk. Det sank i Graven som en Rest fra svunden Tid, hvis Livs-

syn og Levemaade ikke kunde forsone sig med det nye.

Da derfor den gamle Lavstid var forbi, stod de gamle Haandværkere og ventede paa Ragnarok. De lagde Hænderne i Skødet og kunde ikke mere.

Det blev den nye Slægt forbeholdt at frembringe de nye Mænd og de nye Former, hvorunder Nutidens Haandværk skulde udvikle sig.

Store Forandringer er sket, nye Dannelser har fundet Sted. En Mængde Fag er forsvundne og erstattede af den store Industri. Den moderne Teknik og Kapital-sammenslutning har krævet sine Ofre. Udviklingen kan ikke staa stille.

Men ud af dette Kaos har nye Kræfter rejst sig, og de sidste Par Menneskealdere har set en ny Slægt komme frem med nyt Syn, nye Idéer og nye Kræfter.

De har været med til at rejse det nye Danmark, der ved sit Arbejde og sin Kultur har skaffet vort Fædreland en Plads mellem de Folk, der regnes med.

INDHOLD.

	Side
I. Købstaden og Haandværkeren	5
II. Standsdannelse og Standsrettigheder.....	14
III. Det ærlige Arbejde	19
IV. Vandrende og bosatte Haandværkere — Kunsthaand- værket	27
V. Mester, Svend og Lærling.....	32
VI. Haandværks Skik og Brug.....	45
VII. Dagligt Liv	53
VIII. Kamp for Haandværkets Rettigheder. — Snedkermester Johan Steenbuch	60
IX. Fattigdom. — Standssnæverhed.....	74
X. Nye Tanker. — Nye Mænd. (1. Urban Jürgensen. 2. Jørgen Balthasar Dalhoff. 3. Conrad Christian Hor- nung)	80
XI. Nye Sammenslutnings- og Uddannelsesformer, — Las- senius Kramp	98
XII. Nye Frihedsbegreber. — P. F. Lunde	111
XIII. Det gamle Købstadhaandværks Undergang.....	117

